

**ZİHİN ENGELLİ ÇOCUKLARIN DUYGUSAL
YÜZ İFADELERİNİ TANIMA DURUMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

S. Sunay Yıldırım DOĞRU
(Doktora Tezi)

Eskişehir - 1999

**ZİHİN ENGELLİ ÇOCUKLARIN DUYGUSAL YÜZ İFADELERİNİ
TANIMA DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

S. Sunay Yıldırım DOĞRU

DOKTORA TEZİ

Zihin Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Seyhun TOPBAŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz - 1999

DOKTORA TEZ ÖZÜ**Zihin Engelli Çocukların Duygusal Yüz İfadelerini
Tanıma Durumlarının Değerlendirilmesi****S. Sunay Yıldırım DOĞRU****Zihin Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temmuz 1999****Danışman: Doç. Dr. Seyhun TOPBAŞ**

Zihin engelli bireylerin çevreleriyle etkili iletişim kurabilmeleri için öncelikle çevrelerindeki kişilerin duygularını anlamaları ve kendi duygularını da çevrelerindeki kişilere anlatmaları gerekmektedir. Duyguyu anlatmanın çeşitli yolları vardır. Yüz ifadeleri bunlardan biridir. Duygusal yüz ifadelerinin insanlararası iletişimde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu çalışmada; zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda, yaş, cinsiyet ve eğitim ortamları değişkenleri ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumu arasındaki bağıntı araştırılmıştır.

Araştırma ilişkisel tarama modeline göre yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Adana ve Hatay bölgelerinde özel okul, özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma programlarına devam eden 7-17 yaş arası 62 kız, 102 erkek olmak üzere toplam 164 zihin engelli çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın amaç bölümündeki sorulara cevap bulmak amacı ile araştırmacı tarafından informal "Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği" geliştirilmiştir. Araç dört temel duyguyu içeren (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) dört farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk) onaltı el ile çizilmiş siyah beyaz resimden oluşmaktadır. Ayrıca her bir yüz ifadesi için (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 3'er tane olmak üzere 12 soru ifadesi yer almaktadır.

Araç iki aşamada uygulanmıştır. Birinci aşamada resim-sözcük eşleştirme yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerden aynı tip dört resim arasından (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) yüzdeki duyguyu tanımları istenmiştir. Uygulamada uygulamacı resimleri masaya karışık olarak koymuş, sonra masanın üzerindeki resimleri işaret ederek öğrenciye "Bütün resimlere bakmanı istiyorum" demiştir. Çocuğun resimlere baktığından emin olduktan sonra, resimlerden birini işaret ederek "Bu resimdeki kızın

ismi Ayşe, Ayşe fotoğrafçıya gitmiş ve bir, iki, üç, dört tam dört tane resim çekirmiş. Şimdi dikkatlice bak ve mutlu olan resmi bana göster" şeklinde yönerge vermiş, hiç müdahale etmeden 30 sn bekleyerek sonucu değerlendirme formuna kaydetmiştir. İkinci aşamada bağlama uygun soru-yanıt ile boşluklu cümle verip uygun ifadeyi buldurma yöntemleri kullanılmıştır. Bu bölümde öğrencinin 12 resim arasından ifade edilen duyguya ait resimi adlandırma ve göstermesi - eşlemesi istenmektedir. Bu aşamada "kadın, adam, erkek çocuğa ait mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın" resimlerden oluşan 12 kart masanın üzerine karışık olarak konulmuş ve öğrenciye "masanın üzerindeki resimlere bakmanı istiyorum" denilmiştir. Öğrencinin baktığından emin olunduktan sonra "Ahmet sen okulun camını kırsan öğretmenin sana ne yapar?" diye sorulmuş, çocuktan "kızır-sinirlenir" cevabı beklenmiştir. Cevap alındıktan sonra "Bak bu resimlerdeki bazı kişiler de çok kızgın bana onları göster" diye yönerge verilerek 30 sn beklenmiştir. Süre sonunda doğru/yanlış cevaplar değerlendirme formuna kaydedilerek diğer ifadeye geçilmiştir.

Araştırmanın sonunda zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanımada yaşlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, cinsiyetler arasında kızgın yüz ifadesini tanımada kızların erkeklere göre daha başarılı oldukları, şaşkın yüz ifadesini tanımada ise erkeklerin kızlardan daha başarılı oldukları bulunmuştur. Öğrencilerin eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarını dağılımlarına bakıldığında ise kaynaştırma eğitimine gidenlerin diğer gruplardan daha başarılı oldukları bulunmuştur. Genel olarak kaynaştırma eğitimine devam eden çocukların başarılı olması, bu programa devam eden çocukların zeka düzeyi ile ilişkili olabilir. Araştırma zeka düzeyleri değişkeni ele alınarak, daha farklı gruplarla tekrar yapılabilir.

ABSTRACT

In order to make an effective contact with their environment the mentally retarded individuals must firstly understand the feelings of people around themselves and they must also tell their own feelings to them. There are various ways to express feelings. One important way regarding this is, the expressions of face (especially emotional the expressions of face). The emotional expressions of face may give relevant information during communication among people. In this research, the general purpose is to evaluate the recognition of emotional facial expressions by mentally retarded children. The research will mainly search out whether there is any relationship between age, gender and education programs and the recognition of emotional facial expressions or not.

The design of the research is relational. The subjects of the research is composed of 164 mentally retarded children who are attending to the private schools, for mentally retarded special classes and the mainstreaming programs at the ages between 7-17, 62 of them are girls and 102 of them are boys. The data is collected by an informal device which was developed to measure the identification of facial expressions. The device consists of 12 questions including the four main senses (happiness, sadness, anger and excitement in four different types of people (man, woman, daughter, son) and it has 3 questions for each facial expression such as happiness, sadness, anger and excitement including 16 black-white pictures drawn by hand.

The device is practised in two stages: The first part is picture matching task; the second part is quided question-answer and picture matching accordingly. In the first stage the students are asked to show the emotion (happy, sad, angry and surprised) on the face among four pictures that are in the same type while practising the device, the pictures are put on the table practicer shows the pictures on the table and says to the student "I want you to look at all the pictures." After he becomes sure about pictures and says "The girl's name in this picture is Ayşe. She went to the photogiapher and the photographer took four (photographs one, two, three, four) of her. Now, look at the picture carefully and show in which picture she is happy?" After she has givren these information, she doesn't help to the student and takes the result after waiting for 30 seconds. In the second stage the student is asked to identify the names of the emotions of pictures among 12 pictures that are composed of "happy, sad, angry and excited"

pictures belonging to a "woman, man and a son". These 12 cards are put on the table in a mixed way and then the student is asked to look at the pictures on the table. After being sure about the student's having looked at the pictures the student is asked to answer this question: "Ahmet if you break the window of your school, what will your teacher do? The expected answer is certainly "He becomes angry". After the response to the question is taken other pictures are shown to him. "Let's look at these pictures now. They are also angry. Now show the angry people in these pictures to me" the teacher tells him and waits for 30 seconds. After the time is over the wrong and correct answers are reported and the teacher passes to the other emotions of the face such as "sad, excited, happy".

At the end of the research there was no meaningful difference among the mentally retarded children at different ages on identifying the emotional facial expressions, however the girls were more successful compared to the boys; and in identifying a confused facial expression the boys were more successful than the girls. Dealing with the distribution according to the educational program of the objects those attending the mainstreaming program had been found more successful. Considering the success of the children attending the mainstreaming program may be related generally, with intelligence level of those children. Implications of the research results are discussed in relation with the literature. Future research was suggested to investigate whether there is any relation between the intelligence levels and the recognition of facial expressions.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

S.Sunay YILDIRIM DOĞRU'nun "Zihin Engelli Çocukların Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarının Değerlendirilmesi" başlıklı tezi 8 Ekim 1999 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Özel Eğitim Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Seyhun TOPBAŞ

Üye : Prof.Dr.Latife BIYIKLI

Üye : Prof.Dr.Süleyman ERİPEK

ÖNSÖZ

Duyguları anlatmanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan en iyisi sözel olarak duyguları ifade etmektir. Ancak bazı durumlarda duygularımızı sözel olarak ifade edemeyiz. Böyle durumlarda duygularımızı ifade edebilmek için yüz ifadelerini kullanırız. İnsanlar yüz ifadeleri ile sevinçlerini, hüznelerini, kırgınlıklarını, kızılgınlıklarını, korkularını kısacası tüm duygularını açığa vurabilirler. Yüz ifadelerini kullanmak ve tanımak insanın çevreyle sağlıklı etkileşim içerisine girebilmesi açısından önemlidir. Yüz ifadelerinin yardımı ile kendi duygu ve düşüncelerimizi karşımızdaki kişilere anlatabilir, karşımızdaki kişilerin duygu ve düşüncelerini de onların yüzlerine bakarak anlayabiliriz. Nitekim yeni tanışan insanlar öncelikle bir birlerinin kıyafetlerine, kullandıkları aksesuarlara, ses tonuna ve yüz ifadelerine bakarak karşısındaki kişi hakkında bilgi edinmeye çalışmaktadırlar. Kısacası yüz ifadelerinin bireyler arası iletişimde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Zihin engelli çocukların da toplum içerisinde başarılı olabilmesi ve çevreyle sağlıklı iletişim kurabilmesi için karşısındaki kişilerin duygularını iyi anlaması ve kendi duygularını da çevreye yansıtması gerekmektedir. Bu nedenle yüz ifadelerinin tanınması zihin engelli çocukların hayatını kolaylaştırmak açısından önemlidir. Bu çalışmada zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları değerlendirilmiştir. Araştırma süresince bana yol gösteren ve çalışmanın her aşamasında bilgileriyle katkıda bulunan danışmanım Sayın **Doç. Dr. Seyhun TOPBAŞ** ve Sayın **Prof. Dr. Süleyman ERİPEK**'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırmamın istatistiklerini yapmamda bana yardımcı olan Sayın **Yrd. Doç. Dr. Ali Murat SÜMBÜL**'e, araştırma verilerimi toplamam için gerekli izinleri sağlayan Sayın **Doç. Dr. Ramazan ARI** ve Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanlığına, araştırma verilerini topladığım Özel okul, Alt özel sınıf ve Kaynaştırma programına devam eden öğrencilere, bu programların öğretmenlerine ve okul yöneticilerine, tezimin yazım aşamasında bana yardımcı olan Sayın **Osman İNCETİRE**'ye ve bana tez sürem içerisinde maddi manevi katkı sağlayan tüm dost ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı yaparken her zaman benim yanımda olan ve beni destekleyen sevgili eşim **Süleyman DOĞRU** ve kızım **Bilge DOĞRU**'ya, çalışmam süresince desteğini hiç esirgemeyen Annem **Solmaz YILDIRIM** ve Aileme sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım.

S. Sunay Yıldırım DOĞRU

Temmuz - 1999

ÖZGEÇMİŞ

S. Sunay Yıldırım DOĞRU

Zihin Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Y.L.S.	1995	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı.
Ls.	1992	Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı.
Lise	1987	Dörtyol Kız Meslek Lisesi.

İş

1992	Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Öğretmeni. Dörtyol Kız Meslek Lisesi.
1995	Araştırma Görevlisi. Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Bölümü Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı.

Mesleki Birlik / Dernek / Kuruluş Üyelikleri

1996	CEC Council of Exceptional Children.
1992	Ankara Okulöncesi Eğitimi Derneği.

Yayın

- "Cerebral Palsy'li Çocuklarda Beslenme Sorunlarının Tesbiti" Uluslararası Katılımlı II. Ulusal Beslenme ve Diyetetik Kongresi. Poster Bildiri Nisan, Ankara 1995.
- "Cerebral Palsy'nin Oluşum Etkileri" Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi 5. Özel Eğitim Günleri. Bildiri Kasım, Ankara 1995.
- "Konya İlinde Kaynaştırma Eğitimi Veren İlkokul Öğretmenlerinin Kay-

naştırma Eğitimi Konusunda Genel Görüş ve Sorunlar" Hacettepe Üniversitesi 6. Özel Eğitim Günleri Poster Bildiri, Kasım, Ankara 1996.

"Zihin Engelli Çocuklara Beceri ve Kavram Öğretimi" Özürlü Bireylerin Eğitimleri Paneli. Aralık, Konya 1996.

"Eğitim Fakültelerinin Tüm Bölümlerinde Özel Eğitim Dersinin Gerekliliği" Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Eğitim Sempozyumu 97. Nasıl bir Eğitim Sistemi? Poster Bildiri. Nisan, İzmir 1997.

"Zihin Engelli Çocukların Aileleriyle Sorunlara Yönelik Bir Eğitim Çalışması" Anadolu Üniversitesi. 4. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri. Eylül, Eskişehir 1997.

"Ebeveynlerin Zihin Engelli Çocuklarıyla İletişimde Kullandıkları Tutumlar", Anadolu Üniversitesi 7. Özel Eğitim Günleri. Poster Bildiri Kasım, Eskişehir 1997.

"Özürlü Çocuk ve Aile" Özürlü Bireylerin Eğitimleri Panel: II, Aralık, Konya 1997.

"Öğretilebilir Zihinsel Engelli Çocuklar Okulu Programının Özbakım I. ve II. Sınıf Amaçlarına Göre Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi 5. Eğitim Bilimleri Kongresi Eylül, Konya 1998.

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yıl : Dörtyol 27/09/1970

Cinsiyeti : Bayan

Yabancı Dil : İngilizce

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No.</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
JÜRİ ENSTİTÜ ONAYI.....	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Duygular ve Duygu Kuramları.....	1
1.1.1. James-Lange Kuramı	2
1.1.2. Cannon-Bard Kuramı.....	3
1.1.3. Arnold-Lindsey Kuramı	4
1.1.4. Bilişsel Kuram	4
1.1.5. Sosyo - Biyolojik Kuram	5
1.2. Duygusal Yüz İfadeleri.....	5
1.3. İletişim Açısından Duygusal Yüz İfadeleri	8
1.3.1. Duygusal Yüz İfadeleri ve Sözsüz İletişim.....	11
1.4. Duygusal Yüz İfadelerinin İnsan Yaşamındaki Önemi	12
1.5. Zihin Engelli Çocuklarda Yüz İfadeleri ve İletişim Açısından Önemi	13
1.6. Duygusal Yüz İfadeleri İle İlgili Araştırmalar.....	15
1.7. Problem	21
1.8. Amaç.....	22
1.9. Önem	22
1.10. Sayılıtlar	23
1.11. Sınırlılıklar.....	23
1.12. Tanımlar.....	24
2. YÖNTEM.....	25
2.1. Araştırmanın Modeli.....	25
2.2. Araştırma Grubu	26
2.3. Veriler ve Toplanması	28
2.3.1. Ölçme Aracının Hazırlanması ve Tanıtımı.....	30
2.3.2. Ölçme Aracının Geçerlilik Çalışması	31
2.3.3. Ölçme Aracının Güvenirlilik Çalışması.....	33

2.3.4. Veri Toplama Süreci	34
2.3.5. Veri İşleme Formu ve Verilerin İşlenmesi.....	37
2.4. Verilerin Çözümü.....	38
3. BULGULAR.....	39
3.1. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Düzeyinde Tanıma Durumuna İlişkin Bulgular	39
3.2. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlara Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular	40
3.2.1. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	40
3.2.2. Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	41
3.2.3. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	42
3.2.4. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	43
3.2.5. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	44
3.2.6. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki.....	44
3.3. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular	46
3.3.1. Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	46
3.3.2. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	47
3.3.3. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	48
3.3.4. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	49
3.3.5. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki.....	50
3.4. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular	51
3.4.1. Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	51

3.4.2. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	55
3.4.3. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	58
3.4.4. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	61
3.4.5. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	63
3.4.6. Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki.....	64
4. TARTIŞMA	70
4.1. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumuna İlişkin Bulguların Tartışılması	70
4.2. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlara Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması	71
4.3. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması	74
4.4. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması	75
5. SONUÇ	78
6. ÖNERİLER	82
6.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	82
6.2. Yeni Araştırmalara Yönelik Öneriler	82
EKLER	83
KAYNAKÇA	104

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa No.**

Şekil	: 1- James - Lange Kuramı.....	3
Şekil	: 2- Canon - Bard Kuramı	4
Şekil	: 3- Bir Duygu Sırasında Gözlenen Yüz İfadesinin Uyku- Gerilim, Dikkat-Reddetme ve Hoşluk-Nahoşluk Boyutlarında Değerlendirilmesi	6
Şekil	: 4- Bireyler Arası İletişimin Sınıflaması.....	9

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo :	1- Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları	26
Tablo :	2- Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Dağılımları.....	27
Tablo :	3- Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinde Kullanılan Resimleri Çizen Sanatçılar İle Uzmanların Görüşleri Arasındaki İlişki	32
Tablo :	4- Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinde Kullanılan Soru İfadelerini Hazırlayan Uzman İle Uzmanların Görüşleri Arasındaki İlişki	33
Tablo :	5- Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumları	39
Tablo :	6- Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişkinin Dağılımı	40
Tablo :	7- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları	46
Tablo :	8- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları	47
Tablo :	9- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları	48
Tablo :	10- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları	49
Tablo :	11- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumları.....	50
Tablo :	12- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G1 Mutlu) Gösterme Durumları	52
Tablo :	13- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (S Mutlu) Adlandırma Durumları.....	53
Tablo :	14- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G2 Mutlu) Gösterme Durumları	54
Tablo :	15- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G1G2 Mutlu) Gösterme Durumları	54
Tablo :	16- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G1 Üzgün) Gösterme Durumları.....	55
Tablo :	17- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (S Üzgün) Adlandırma Durumları.....	56
Tablo :	18- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G2 Üzgün) Gösterme Durumları.....	56

Tablo : 19-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G1G2 Üzgün) Gösterme Durumları.....	57
Tablo : 20-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G1 Kızgın) Gösterme Durumları	58
Tablo : 21-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (S Kızgın) Adlandırma Durumları	59
Tablo : 22-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G2 Kızgın) Gösterme Durumları	59
Tablo : 23-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G1G2 Kızgın) Gösterme Durumları	60
Tablo : 24-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G1 Şaşkın) Gösterme Durumları.....	61
Tablo : 25-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (S Şaşkın) Adlandırma Durumları.....	62
Tablo : 26-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G2 Şaşkın) Gösterme Durumları.....	62
Tablo : 27-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G1G2 Şaşkın) Gösterme Durumları.....	63
Tablo : 28-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumları	63
Tablo : 29-	Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumları	64

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik:	1.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	41
Grafik:	2.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	41
Grafik:	3.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	42
Grafik:	4.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	42
Grafik:	5.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	43
Grafik:	6.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	43
Grafik:	7.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	44
Grafik:	8.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	44
Grafik:	9.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Toplam Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarının Dağılımı	45
Grafik:	10.	Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Toplam Yüz İfadelerini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	45
Grafik:	11.	Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarının Dağılımı	50
Grafik:	12.	Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	50
Grafik:	13.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	65
Grafik:	14.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	65
Grafik:	15.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	66
Grafik:	16.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	66

Grafik:	17.	Zihin Engelli Öğrencilerin Öğretim Programlarının Göre Kızgın Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	67
Grafik:	18.	Zihin Engelli Öğrencilerin Öğretim Programlarının Göre Kızgın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı	67
Grafik:	19.	Zihin Engelli Öğrencilerin Öğretim Programlarının Göre Şaşkın Yüz İfadesini Tanıma Durumlarının Dağılımı	68
Grafik:	20.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı ...	68
Grafik:	21.	Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Yüz İfadelerini Toplam Gösterme Durumlarının Dağılımı.....	69
Grafik:	22.	Zihin Engelli Öğrencilerin Öğretim Programlarının Göre Yüz İfadelerini Toplam Söyleme Durumlarının Dağılımı.....	69

1. GİRİŞ

Toplumsal yaşamın ana ögesi insan ilişkileridir. İnsan ilişkileri veya iletişim, kişilerin duygu, düşünce ve bilgilerini akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarmasıdır (Doyle, Gast, Wolery, Ault, Farmer, 1966 s: 244; Rogers ve Kincaid, 1981 s: 20; Dökmen, 1986 s: 5; Yüksel, 1994 s: 23; Baltaş ve Baltaş, 1997 s: 45). İnsanlar farklı şekillerde iletişim kurarlar. Bunlardan en önemlisi dil ile kurulan iletişimdir. Dil bir iletişim, düşünme ve öğrenme aracıdır. Dili içinde yaşadığımız toplumda kazanır, evrene ilişkin bilgiyi dil ile tanır, kültürün devamı yine dil ile sağlayabiliriz. Pek çok bilim adamı insan iletişimini diğer sistemlerden üstün kılan davranışın konuşma yolu ile dili kullanabilme olduğu görüşünde birleşmektedir (Topbaş, 1998 s: 3). Ancak dil, iletişimin tek yolu değildir. İnsanlar dil ile iletişim kurmayı öğrenmeden önce beden dilleriyle iletişim kurmuşlardır. İnsanlar beden dili ile duygularını, düşüncelerini, isteklerini ve ihtiyaçlarını, kısacası ruhsal zenginliklerini paylaşmışlardır. İnsan insana iletişimde duyguların önemli bir yeri vardır. Duyguların ifadesinde üst düzeyde karmaşık semboller vardır. İnsanlarla olan iletişimde duyguların benzer anlamlar ve yöresel kültürlere ait özellikleri daha ayrıntılı olarak çeşitli şekillerde ifade edilir. Bunlar jestler, mimikler, beden hareketleri, el kol hareketleri, yüz ifadeleri olarak sıralanabilir (Ekman ve Friesen, 1973 s: 88; Pease, 1990 s: 5; Yüksel, 1994 s: 23; Baltaş ve Baltaş, 1997 s: 45).

1.1. Duygular ve Duygu Kuramları

Duygu (emotion) sözcüğü Latince'de harekete geçirme oynatma anlamında kullanılmaktadır. Türkçe'de ise insanın içinde bulunduğu koşullara göre ruhsal ve fiziksel olarak vücudundaki değişiklikler anlamına gelmektedir. Duygunun çeşitli bilim dallarında farklı tanımları yapılmaktadır. Young (1973) duyguyu "içinde bulunulan ortamın algılanmasıyla ortaya çıkan, iç organları harekete geçiren, bedende, davranışta ve bilinçte kendini belirten duygusal süreç" şeklinde tanımlanmaktadır. Öztabağ (1993) ise duyguyu "çeşitli heyecanların meydana getirdikleri yaşayış şekli" olarak tanımlamaktadır.

Duygu davranışsal olarak derin uykudan yüksek gerilime kadar değişebilen genel uyarılmışlık hali ve fiziksel olarak ölçülebilen fizyolojik veya bedensel durumları kapsamaktadır. Aynı zamanda bir yaşantı veya hislere ilişkin farkındalık ve diğer insanlar tarafından gözlenebilen davranışlarda sergilenen ifadeleri içine almaktadır. Duygunun insanların nelere erişebileceği ve nelerden kaçınılması gerektiği konusunda yol gösterici özelliği bulunmaktadır (Morgan 1984 s: 213). Pek çok bilim adamı duyguyu heyecan kelimesi ile aynı anlamda kullanmaktadır. Ancak duygu; heyecana göre yoğunluğu daha az, sürekliliği ve kalıcılığı daha fazla olan durumları kapsamaktadır. Örneğin; sempati, sevgi, kıskançlık, pişmanlık, mutluluk, hüzn, gurur, utanç gibi. Ani ve daha az süren ama kişinin tüm varlığını etkileyen durumlar ise (öfke, hayret, korku gibi), heyecansal duygular grubunu oluşturmaktadır (Fonberg, 1972 s: 131; Ekman, 1982 s: 270; İlal, 1991 s: 112; Cüceloğlu, 1991 s: 262; Pinter ve Ark, 1991 s: 84).

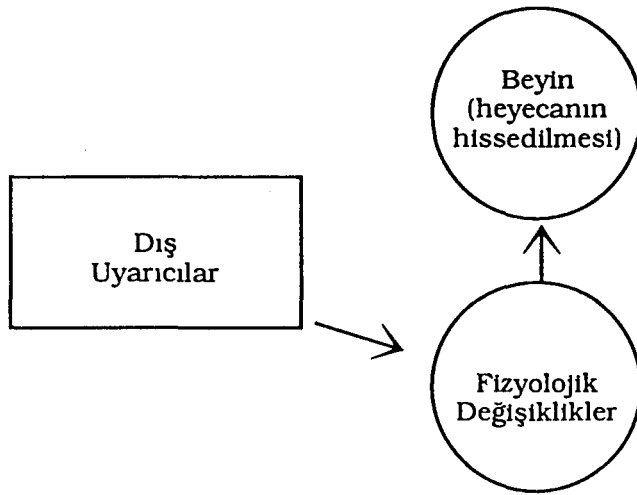
Duyguların gelişimi, insanların ruhsal gelişimleriyle paralel bir ilerleme göstermektedir. Yeni doğmuş bir bebekte, korku, öfke ve eğilim gibi ilkel duygular bulunmaktadır. Daha sonra 1 aylıktan başlayarak yavaş yavaş bu duygular yerini pozitif ve negatif duygulara bırakmaktadırlar. Negatif duygular; öfke, tikslenme, korku, kıskançlık olarak belirirken, pozitif duygular; hoşnutluk, sevinç, doyunluk olarak ortaya çıkmaktadır. İleri dönemlerde büyümeyle birlikte ruhsal gelişimde de ilerleme, bu duyguların birbirinden ayrılarak belli nesnelere ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Yaş ilerledikçe kişiler duygulara bedeninin tümüyle tepki verme yerine, bedeninin bazı bölümleri ile (el-kol hareketleri, yüz ifadeleri, vücut duruşu v.b.) tepki vermeye başlamaktadırlar (Fonberg 1972 s: 131; Pinter ve Ark 1991 s: 84; İlal 1991 s: 112).

Duygu oluşumları üzerine çeşitli kuramlar öne sürülmektedir. Bunlar; James, Lange Kuramı, Canon - Bard Kuramı, Arnold-Lindsey Kuramı, Bilişsel Kuram ve Sosyo - Biyolojik Kuramdır.

1.1.1. James - Lange Kuramı

Bu kuram Amerikan ruh bilimcisi William James ve Danimarkalı bir ruh bilimci olan Carl Lange tarafından 1884 tarihinde ortaya atılan bir duygu kuramıdır.

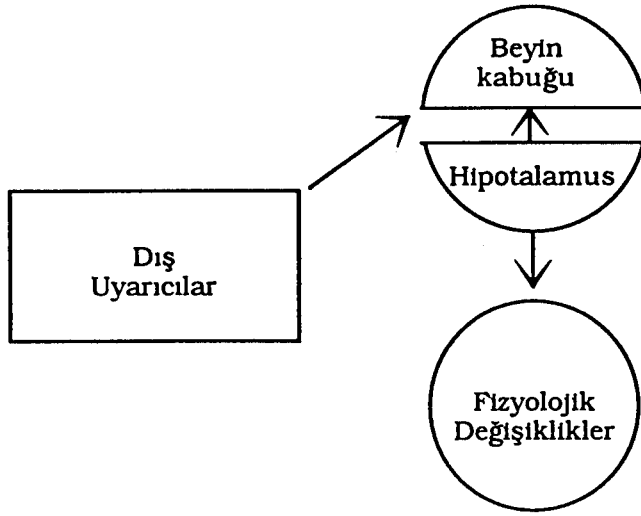
Kuramın ana fikri; durum-vücutta telaş (huzursuzluk, sıkıntı) - ruh halidir. Yani; "bedenimiz, çevrenin belirli özelliklerine tepkide bulunur ve bedenimizin bu tepkisinin farkına vardığımızda heyecan duyarız" şeklinde açıklanmaktadır. Örneğin; "Elimize bir iğne battığında bu batmadan doğan uyarı ve ona bağlı acı duygusu beyin yoluyla korteksimize gider ve oradan gelen bir tepki ile elimizi çeker ve aynı zamanda yüzümüzü buruştururuz" (Manadler, 1962; Cüceloğlu, 1991 s: 262; Pinter ve ark, 1991 s: 84). Şekil 1'de James-Lange kuramına göre heyecanın oluşumu görülmektedir.

Şekil 1. James-Lange Kuramı
(Cüceloğlu, 1991. s: 267)

1.1.2. Cannon - Bard Kuramı

Cannon-Bard kuramı, James-Lange kuramının eksiklerini gidermeye yönelik olarak yapılmış bir çalışmadır. Canon-Bard kuramında iki fizyolojici tarafından farklı yayınlarla ileri sürüldüğü için birlikte anılmaktadır. Bu kurama göre duyguların oluşumunda merkezi sinir sisteminin ön planda bir rolü olduğu kanıtlanmaktadır. Örneğin; çevrede bulunan heyecan verici olaylar (uyarıcılar) hipotalamusu etkileyince, hipotalamus iki görevi aynı anda yapar: (1) Fizyolojik değişiklikleri ortaya çıkararak sinir sistemini uyarır ve (2) beyin kabuğuna sinirsel akımlar göndererek heyecan yaşantısının farkına varmamızı sağlar (Cüceloğlu, 1991 s: 262; İlal, 1991 s: 112). Şekil 2'de Canon-Bard kuramına göre heyecanın oluşumu görülmektedir.

Şekil 2. Canon-Bard Kuramı
(Cüceloğlu, 1991. s: 267)

1.1.3. Arnold - Lindsey Kuramı

1950'de Arnold ve 1951'de Lindsey, Canon-Bard kuramını eleştirerek değiştirmişlerdir. Arnold-Lindsey kuramına göre, duygu tepkilerinin kendi kendilerini içerdiklerini ve zaman zaman duyguların kendilerinden de duygu tepkilerinin doğabileceğini öne sürmektedirler. Buna göre; insan kendi içinde bir kızgınlık duygusu olduğunu hisseder ve bu kızgınlığı açığa vurma isteği duyabilir (Fonberg, 1972 s: 131; İlal, 1991 s: 113).

1.1.4. Bilişsel Kuram

Duygu kuramları içerisinde psikologlarca en çok geçerli sayılan kuram bilişsel kuramdır. Bilişsel kuram hem günlük yaşantıdan örneklerle, hem de yapılan bilimsel deneylerle desteklenmektedir. Bu kuramın öncüsü Stanley Schachter kuramı, "bedenimizde olup biten fizyolojik değişikliklere çevremizde bulunan uyarıcılar çerçevesinde anlamlı olan bir heyecan ismi veririz" şeklinde açıklamaktadır. Örneğin; Fatih otobüsteyken herkes bir bayram ve kutlama havasına girerek gülse, Fatih'in kasabandan ayrılmasını sevindirici bir olay olarak görseydi, Fatih kendi bedeninde mey-

dana gelen fizyolojik değişikliklere bir isim verir ve "mutluyum, onun için gözümden yaş geliyor" derdi şeklinde açıklanmaktadır (Schachter ve Singer, 1962 s: 379; Cüceloğlu, 1991 s: 162).

1.1.5. Sosyo - Biyolojik Kuram

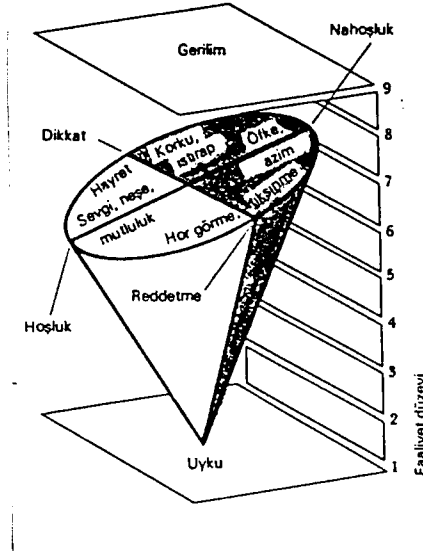
Sosyo-biyolojik kuram, insanın sosyal davranışının doğal bir seçim sürecinden geçerek bugünkü şeklini kazandığını varsaymaktadır. Bu kuramda, duyguların nasıl oluştuğu ve fizyolojik temelini ne olduğu açıklanmaz. Kuramda, duyguların niçin devam ettiği ve insan yaşamında duyguların ne tür işlevleri olduğu açıklanmaktadır (Chance, 1980). Kuramı destekleyen kişilere göre duygular, insanın diğer davranışları gibi, onun çevresine uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır.

Sosyobiologlar, her insanın duygularının uyumsal bir görevi olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Onlara göre kızgınlık, başkalarının saldırganlığına karşı bizi korur; haz, neşe ve mutluluk insanları birbirine yaklaştırır ve eşleşme davranışını kolaylaştırarak türün devamını sağlar; hüznü ve keder ağlama davranışına yol açarak başkalarının bize yardım elini uzatmalarını sağlar şeklinde açıklamaktadırlar (Chance, 1980; Weinrich, 1980; Cüceloğlu, 1991 s: 262; Ekman, 1982 s: 270).

1.2. Duygusal Yüz İfadeleri

İnsan vücudunda en çok dikkat çeken yüzdür. Yüzde ise gözler önemli bir bölümü oluşturmaktadır. İnsanlar duygularını iletmede sıklıkla vücutlarının bu bölümlerini kullanmaktadırlar. Ancak yüz ifadelerini yorumlamak oldukça güçtür. Çünkü yüz, karmaşık bir iletişim sistemine sahiptir (Gürgen, 1986 s: 5). İnsanların çevrelerindeki kişilerle iyi iletişim kurabilmeleri için öncelikle onların duygularını bilmeleri gerekmektedir. İnsanlar sevinçlerini, hüznlerini, kızgınlıklarını, kırgınlıklarını, kısacası tüm duygularını önce yüz ifadeleriyle belli ederler. Yüz ifadeleri; insanların duygularını ve hislerini başkalarına aktarmalarını sağlayan, aynı zamanda başkalarının his ve duygularını anlamamıza yardımcı olan bir iletişim yoludur (Ekman ve Friesen, 1975 s: 711; Harrigan, 1984 s: 154; Boyatzis, Chazan, Thin, 1993 s: 375).

Birini etkilemede kendimizi sadece sözlü mesajlarla değil aynı zamanda sözsüz davranışlarla da (örneğin yüz ifadeleri aracılığı ile) ifade ederiz. Belirsiz bir sözlü mesajda yoruma gereksinim duyduğunda yüzle yapılan ifadeler, karşımızdaki kişinin gönderdiği önemli bir mesaj olabilir ve iletişimde önemli bir rol oynayabilir (Maurer ve Newbrough, 1987 s: 511).

Şekil 3. Bir Duygu Sırasında Gözlenen Yüz İfadesinin Uyku-Gerilim, Dikkat-Reddetme ve Hoşluk-Nahoşluk Boyutlarında Değerlendirilmesi (Schlosberg 1954). (Morgan, 1984, s: 233)

Şekil 3'te öfke ve korku gibi nahoş duygulardaki genel uyarılmışlık düzeyinin; hoş duygulardan daha yüksek olabileceği görülmektedir (Schlosberg, 1954 s: 81). Duygusal ifadeler, üç boyut üzerinde oldukça güvenilir bir biçimde değerlendirilebilmektedir (Engen, Levy, Schlosberg, 1958 s: 454). Buna göre en kolay hoşluk-nahoşluk üzerinde yargıya varılmaktadır. Örneğin nahoş duygularda yüz ifadeleri; "dudaklar aşağı doğru sarkar, hoş duygularda ise dudaklar yukarıya doğru kıvrılmaktadır. Aynı durum gözler içinde geçerlidir. Hoş duygularda gözler yukarı doğru, nahoş durumlarda ise aşağı doğru bir eğilim göstermektedir" (Morgan 1984 s: 213).

Yüz ifadelerini inceleyen dört farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar fizyonomik, fizyolojik, felsefi ve psikolojik yaklaşımlardır. Fizyonomik yaklaşımda insanların vücutlarının bazı özellikleri, çeşitli hayvan vücutlarına benzetilerek, bu hay-

vanlara yakıştırılan karakterlerin o insanlarda da olduğu varsayılmaktadır. Bu alandaki çalışmaların öncüsü Aristo; geyik gibi ince boyunlu insanların, geyik gibi korkak, boğa gibi kalın boyunlu insanların, boğa gibi öfkeli olduğunu belirtmektedir (Turhan, 1941). Fizyolojik yaklaşımda ise duygular karşısında, yüzün anatomik özellikleri ve yüzdeki çeşitli kasların işlevlerinden bahsedilmektedir (Izard, 1971). Felsefi ve psikolojik yaklaşımlarda ise duyguların yüzdeki ifadelerini sınıflandırma yoluna gidilmektedir (Izard, 1972; Le Compte, 1982 s: 44).

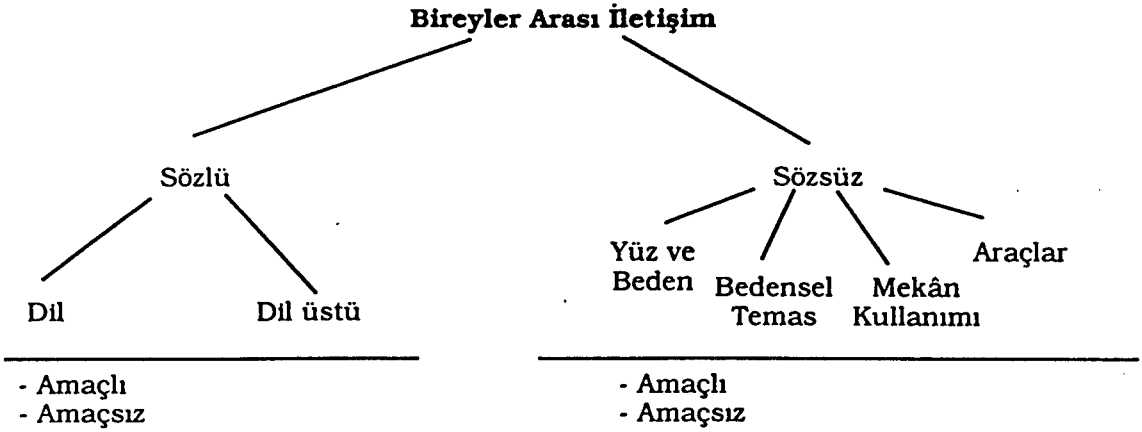
Duygusal yüz ifadelerinin, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı sınıflamaları yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi ve psikolojide ilk duygusal yüz ifadesi sınıflaması Ruckmick (1922) tarafından yapılmıştır (Izard, 1971). Ruckmick'e göre dört temel, dört de ikincil duygular bulunmaktadır. Temel duygular sevgi, nefret, sevinç ve üzüntü, ikincil duygular ise tikslenme, hayret, şüphe ve meydan okumadır. Bu konuda Allport'un (1924) sınıflandırması; 1) haz duyma, 2) hayret-korku, 3) acı-keder, 4) öfke şeklinde duyguları dört grupta toplamaktadır. Woodworth (1938), Schlosberg (1952) duygu ifadelerini; 1) sevgi-mutluluk, 2) hayret, 3) korku-acı çekme, 4) öfke-inat, 5) tikslenme, 6) küçük görme şeklinde sınıflandırmışlardır. Thompson ve Meltzer (1964) ise Woodworth ve Schlosberg'in sınıflandırmalarının benzeridir. Ancak tikslenme ve küçük görmeyi ayrı değil aynı sınıf içerisinde ele almışlardır. Plutchik (1980, 1962) duyguları; 1) sevinç, 2) kabul, 3) hayret, 4) korku, 5) üzüntü, 6) tikslenme, 7) ümit, 8) öfke şeklinde sınıflandırmıştır. Tomkins ve McCarter (1964) ise duygu ifadelerine 1) nötr, 2) ilgi, 3) hayret, 4) sıkıntı, 5) hoşlanma, 6) korku, 7) öfke, 8) tikslenme, 9) utanma şeklinde dokuz grupta toplamışlardır. Izard'da (1971) duyguları Tomkins ve McCarter gibi 9 gruba ayırmıştır. Bunlar; 1) ilgi-heyecan, 2) sevinç-hoşlanma, 3) hayret-irkilme, 4) ıstırap-acı, 5) tiksinti, 6) öfke, 7) utanma, 8) korku, 9) küçük görme şeklindedir. Çeşitli kültürlerde yapılan çok sayıda araştırmadan elde edilen sonuçlara göre altı temel duygu ifadesini aktaran ortak anlatım olduğunu göstermektedir. Bunlar; mutluluk, korku, öfke, hayret, üzüntü ve tiksinti olarak kavramlaştırılmıştır. Bu kavramların sözel biçimleri dilden dile farklılık göstermektedir. Söz gelimi "mutlu" İngilizce'de "happy" olarak ifade edilirken Türkçe'de "mutlu" olarak ifade edilmektedir. Kavramlar dilin içerik (anlam) özelliğini oluşturur. Kavramların dil düzeyinde anlaşılması, dilin içerik bilgisi ile ilişkilidir (Ekman ve Friesen, 1975 s: 711; Topbaş, 1998 s: 10).

Duygusal yüz ifadesini tanıma becerisi okulöncesi yıllarda başlamakta ve ilkokul yıllarında hızlı bir gelişme göstermektedir. Yapılan araştırma bulguları incelendiğinde, çocuklarda üç yaşından itibaren mutlu yüz ifadesinin en iyi tanımlanan duygu olduğu görülmektedir. Mutluluğu, üzgün ve kızgın izlemekte, bazen de üzgün mutlu kadar iyi tanımlanabilmektedir. En zor tanımlanan ifadenin ise şaşkınlık olduğu görülmektedir (Walden ve Feild, 1982 s: 1299; Harrigan, 1984 s: 154; Bulloc ve Russell, 1984 s: 193; Gross ve Ballif, 1991 s: 368; Boyatzis ve Ark., 1993 s: 375; Sayıl 1996 s: 61). Duyguların tanınması ile ilgili farklı bir görüşe göre fiziksel acının çocukta doğumla birlikte olduğu, hazzın ise daha sonra ortaya çıktığı görüşü savunulmaktadır. Bu görüşe göre mutluluk ve üzüntü doğumu izleyen üçüncü haftadan itibaren ortaya çıkmaktadır. Preyer ve Ribat ise korkunun çocukta görülen ilk duygu olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Onlara göre korku doğumu izleyen ikinci ile yirmi üçüncü gün arasında ortaya çıkmaktadır. Öfke ise korkudan sonra ortaya çıkan bir duygudur ve doğumdan sonra ikinci ay ile dördüncü ay arasında ortaya çıkmaktadır (Gövsa, 1998 s: 27).

1.3. İletişim Açısından Duygusal Yüz İfadeleri

İletişim, pek çok insanın kavram olarak algılayabildiği ancak çok az kişinin yeteri kadar açıklayabildiği ve buna rağmen vazgeçilmeyen bir gereksinimdir (Topbaş, 1989 s: 1). İletişim, insanların birbirleri ile konuşmasından bilgi aktarmaya; duygu, düşünce, haber v.b. konularda karşılıklı bir alış verişten; mimikler, jestler, saçımıza verdiğimiz şekle ve bir insanın bilgisayar kullanmasına kadar pek çok etkinliği kapsamaktadır (Paisley, 1984 s: 43; Dökmen, 1986 s: 5; Topbaş, 1994 s: 30).

Bireyler arası iletişimde iletiyi aktarmanın farklı yolları bulunmaktadır. Bunlardan iletişim kanalının kriter olarak ele alındığı "kitle iletişim" ve "bireyler arası iletişim" olarak iki genel sınıfa ayrılmaktadır. Kitle iletişimi ise kendi içinde alt sınıflara ayrılmaktadır (Rogers, Chaffee 1983 s: 18). Sınıflama kriterini göndericinin niteliği olarak kabul eden sınıflamalar ise "sözel" ve "sözel olmayan" iletişim şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Tubbs, Moss, 1974). Şekil 4'te sınıflama kriterini gönderici niteliği olarak kabul eden bireyler arası iletişimin sınıflandırılması görülmektedir.

Şekil 4. Bireyler Arası İletişimin Sınıflaması
(Dökmen 1996, s: 26)

Bireyler arası iletişim, sözlü ve sözsüz olmak üzere iki ana sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıfların her biri kendi içerisinde alt sınıflara bölünmektedir. Sözlü ve sözsüz iletişim amaçlı ve amaçsız olarak gerçekleşmektedir. Amaçlı sözel davranışa, konuşma, amaçsız sözel davranışa ise dil sürçmeleri örnek gösterilmektedir (Dökmen, 1996 s: 30). Sözsüz iletişimde Dökmen (1986) amaçlı davranışı "işaret ifade", amaçsız davranışı ise "duygusal ifade" olarak isimlendirmektedir. İşaret ifadeler, kişilerin belli bir anlamı iletmek için bilinçli olarak kullandıkları başı "evet" ya da "hayır" anlamında sallamak, kaşları kaldırarak "hayır", dudakları bükerek "belki, bilmiyorum" anlamında kullanılmaktadır. Bu tür işaret ifadeler, dilbilimsel özellikte (linguistik karakterde) olmayan fakat bazı dilbilimsel işaretlerde eş anlam taşımaktadırlar. Duygusal ifadeler ise, kişilerin belli uyarıcılar karşısında, istem dışı ortaya koydukları davranışları kapsamaktadır; önceden planlanmaları söz konusu değildir. Kötü bir koku karşısında yüzün tiksinti ile buruşturulması, umulmadık bir uyarı karşısında yüzde hayret ifadesinin belirmesi, ya da bir saldırı karşısında yüzde korku ifadesi duygusal davranışlara bir kaç örnektir (Dökmen, 1986-1996 s: 5; Topbaş, 1994 s: 7).

Sözel iletişim (verbal), dil ile kurulan iletişim şeklidir. Sözlü iletişimler "dil ve dil üstü" şeklinde iki sınıfa ayrılmaktadır. Dil ile iletişim insanların karşılıklı konuşmaları, dil üstü iletişim ise ses tonu, sesin şiddeti, vurgular duraklamalar v.b. özellikleri kapsamaktadır (Mehrabain 1968 s: 53; Dökmen 1996 s: 15). Sözel iletişimde dilin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsan iletişimde dil denildiğinde akla, insanların kendi aralarındaki kullandıkları sözel dil gelmektedir. Sözel dil bir iletişim, düşünme

ve öğrenme aracıdır. Sözel dil, kurultuların, düşüncelerin sözcüklerle ifade edilmesi şeklinde tanımlanabilir. İnsanlar dili düşüncenin bir aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu durum insanları hayvanlardan ayıran önemli bir özellik olmaktadır. Dil, insanların iletişimde bulunmak amacı ile geliştirdikleri bir anlaşma aracıdır. Başka bir deyişle, dilin birinci işlevi iletişimdir. Bu işlevleri yerine getirmede "dil, insanların düşünce, duygu, istek, deneyim vb. yapılarını birbirine aktarabilmelerini; dış dünyayı yorumlayarak kendi dünyalarına getirebilmelerini sağlayan; bu zaman ve bu yerden, o zaman ve o yer hakkında düşünerek bu düşünüyü yansıtabilmelerine ve insanın kendi kendini keşfetmelerine olanak veren bir araç özelliği taşımaktadır" (Topbaş, 1989 s: 10; Topbaş, 1998 s: 4).

..."Dil dizgesi kişilerin soyutlamalar ve genellemeler yapabilmelerine olanak tanıyarak başkaları ile iletişim kurabilmelerini sağladığı gibi düşüncelerin daha üst düzeyde gelişmesine de olanak tanımaktadır" (Wilkinson, 1975 s: 866).

Dilin iletişimde önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak dil, iletişimin tek unsuru değildir. İnsanlar düşüncelerini farklı yollarla da iletebilmektedirler. Yüz ifadeleri, göz hareketleri, ses tonu, vücudun genel duruşu, el, kol, bacak hareketleri, giyilen kıyafet, ziyet, makyaj ve kokular insanların mesajlarını iletmede kullandıkları yollardır.

Sözsüz iletişimde iletiler sözcükler yerine, el, yüz, beden hareketleri v.b. imlerle ifade edilmektedir. Sözel olmayan iletişimin kendi içinde farklı sınıflamaları yapılmaktadır. Bazı kaynaklarda yüz ifadeleri ile vücut hareketleri aynı alt sınıfta sunulurken (Duncan, 1969 s: 118; Harrison, 1973 s: 93), bazı kuramcılar yüz ve ses ifadesini aynı sınıfta düşünmektedirler (Davitz, 1964 s: 177; Mehrabain, 1972 s: 109). Duncan (1969) sözsüz iletişimin sınıflandırmasını ayrıntılı olarak; a-) Vücut hareketleri (Vücudun duruşu ve hareketleri, el işaretleri, yüz ifadeleri, göz hareketleri) b-) Dil ötesi (Vokalizasyon ve sesin niteliği) c-) Mesafe (Kişinin, başkaları ile fiziksel yakınlığı, sosyal ve kişisel alanın kullanım şekli) d-) Kullanılan kokular e-) Başkalarına dokunma f) Kullanılan kıyafetler ve aksesuarlar olarak yapmaktadır (Dökmen, 1986 s: 40; Topbaş, 1989 s: 20).

Bazı zamanlarda insanlar ne hissettiklerini anlatmakta, diğer bir deyişle, ne

hissettiklerini sözel dil ile aktarmakta güçlük çekmektedirler. Böyle durumlarda kişilerin düşüncelerini anlamada sözsüz iletilerden faydalanılmaktadır. Bedenin duruşu, yüz ifadeleri, ses tonu v.b. konular karşımızdaki kişinin duygularını anlamada bize yardımcı olmaktadır. Sözsüz iletişim duyguları belirtmektedir. Düşünceler sözlü iletişim ile rahatlıkla dile getirilebildiği halde, bunların sözsüz iletişim ile ifade edilmesi her zaman olanaklı değildir (Ekman, 1971 s: 207; Gürgen, 1986 s: 8; Topbaş, 1989 s: 17).

İletişim kurduğumuz kişinin sözsüz iletilerinden, onun nasıl bir ruh halinde olduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Bu konuda ipuçları veren bazı iletilere (özellikle sıkıntılı ruh halini yaratan iletiler) otonomik iletiler denilmektedir. Bu iletiler otonom sinir sisteminin çalışma süreci içerisinde oluşmaktadır. Ruhbilimsel yaklaşıma göre, insan vücudundaki otonom sinir sistemi yüksek eyleme neden olan sempatik (sympathetic) sinir sistemi ve düşük eylemli parasempatik (parasympathetic) sinir sisteminden oluşmaktadır. Bu iki sistem insanın doğal ruh yaşantısı içerisinde birbirini dengelemektedir. Bu sistemlerden birinin diğerine baskın çıkması, iletilere karşı gönderilen geri iletileri oluşturmaktadır. Sempatik sinir sistemi, kışkırtıcı niteliği, parasempatik sinir sistemi ise, yatıştırıcı bir niteliği temsil etmektedir. Örneğin bir dürtü karşısında sempatik sinir sistemi "hadi davran, tam zamanı geldi" derken, parasempatik sinir sistemi "sakin ol, kendine gel" diyerek bizi yatıştırılmaktadır. Günlük yaşantılarımızda bu iki sistem dengelenmektedir (Gürgen, 1986 s: 8; Topbaş, 1989 s: 17; İlal, 1991 s: 112; Cüceloğlu, 1996 s: 25; Morgan, 1984 s: 213).

1.3.1. Duygusal Yüz İfadeleri ve Sözsüz İletişim

Sosyo-biyolojik kuramcılarının savunularında değinildiği gibi duygular, insanların çevreleriyle uyumlarını sağlayan bir iletişim aracı görevini üstlenmektedir. İnsanların değişik duygu ve heyecan çeşitlerindeki fizyolojik tepkileri ve hisleri birbirine benzer özellik gösterir, ancak aynı değildir. Hisler, kişilerin içinde buldukları durumlara göre yorumlanmaktadır. Duygular çeşitli şekillerde ifade edilmektedirler. Duygu ifadeleri arasında yüz ifadeleri, beden hareketleri, damar tepkileri, solunum değişiklikleri, mide ve iç uzuvların tepkileri, ses değişikliği vb.

bulunmaktadır. Bu konuda yapılan pek çok çalışmada, duygunun açığa vurulmasında yüzün önemli bir yeri olduğu sonucuna varılmaktadır (Ekman, 1982 s: 270; Pinter ve Ark., 1991 s: 84; Morgan, 1984 s: 213; Cüceloğlu, 1991 s: 262). Duyguların ifadesinde yüzün önemi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İnsanların genellikle, öfke, sevinç, korku, tikslenme, hüznün, hayret v.b. duyguları ifade etmede yüz ifadelerini yoğun olarak kullandıkları sonucu bulunmuştur (Ekman ve Friesen, 1976 s: 324; Plutchik, 1980 s: 662; Maurer ve Newbrough, 1987 s: 505; Turhan, 1941; Le-Compte, 1982 s: 44; Dökmen, 1986 s: 40).

Araştırmacılar insanların duygusal yüz ifadeleri kullanmasının temelinde, öğrenme yaşantısının önemli olduğu konusunda birleşmektedirler. Aynı zamanda duygusal yüz ifadelerinin sözel ifadelerden daha önce geliştiği, hatta duygusal ifadelerin doğuştan geldiği söylenmektedir (Ekman, 1971 s: 207). Yapılan araştırmalar duygusal yüz ifadelerinin öğrenilmesinde, gözlem ve biyolojik faktörlerin önemli yeri olduğu sonucunu vermemektedir (Turhan, 1941; 1961; 1966; Cüceloğlu, 1968 s: 49; Ekman, 1971 s: 207).

Duygusal ifadelerin iletişimde önemli yeri bulunmaktadır. İnsanlar duygusal ilişkilerde en önemli görevi yazılı ve sözlü dil yerine, sözsüz iletişime bırakmaktadırlar. Yüz ifadeleri, beden duruşu, konuşma tarzı, el-kol hareketleri, ses tonu, insanların çevrelerindeki kişilere karşı nasıl duygular içinde olduğunu ifade etmektedir. Sosyal etkileşim içerisinde olan kişiler, birbirlerini nasıl algıladıklarını sürekli olarak sözsüz mesajlar aracılığı ile belirtmektedirler. Ancak sözsüz mesajlar ya da duyguların ifadesi, kültürden kültüre, bir sosyal ortamdaki başka bir sosyal ortama göre farklılaşmaktadır. Bir kimsenin yaşına, cinsiyetine, mevkisine göre ve içinde bulunduğu sosyal ortama uygun olarak, yüz ifadesi, beden ve el-kol hareketleri değişmektedir. Sözsüz mesajlar, o sosyal durum içerisinde, karşımızdaki kişiyle nasıl bir ilişki kurmak istediğimizi belirlemektedir (Mehrabain, 1971 s: 359; Cüceloğlu, 1991 s: 262).

1.4. Duygusal Yüz İfadelerinin İnsan Yaşamındaki Önemi

Duyguların çevreye iletilmesinde sözlü mesajların yanısıra, vücudun tümü ve göz kontağı, ses tonu ya da yüz ifadeleri gönderici olarak kullanılmaktadır. Bu gön-

dericilerin hepsinin kendine özgü önemi bulunmasına karşılık bir çok araştırmacı yüzün en önemli gönderici olduğu konusunda birleşmektedir. Ekman ve Friesen (1973) yaptıkları çalışmada saniyenin 1/5'i kadar bir sürede sona eren anlık ifadeler hariç, yüz ifadeleri üzerindeki kontrolün, vücut iletişiminin diğer kısımları üzerindeki kontrolden daha fazla bilgi verici olduğunu bulmuşlardır. Bazı araştırmacılar ise sözsüz işaretler arasında en fazla sesli (vokal) unsurların ve yüz ifadelerinin etkili olduğunu belirlemektedirler (Davitz, 1964 s: 177; Mehrabian 1968 s: 53). Örneğin Mehrabain (1968), iletişimdeki toplam etkide, sözlü kapsamın % 0.7, sesli ifadelerin % 38, duygusal yüz ifadelerinin ise % 55 oranında etkili olduğu görüşünü savunmaktadır.

Sözsüz mesajlar, kişiler arası iletişimi destekleyen unsurlardır. Bununla birlikte toplumsal yaşantıda, çok yönlü role sahiptirler. Örneğin; insanlar birbirleri ile özellikle yeni karşılaştıkları kişilerle iletişimde öncelikle onların vücut duruşlarına, yüz ifadelerine ve elbiselerine dikkat ederler (Gray, 1975 s: 556; Dökmen 1986 s: 40). Araştırmacılar genellikle, bir takım ayrıntılı duyguların yüze yansıtıldığını, vücudun ise daha çok bu duyguların şiddeti hakkında bilgi verdiği görüşünü savunmaktadırlar. Nitekim Ekman ve Friesen (1967) yaptıkları çalışmalarda kişilerin, karşısındakinin yüzünden ve vücudundan gelen duyusal mesajlar arasında çelişkiye düştüklerinde, yüzden gelen mesajların dikkate alındığını belirtmektedirler. Trayer ve Schiff (1969) yaptıkları bir başka çalışmada ise kişiler arası iletişimde dostluğu ve düşmanlığı iletmede, yüz ifadelerinin vücut hareketlerinden daha etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuçlar kişiler arası iletişimde duygusal yüz ifadelerinin önemli bir fonksiyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1.5. Zihin Engelli Çocuklarda Yüz İfadeleri ve İletişim Açısından Önemi

Yüz ifadelerindeki duyguları tanıma köklü bir sosyal beceridir. Zihin engelli bireylerin, toplumda başarılı olabilmeleri için bu beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Ancak zihin engelli çocukların her kavram ve beceride olduğu gibi yüz ifadelerini tanımada da normallerden farklılıklar gösterdiği ifade edilmekte ve bu du-

ruma etki eden bir kaç faktör olduğu bilinmektedir (Maurer ve Newbroug 1987 s: 505). Zihin engelli çocukların dikkat gelişimleri normalden geridir. Şema, imaj ve sembol geliştirmede daha uzun zamana gereksinimleri vardır. Kısa dönemli bellekteki hafıza işlemlerinde yetersizlik ve başarısızlık beklentisi, zihin engelli çocuklarda sosyal ve algısal zorluklar yaratmaktadır. Bu da çocukların, kavramları bireysel yaşantılarla ya da etraflarını doğru bir şekilde gözleyerek öğrenmelerini engellemektedir. Bu nedenle normal çocukların doğal yollarla gözlem yaparak öğrendikleri yüz ifadelerini, zihin engelli çocuklar normal şartlarda öğrenememektedirler. Zihin engelli çocuklar yüz ifadelerini öğrenmek için daha uzun zamana ve planlı bir öğretime gereksinim duymaktadırlar (Buckley ve Sacks,1986 s: 3; Maurer ve Newbrough, 1987 s: 505; Nelson, Comings ve Boltman, 1991 s: 13; Kendal, Sing ve McAlpine, 1991 s: 29; Eripek, 1996 s: 9).

Zihin engelli bireylerin çevreleriyle sosyal etkileşim içerisine girebilmeleri için öncelikle çevrelerindeki kişilerin duygularını anlamaları ve kendi duygularını da başkalarına anlatmaları gerekmektedir. Duyguları anlatmanın en çok kullanılan yolu sözel iletişimdir (Izard, 1970; Ekman ve Friesen, 1975 s: 711). Ancak zihin engelli çocukların çoğunda konuşma problemine rastlanmaktadır. Bu nedenle duygularını sözel olarak ifade etmede güçlük çekmektedirler (McAlpine, Kendal ve Sing, 1991 s: 29). Yüz ifadeleri duyguları anlamının bir başka yoludur. Zihin engelli bireylerin toplum içerisinde bağımsız yaşayabilmeleri için, iletişimde önemli yeri olan yüz ifadelerini tanımaları gerekmektedir. Eğer zihin engelli insanlar duygularını yorumlayamazlarsa, sık sık hata yapabilirler. Bu da onların toplumdan dışlanmalarına neden olabilmektedir (Maurer ve Newbrough, 1987 s: 505).

Araştırmacılar genellikle zihin engelli çocukların yüz ifadelerini kullanmada isteksiz davrandıkları görüşünde birleşmektedirler. Örneğin; Schollock ve Lilley (1986) yaptıkları bir çalışmada; çoğu zihin engelli bireylerin toplumla iletişim kurmakta isteksiz olduklarını ve bu isteksizlik nedeni ile normal bireylerinde zihin engelli kişilerle iletişim kurmada yetersizliğe neden olduğunu savunmaktadırlar. Sorce ve Emde (1982)'de yaptıkları bir başka çalışmada benzer sonuçlar bulmuşlardır. Onlar Down Sendromlu çocukların, normal akranlarına göre yüz ifadelerini kullanmada daha

az istekli olduklarını tesbit etmişlerdir. Bazı araştırmacılar da normal bireylerin zihin engelli kişilerin yüz ifadelerini tanımadıklarını bu nedenle zihin engelli kişilerle iletişim kurmada isteksiz oldukları görüşündedirler. Bunlardan Maurer ve Newbrough (1987) yaptıkları bir çalışmada zihin engelli çocukların yakın çevreleri (aileleri ve öğretmenleri) ve zihin engellileri tanımayan gençlerin, zihin engelli çocukların yüz ifadelerindeki duyguları tanıma durumlarını değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda; bu çocukların yüz ifadelerindeki duyguları en iyi öğretmenlerinin tanıdığı, daha sonra ise ailelerin çocuklarının duygularını tanımladığı görülmüştür. Zihin engelli bireyleri tanımayan gençlerin ise bu çocukların duygularını anlamakta zorlandıklarını, bu nedenle de zihin engelli bireylerle iletişim kurmada isteksiz olduklarını bulmuşlardır.

1.6. Duygusal Yüz İfadeleriyle İlgili Araştırmalar

Duygusal yüz ifadeleriyle ilgili Türkiye'de ve dünyada çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların pek çoğunun yüz ifadelerinin evrenselliğini değerlendiren araştırmalar olduğu görülmektedir. Ayrıca yüz ifadelerini, iletişim aracı olarak değerlendiren araştırmalara da rastlanmaktadır. Bunlardan Darwin ve Duchenne'in çalışmaları, duygusal yüz ifadelerinin bilimsel yaklaşımla incelendiği ilk araştırmalar olarak kabul edilmektedir.

Duchenne 1800'lü yıllarda yüz ifadelerini fizyolojik açıdan inceleyen ünlü bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada deneklerin yüzlerindeki çeşitli duygusal ifadelerin fotoğrafları çekilmiştir. Daha sonra, her bir duygusal ifade de yüzdeki hangi kasların hareket ettiği belirlenmiş ve her bir ifade için ayrı ayrı olmak üzere yüzdeki ilgili kaslara elektrik uyarıcısı vererek tekrar fotoğrafları çekilmiştir. Bu yolla elde edilen fotoğraflar, ilk grup fotoğraflarla karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda fotoğraflar arasında fark bulunduğu görülmüştür (Dökmen Akt., 1986 s: 5). Izard (1970) Duchenne'in yaptığı bu çalışmanın bir benzerini yıllar sonra tekrarlamıştır. O çalışmasında yüz kaslarının faaliyetlerini EMG (elektromiyograf) cihazı kullanarak değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda benzer duyguları yaşayan deneklerin benzer kas faaliyetleri gösterdiği bulunmuştur (Baltaş ve Baltaş, 1997 s: 45).

Darwin (1872-1877) ise Duchenne'in çalışmasının sonucunda elde edilen fo-

toğrafları çeşitli kişilere göstererek, fotoğraflardaki duyguya ilişkin yargıları belirlemiştir (Le Compte, 1982 s: 44). Daha sonraki yıllarda Ekman, Friesen ve Tomkins (1978) dünyanın değişik bölgelerinde (ABD, Brezilya, Japonya, Yeni Gine, Borneo) yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendiren çalışmalar yapmışlar ve sonuçta altı evrensel yüz ifadesi olduğunu tesbit etmişlerdir. Bunlar; mutluluk, kızgınlık, korku, tiksinti, üzüntü ve şaşkınlık ifadeleridir. (Ekman, 1982 s: 270; Baltaş ve Baltaş, 1997 s: 44).

Harrigan (1984) ise çocuklarda duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmeye yönelik bir çalışmada; bir duyguyu tanıma görevinin, duyguyu dil düzeyinde adlandırma görevi ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Ona göre duyguyu tanıma görevinde hazır resimlerden birini seçerek, hedefteki duyguyu anlatmak gerekmektedir. Örneğin; konu ile ilgili resimler çocuğun önüne konulur ve "Bana mutlu bir insan gösterebilir misin?" diye sorulur. Çocuktan mutlu insan resminin gösterilmesi beklenir. Duyguyu adlandırma görevinde ise konuda hangi duygunun resmedildiğini ifade etmeye (adlandırmaya) gereksinim vardır. Örneğin; konu ile ilgili resimler çocuğun önüne konulur ve "Bu insan ne hissediyor?" diye sorulur. Çocuktan resimdeki kişinin duygusunu adlandırılması beklenir (mutlu gibi). Harrigan (1984) bu çalışmasının sonunda duygu tanıma görevinde alınan puanın, duygu adlandırma görevinde alınan puanlardan daha anlamlı olduğunu ve duygusal bir durumu tanımanın onun sözel olarak ifadesinden daha zor olduğunu bulmuştur. Bu görüşlerden yola çıkılarak, duygusal bir durumu dil düzeyinde sözel adlandırma o ifadenin kavramlaştırılmasında bir aşama olduğu varsayımı çıkarılabilir.

McAlpine, Kendal ve Sing (1991), Harrigan (1984)'ın çalışmasına benzer bir çalışmayı zihin engelli, sınır zekada ve normal zeka düzeyindeki çocuklarla yapmışlardır. Araştırmada Ekman ve Friesen'in (1975) standartlaştırmış oldukları altı temel duygu ifadesi (mutluluk, üzüntü, kızgınlık, şaşkınlık, korku ve tiksinti) ile ilgili resimler 4 grup halinde (6x4=24) çocuklara gösterilerek test edilmiştir. Denekler deney odasına tek tek alınmış ve test oturumları sırasında uygulamacı ve çocuk bir masanın etrafına karşılıklı oturmuşlardır. Uygulama sırasında resimler masada karışık olarak sıralanmıştır. Daha sonra uygulamacı "Burada birilerinin resimleri var. Bunlara bak-

manı istiyorum. Bunlardan bazıları üzgün, mutlu, şaşkın, korkmuş, sinirli ve bezgin şekilde duruyorlar" şeklinde açıklama yaptıktan sonra metinler rastgele bir düzenle okunmuştur ve verilen metinlere uygun ifadenin bulunması istenmiştir. Örneğin; "İnsanlar her zaman doğum günlerinde hediye almak isterler ve eğer hediye alırlarsa memnun olurlar (mutlu olurlar). Bana mutlu bir insan yüzü gösterebilir misin?" şeklinde soru sorulmuş ve mutlu kişinin resminin gösterilmesi beklenmiştir. Verilen doğru cevaplar kaydedilmiştir. Uygulama diğer beş resim içinde tamamlanmıştır. Uygulama esnasında çocuğun doğru cevapları "iyi" veya "tamam" şeklinde pekiştirilmiştir. Denekler sorulara 30 sn içerisinde cevap veremezler ise diğer hikayeye geçilmiştir. Bu yöntem tüm duygular için de tekrarlanmıştır.

Çalışma sonunda sınır zekadaki çocuklar 10 ifadeyi, zihin engelli gençler ise 7 yüz ifadesini doğru olarak teşhis ederlerken, zihin engelli olmayan gençler 24 resimden 21'ini doğru olarak tanımışlardır. Duyguları tanımada 5-6 yaş arası ve 12-13 yaş arası çocuklar daha başarılı olurlarken, diğer yaş grubundakiler daha başarısız olmuşlardır. Sonuç olarak zeka düzeyi ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, zeka düzeyi yüksek olanların yüz ifadelerini tanımada daha başarılı oldukları bulunmuştur.

Adams ve Markham (1991) yaptıkları bir başka çalışmada ise zihin engelli ve zihin engelli olmayan gençlerin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmişlerdir. Çalışmada deneklerin zeka yaşları ile kronolojik yaşlarına göre duyguları tanıma durumları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Tüm katılımcılara uygulama süreci içerisinde iki ayrı (A ve B) görev verilmiştir. Görev A'da uygulamacı masanın üzerine resimler koyarak "Bu sayfada üç insan yüzünün resmi var. Bana birini göster ki eğlencenin olduğu zaman resmi çekilirken? yönergesi verilmiştir. Yönergeler ("Üzgün" biri ki arkadaşı çok hasta; bazıları dayak yemiş gibi "kızgın"; "şaşkın" biri ki ümit etmediği birşey görmüş gibi; "korkmuş" biri ki canavar görmüş gibi; "tiksinmiş" biri ki iğrenç bir şey tatmış gibi) şeklinde açıklama yaparak "....." olan yere çocukların "mutlu, üzgün, kızgın, şaşkın, korkmuş ve tiksinmiş" ifadelerini söylemesini bekler. Görev B'de uygulamacı çocuklara görev A'daki açıklamadaki duyguları hissetmesini beklemiştir. Uygulamacı çocuğa "aynısını hisset" komutu ve-

rerek çocuğun istenilen duyguyu ifade etmesi (yüz ifadeleriyle belli etmesi) istenmiş ve ifade edilen duygunun fotoğrafı çekilmiştir. Görev B'nin yerine getirilebilmesi için deneklerin "aynısı gibi" veya "aynısını hisset" fikrini anlaması gerekmektedir.

Çalışma sonunda zihin engelli gençler ve çocuklar kronolojik yaşlarına göre zihin engeli olmayanlara (normallere) göre daha başarısız olmuşlardır. Zeka yaşları arasında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bununla birlikte zihin engelli çocukların, engelsizlere göre, gözlem öğrenimiyle duygu tanıma becerilerini geliştirmede daha az yetenekli oldukları bulunmuştur.

Benson ve Walz (1996) tarafından yapılan bir çalışma da zihin engelli çocukların karşılarındaki kişilerin saldırgan ve saldırgan olmayan yüz ifadelerindeki ince farkları görebilme oranlarına göre sınıflandırma yapılmıştır. Sonuç olarak çocukların daha çok saldırgan ifade gösterenlerin yüz ifadelerindeki ince farkları ayırt edebildikleri, ancak bu farkların daha çok öfke konusundaki farklar olduğu tesbit edilmiştir. Rojahn (1994) ise zihin engellilerin, erişkinlerin yaptıkları işlerde yüz ifadelerini anlama performanslarını değerlendirmiş ve çalışma sonucunda çocukların, ebeveynlerinin öfkelerini anlamada daha başarılı olduklarını bulmuştur.

Zihin engelli çocuklarda yüz ifadelerini tanımayla ilgili yapılan çalışmaların pek çoğunda, zeka düzeyi ile duyguları tanıma arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Örneğin; Gray, Fraser ve Leudar, (1983) IQ seviyesi düşük çocukların yüz ifadelerini tanıma oranlarının düşük olduğunu bulmuştur. Kendal ve Sing (1991)'in yaptıkları bir başka çalışmada ise zihin engelli çocuklarda yaş ve cinsiyet faktörünün yüz ifadelerini tanıma düzeylerine etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmazken, yaş ilerledikçe yüz ifadelerini tanıma oranlarında artış olduğu görülmüştür. Sigman (1992) ise otistik, zihin engelli ve normal çocukların olumsuz duygulara karşı gösterdikleri tepkileri incelemiş ve özür tür ve derecesinin tepkinin şiddetinde etkili olduğunu bulmuştur. Maurer ve Newbrough (1987), Schollock ve Lilley (1986), Sorce ve Emde (1982) de yaptıkları çalışmalar sonucunda zihin engelli bireylerin, normal akranlarına göre yüz ifadelerini daha az kullandıklarını ve bu nedenle de duygularını anlatmakta zorlandıklarını bulmuştur. Ayrıca araştırma bulguları bu çocukların başkalarının duygularını değerlendirmede yetersiz oldukları sonucunu vermektedir.

Türkiye'de yüz ifadelerini değerlendirme konusu ile ilgili çalışmalar, modern psikolojinin öncülerinden Turhan (1938) tarafından başlatılmıştır. Turhan, yüz ifadelerinin içinde yer aldığı sosyal ortama önem vermekte ve sosyal ortam içerisinde yüzün anlam kazandığını ileri sürmektedir. Turhan (1941, 1961, 1966) yıllarında film ve fotoğraflar kullanarak yüz ifadelerinin sosyal ortam içerisinde algılanma durumu değerlendirilmiştir. Çalışmada deneklerin sosyal ortamın ne olduğunu anlamaya ağırlık verdiklerini, sosyal ortamı anladıktan sonra o ortam içinde oluşan yüz ifadelerine anlam verebildikleri görülmüştür. Örneğin; bir erkek ve bir kadının yer aldığı bir fotoğrafta, kişilerin yüz ifadelerinin hangi duygu ve heyecanları belirttiği sorulmuş ve deneklerden "tebessüm", "nezâket", "ilgisizlik" gibi cevaplar alınmıştır. Daha sonra fotoğrafta görülen sosyal ortam hakkında bilgi verilmiş ve resimdeki erkeğin ilk karısını, ikinci karısına tanıştırdığı söylenmiştir. Bunun üzerine denekler ifadenin "kıskançlık", "sıkıntı", "soğukluk" olduğunu söylemişlerdir. Turhan bu bulgulara dayanarak yüz ifadesinin kendi başına bir anlam ifade etmediğini, deneklerin sosyal ortama uygun düşen ifadeleri yüze yansıttığını ileri sürmektedir (Cüceloğlu 1996 s: 158).

Cüceloğlu (1968) bir çalışmasında Türk, Japon ve Amerikalı üniversite öğrencilerinin soyut yüzleri nasıl algıladıklarını araştırmış ve her üç toplumda da ortak temel boyutlar olduğunu gözlemiştir. Cüceloğlu iki kutupta ve her uçta birbirinin karşıtı olan heyecanlar bulunduğunu savunmaktadır. Neşe-hüzün, kızgınlık-sakinlik, iki temel boyutu oluşturmaktadır. Ayrıca heyecanın kaynağının bireyin dışında ya da içinde olduğunu belirten, dış kaynaklı-iç kaynaklı üçüncü bir boyut bulunmaktadır. Örneğin; hayret ve korku dış kaynaklı, düşünme ve hatırlama ise iç kaynaklıdır (Cüceloğlu 1992 s: 158).

1980'li yıllarda Türkiye'de yaşamış olan Le Compte ise duygusal yüz ifadeleri ve klinik psikoloji konusunda bir çalışma yaparak klinik tanıda, yüz ifadelerinin önemini araştırmıştır. Çalışma sonucunda farklı kişiler ya da gruplarda özel bir duygunun hayal edilmesi sonucu, ortaya çıkan duygunun tanınması arasında ortaklık olduğu bulunmuştur. Güngör ise (1987) nevrotik, psikotik hastalar ve normallerin yüz ifadelerini tanıma becerileri ile cinsiyet, eğitim düzeyi değişkenlerinin arasındaki ilişkiye bakmıştır. Çalışma sonucunda, nevrotik, psikotik ve normallerin yüz ifadelerini tanıma durumu arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın psikotik grubun yüz ifadelerini

tanımada en başarısız grup olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Normallerle nevroitik gruplar arasında ise anlamlı bir başarı farkı bulunmamıştır. Ayrıca cinsiyetin yüz ifadelerini tanımada etkili olmadığı bulunmuştur. Eğitim düzeyi ile yüz ifadelerini tanıma durumu arasındaki ilişkiye bakılmış ve eğitim düzeyi yükseldikçe yüz ifadelerini tanımada başarının arttığı görülmüştür.

Dökmen (1986) yüz ifadeleri konusunda verilen eğitimin, duygusal yüz ifadelerini teşhis becerisi ve iletişim çatışmalarına girme eğilimleri üzerine etkisini izleyen deneysel bir çalışma yapmıştır. Araştırmada duygusal yüz ifadelerini teşhis becerisini ölçmek için "Yüz İfadelerini Teşhis Testi" ve kişiler arası iletişim çatışmalarına girme eğilimini ölçmek için "Çatışma Eğilimi Ölçeği" kullanılmıştır. Yüz ifadeleri teşhis testi bir tiyatro sanatçısının çeşitli duyguları yansıtan poz ve spontan fotoğraflarından oluşmuştur. Araştırmada deney grubuna yüz ifadeleri konusunda eğitim verilmiş ve daha sonra deney ve kontrol gruplarına yüz ifadelerini teşhis testi uygulanmıştır. Sonuç olarak deney grubundaki deneklerin, yüz ifadelerini teşhis becerisinde artış olmuş, benzeri bir artış kontrol grubunda görülmemiştir. Yüz ifadeleri konusunda eğitim alan deneklerin, kişilerarası iletişim çatışmalarına girme eğilimlerinde de belli oranda bir azalma görülmüştür. Dökmen'e göre bu bulgu, sözlü ve sözsüz iletişim arasında, şimdiye kadar farkedilmemiş olan bir ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, yüz ifadeleri konusunda yani sözsüz iletişim alanında verilen eğitimin, kişilerin sözlü iletişim çatışmalarına girme eğilimleri üzerinde etkisi olabilmektedir.

Sayı 1996-1997 yıllarında okulöncesi ve ilkököl düzeyindeki çocukların duygusal yüz ifadelerini çizme becerileri ile ilgili iki ayrı çalışma yapmıştır. Çalışmalarda öğrencileri çizime hazırlamak için üzöldüklerinde, mutlu olduklarında ya da şaşkırdıklarında neler hissettikleri sorulmuş ve bu karşılıklı konuşmanın sonunda öğrencilerin hazır oldukları anlaşılınca, öğrencilere kağıtlar dağıtarak yönerge verilmiştir. "Elinizdeki kağıtta bir çocuğun yüzü var ama içi boş. Ben şimdi bizden buraya "....." (sırayla mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) bir çocuğun yüzünü çizmenizi istiyorum. Önce mutlu bir çocuğun yüzünü gözünüzde canlandırın ve sonra kurşun kaleminizle çizin. Birbirinize bakmamanızı ve yalnızca kendi düşündüğünüz gibi çizmenizi istiyorum". Daha sonra çizimler biri araştırmacı 3 yargıcı tarafından puanlanmıştır. Çalışma sonunda en başarılı olarak çizilen duygusal yüz ifadesinin mutlu olduğu ve bunu kızgın, üzgün ve şaşkın ifadelerin izlediği bulunmuştur.

1.7. Problem

Yüz ifadelerini tanıma durumları ile ilgili alan yazında yüz ifadelerinin sosyal iletişim açısından önemi ortaya konulmaktadır. Yapılan araştırmaların pek çoğunda yüz ifadelerinin evrenselliği boyutu değerlendirilmiştir. (Ekman Friesen, 1971 s: 207; Izard, 1970; Mehrabain, 1968 s: 53; Davitz, 1964 s: 177; Buckley ve Sacks, 1986 s: 3; Maurer ve Newbrough, 1987 s: 505). Ayrıca zihin engelli çocuklarda iletişim açısından, yüz ifadelerinin hangi oranda tanındığı ve bu duruma yaş, cinsiyet, zekâ düzeyi değişkenlerinin etkisi konusunda yapılmış araştırmalara da rastlanmaktadır (Harrigan, 1984 s: 154; Mc Alpine; Kendal ve Sing, 1991 s: 29; Ekman ve Friesen 1975 s: 711; Adam ve Markham, 1991 s: 21; Kendal ve Sing, 1991 s: 30). Bu araştırmaların pek çoğunda zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarında, yaş ve zekâ düzeyine göre farklılaşma olduğu gözlenmektedir.

Türkiye'de yüz ifadeleri ile ilgili sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Bu araştırmalar genellikle, yüz ifadelerinin evrensellik boyutunu değerlendiren araştırmalardır (Turhan, 1941, 1966 s: 81; Siyavuşgil, 1949 s: 71; Özbaydar, 1966 s: 55; Cüceloğlu, 1968 s: 49; Le Compte, 1982 s: 44). Duygusal yüz ifadeleri konusunda verilen eğitimin, duygusal yüz ifadelerini teşhis becerisi ve iletişim çatışmalarına girme eğilimleri üzerine etkisini araştıran çalışmalar (Dökmen, 1986, 1987 s: 75), duygusal yüz ifadelerini nevroitik ve psikotik hastalar ile normallerin tanıma becerilerini araştıran çalışmalar (Güngör, 1987 s: 30), ile okulöncesi ve ilkökul düzeyindeki çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma ve çizme becerilerini değerlendiren araştırmalar (Sayıl, 1996 ve 1997 s: 61-129) alandaki sınırlı çalışmalardır. Bu çalışmalarda duygusal yüz ifadelerini gösterme düzeyinde tanıma durumları değerlendirilmiş, ancak adlandırma düzeyinde tanıma durumları dikkate alınmamıştır.

Türkiye'de zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini dil düzeyinde tanıma ve öğrenme durumlarını değerlendiren hiç bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla; bu çalışma ile zihin engelli çocuklarda duygusal yüz ifadelerini dil düzeyinde tanıma durumlarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

1.8. Amaç

Bu çalışmanın genel amacı, zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık ifadelerini dil düzeyinde tanıma durumları ile yaş, cinsiyet eğitim ortamı değişkenleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini dil düzeyinde tanıma durumları nedir?
- 2- Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini dil düzeyinde tanıma durumları;
 - 2.1. - Takvim yaşlarına,
 - 2.2. - Cinsiyetlerine,
 - 2.3. - Eğitim ortamlarına,
 göre farklılaşmakta mıdır?

1.9. Önem

İletişimde yüzün önemli bir yeri bulunmaktadır. Yüz ifadeleri, insanın duyguları ile çevre arasında bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Duygusal yüz ifadeleri, çevresel uyarıcıların algılanması ile oluşmakta ve insanlar, yüz ifadeleri aracılığı ile çevrelerindeki insanları etkilemektedirler. Duygusal yüz ifadelerinin tanınması, insanların çevreleriyle daha sağlıklı iletişim kurmaları, sosyalleşmeleri, eğitim ve öğrenmeleri açısından önemlidir. Bu çalışmada, zihin engelli kişilerin önemli problemlerinden sosyalleşme (çevreyle sağlıklı iletişim kuramama) ve öğrenme güçlüğü sorunlarına çözüm getirebilmek için duygusal yüz ifadelerinin bilinmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışma sonunda zihin engelli bireylerin ebeveynlerine, onlara eğitim veren kurumlara ve bu kurumlarda çalışan, öğretmen, uzman, psikolog, fizyoterapist, doktor, hemşire, bakıcı gibi ilgili kişilere toplumsal yaşam becerilerinde yüz ifadeleri, sosyalleşme ve sosyal etkileşim açısından duygusal yüz ifadelerinin öğrenilmesi, zihin engelli kişilerin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumu konularında kaynak teşkil edebilir.

Zihin engelli bireylerin duygusal yüz ifadelerini tanıma konusunda dünyada yapılmış sınırlı çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'de ise bu konuda yapılmış bir araştırmaya yada yazılı kaynağa rastlanamamıştır. Bu çalışma Türkiye'de zihin engelli çocuklarda duygusal yüz ifadelerini tanıma durumunu değerlendiren ve zihin engelli çocuklarda duygusal yüz ifadeleri ile ilgili ilk çalışma olması açısından önemli görülmektedir. Böylelikle gerek öğrenme gerekse iletişim ve toplumsal etkileşim açısından önemli olan yüz ifadelerinin zihin engelli çocuklar tarafından tanınma durumlarının değerlendirilmesi Türkiye için yararlı bir çalışma sayılabilir.

1.10. Sayıtlar

* Bu araştırmada;

Zihin engelli çocuklar hakkında Rehberlik Araştırma Merkezlerinden alınan raporların ve öğretmenlerden edinilen bilgilerin doğru ve yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.11. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

* 1- Adana ve Hatay bölgesindeki özel okul (öğretilebilir çocuklar okulu), özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma eğitimine devam eden 7-17 yaş arası 164 zihin engelli çocukla;

2- Duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadeleriyle;

3- Yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmek amacı ile her bir yüz ifadesi için iki aşamalı tek oturumla sınırlandırılmıştır. *

1.12. Tanımlar

Zihin Engelli: Geri zekalılık, hali hazırdaki işlevlerde önemli sınırlılıklar göstermektedir. Bu, zihinsel işlevlerde önemli derecede normal altı, bunun yanı sıra

zihinsel işlevlerle ilişkili uyumsal beceri alanlarından (iletişim, özbakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceriler, boş zaman ve iş) iki ya da daha fazlasında sınırlılıklar gösterme durumudur. Geri zekalılık 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır (AAMR, 1992; Akt: Eripek, 1996 s: 9).

Özel Eğitim Sınıfı: Zihinsel engelli öğrenciler için normal okullar içerisinde açılmış sınıflardır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1997).

Özel Okul (Öğretilebilir Çocuklar Okulu): Zihin engelli çocukların özürlerine göre ayrı bir okulda toplanıp, özürlerine göre hazırlanmış programla, özel olarak düzenlenmiş eğitim ortamlarıdır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1997).

Kaynaştırma: Normalleştirme çabasının bir basamağı olan kaynaştırma, bireyselleştirilmiş eğitim plan ve programları içerisinde, uygun görülen engelli çocuklarla, normal akranlarını belirli süreler de eğitim ve sosyal yönlerden bütünleştirmektir (Eripek, 1986 s: 157).

Duygusal Yüz İfadeleri: İnsanların duygularını ve hislerini başkalarına aktarmalarını sağlayan, aynı zamanda başkalarının his ve duygularını da anlamamıza yardımcı olan iletişim aracıdır (Ekman ve Frisen, 1975 s: 711).

Mutlu Yüz İfadesi: Haz veren duygular karşısında, beyin uyarıları yardımıyla yüzün aldığı şekil (Ek 1-2).

Üzgün Yüz İfadesi: Acı ve keder veren duygular karşısında, beyin uyarıları yardımıyla yüzün aldığı şekil (Ek 1-2).

Kızgın Yüz İfadesi: Öfke ve saldırgan duygular karşısında, kısa süreli olarak organizmanın etkilenmesi sonucu yüzün aldığı şekil (Ek 1-2).

Şaşkın Yüz İfadesi: Beklenmeyen bir durum karşısında, kısa süreli olarak organizmanın etkilenmesi sonucu yüzün aldığı şekil (Ek 1-2).

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmede yaş, cinsiyet ve eğitim ortamı değişkenleri arasındaki ilişkiye yönelik bilgiye gereksinim duyulmaktadır. Bu bilgileri elde etmek amacı ile genel tarama modeli türlerinden, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

İlişkisel tarama modeli iki ve daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığı ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 1998, s: 82; Kırcaali İftar, 1998, s: 4). Bu tarama yolu ile bulunan ilişkiler, gerçek bir neden-sonuç ilişkisi olarak yorumlanamaz; ancak o yönde bazı ipuçları vererek, bir değişkendeki durumun bilinmesi halinde öteki değişken hakkında kestirimde bulunma konusunda yararlı sonuçlar verebilir. Değişkenler arasındaki ilişki, karşılıklı bağımlılık ya da kısmi bağımlılık şeklinde olabileceği gibi, her ikisini de etkileyen bir üçüncü değişkenden dolayı da olabilir (Van Dalen, 1962).

✗ Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli ile zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüzü tanımada yaş cinsiyet ve eğitim ortamı [kaynaştırma eğitimi, özel eğitim sınıfı, özel okul (Öğretilebilir Çocuklar Okulu)] değişkenleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırmada zeka düzeyi değişkeni dikkate alınmamıştır. Çünkü zihin engellilerin tanınmasında kullanılan yöntemler incelenmiş ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinde çocukların tanınmasında sadece zeka testi Stanford Binnet ya da TKT temel kabiliyet testlerinden birinin kullanıldığı öğrenilmiştir. Bir çocuğun zeka düzeyini belirlemede bir ya da iki ölçeğin kullanılması yeterli bulunmamaktadır. Zeka ölçeklerinin temel işlevi, çocuğun o andaki davranışlarını değerlendirerek onun gelecekteki okul becerileri hakkında kestirimde bulunmaktır (Eripek, 1996 s: 71). Bu da zeka testlerinin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu araştırmayı yapan kişi zeka ve uyum ölçeklerini kullanmada gerekli yetkiye sahip olmadığı için çocukların zeka düzeyleri belirlenememiştir. Bu nedenlerden dolayı da zeka düzeyi dikkate alınmamıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 1998-99 eğitim-öğretim yılında Adana ve Hatay bölgesindeki kaynaştırma eğitimi alan 50, özel eğitim sınıfına devam eden 72, özel okula (öğretilbilir çocuklar okuluna) devam eden 245 olmak üzere Rehberlik Araştırma Merkezlerinden zihin engelli olduğu tespit edilen toplam 367 kişi arasından seçilen zihin engelli çocuklar oluşturmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan çocuklar ölçüte göre örneklem seçimi yöntemi ile seçilmişlerdir. Örneklem seçiminde aşağıdaki ölçütler temel alınmıştır:

- Sözel ifade kullanma (konuşma)
- Yüz yüze bakma
- Göz kontağı kurma
- Adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk kavramlarını bilme
- Mutlu-sevinçli, üzgün-ağlamış, kızgın-sinirli, şaşkın-heyecanlanmış yüz ifadelerini kavram düzeyinde eşleyebilmelerine dikkat edilmiştir. ←

Sınıf öğretmenleriyle ön görüşme yapılarak çocukların yukarıda belirtilen ön koşul davranışları gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri sorulmuştur. Ön koşul davranışları gösterebilen öğrencilerin tesbit edilerek isimlerinin bildirilmesi istenmiştir. Daha sonra isimleri belirlenen 7-17 yaş arası 62 kız, 102 erkek olmak üzere toplam 164 zihin engelli çocuk araştırmanın örneklemine alınmıştır. Araştırmaya alınan öğrencilerin, yaşlara, cinsiyetlere ve okullara göre dağılımları tablo 1 ve 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları

Cinsiyet \ Yaşlar	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
7 yaş	5	3.0	10	6.1	15	9.1
8 yaş	8	4.8	15	9.1	23	14.0
9 yaş	8	4.8	6	3.6	14	8.5
10 yaş	13	7.9	14	8.5	27	16.5
11 yaş	6	3.6	15	9.1	21	12.8
12 yaş	5	3.0	13	7.9	18	11.0
13 yaş	6	3.6	11	6.7	17	10.4
14 yaş	6	3.6	6	3.6	12	7.3
15 yaş	2	1.2	3	1.8	5	3.0
17 yaş	3	1.8	9	5.4	12	7.3
Toplam	62	37.8	102	62.1	164	100.0

Tablo 1'de araştırmaya katılan zihin engelli öğrencilerin yaş ve cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde zihin engelli öğrencilerin % 62.1'inin erkek, % 37.8'inin ise kız oldukları, bunların % 9.1'nin 7 yaşında, % 14'ü 8 yaşında, % 8.5'i 9 yaşında, % 16.5'i 10 yaşında, % 12.8'i 11 yaşında, % 11.0'i 12 yaşında, % 10.4'ü 13 yaşında, % 7.3 ünün 14 yaşında, % 3.0'ünün 15 yaşında, % 7.3'ünün ise 17 yaşında oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Dağılımları

Programlar Okullar	Kaynaştırma		Özel Eğitim Sınıfı		Özel Okul		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Sevinç Abla Özel Eğitim Okulu	—	—	—	—	60	36.6	60	36.6
ZİREM (Zihin Engelli Çocuklar Rehabilitasyon Merkezi)	—	—	—	—	17	10.3	17	10.3
Sarıçam İlköğretim Okulu	2	1.2	18	10.9	—	—	20	12.1
Mimar Kemal İlköğretim Okulu	—	—	3	1.8	—	—	3	1.8
Ziya Gökalp İlköğretim Okulu	5	3.0	22	13.4	—	—	27	16.4
Mehmet Akif İlköğretim Okulu	3	1.8	15	9.1	—	—	18	10.9
Karşıyaka İlköğretim Okulu	—	—	4	2.4	—	—	4	2.4
Yunus Emre İlköğretim Okulu	4	2.4	—	—	—	—	4	2.4
Karahasan Paşa İlköğretim Okulu	2	1.2	—	—	—	—	2	1.2
Gazi İlköğretim Okulu	5	3.0	—	—	—	—	5	3.0
Atatürk İlköğretim Okulu	5	3.0	—	—	—	—	5	3.0
Kuzuculu İlköğretim Okulu	4	2.4	—	—	—	—	4	2.4
Toplam	33	20.1	62	37.8	77	46.9	164	100.0

Tablo 2'de araştırmaya katılan zihin engelli öğrencilerin okullara göre dağılımları incelendiğinde, % 46.9'unun özel okula (Öğretilebilir Çocuklar Okulu), % 37.8'inin özel eğitim sınıfına, % 20.1'inin ise kaynaştırma eğitimine devam ettikleri görülmektedir.

2.3. Veriler ve Toplanması

Araştırmanın amaç bölümündeki sorulara cevap verebilmek için zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) dil düzeyinde tanıma durumlarını değerlendirmeye yönelik bilgiye gereksinim duyulmuştur. Bu bilgileri elde etmek amacı ile ilişkisel tarama modeline hizmet edecek nitelikte informal "Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği" geliştirilmiştir.

İnformal testler öğretmen tarafından hazırlanan, müfredat programına bağlı beceri ve davranış örneklerini test eden, öğretime yol gösterici belgelerdir (Evans, Evans ve Mercer, 1986; Nunan, 1992 s: 517). İnformal testler sistematik gözlem, iş örnek analizleri, görev analizleri, hata analizleri, envanterler, teşhise ait öğrenme, kontrol listeleri, röportajlar, anketler, kayıtların analizleri gibi konuları kapsamaktadır (Georhart, 1990; Fawcus ve ark., 1983 s: 52). İnformal testler ile ilgili işlemler, seçilmiş bir beceri alanındaki performansı analiz etmek için kullanılan yöntemlere olanak sağlamaktadır. Standart bir biçime göre planlandığı zaman, işlem özel becerileri tanılamayı, görev başarısı için kesin amaç belirlemeyi ve yönetim için yönleri belirlemeyi içermektedir (Polloway ve Smith, 1992 s: 130).

İnformal testler öğretime yol gösterici olarak bilinmektedir. Bu tür testler sözel ve sözel olmayan dil gelişimine katkı sağlayabilir. İnformal testler ile öğretmenler sözel ve sözel olmayan ifadelerin gelişimi ile ilgili çok değişik çalışmalar yapabilmektedir. Bu tekniklerden biri de "uyarılmış dil alma yöntemi" olarak bilinmektedir. Uyarılmış dil alma yöntemi, belli bir davranış örneği almak için verilen ipucudur. Bu yöntemde araştırmacılar tarafından çocuklara önceden belirlenmiş, dil bilgisi yapıları ile ilgili ipuçları vererek bu ipuçlarına dayalı hedef yapıları oluşturmaları istenmektedir. Yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış türlerinden kendiliğinden dil örnekleme almaya uygun çeşitlilikte değişik tekniklerle hazırlanabilmektedir. Böylelikle çocuklardaki alıcı ve ifade edici dil becerileri; ses bilgisi gelişimi; ses ve sözcük dağarcığı bilgisi; dil kurallarına ilişkin bilgi düzeyleri ve kavram gelişimi değerlendirilebilmektedir.

Uyarılmış dil alma yönteminde çeşitli tekniklerle ipucu verilebilir. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Resim Gösterme Yolu İle Bilgi Alma;

Öğretmen çocuğun önüne resmi koyar "*Evet bu resim hakkında konuşalım bakalım. Burada ne oluyor?*" sorusunu sorar ve çocuğun resim hakkında konuşmasını ister.

Resim - Sözcük Eşleştirme;

Öğretmen çocuğun önüne resimli kartları koyarak "*Önündeki resimlere bak ve bana elmayı göster*" diyerek söylenen kelimeye uygun resmi bulmasını ister.

Soru-Yanıt Yöntemi;

Öğretmen öğrenciye yazılı ya da sözlü olarak soru sorar ve cevap ister. "*Yolda karşıdan karşıya geçerken kırmızı ışık yanmışsa ne yapılır?*" Cevap: "*Durup yeşil ışığın yanması beklenir*"

Sözlü Yada Yazılı Metinlerle Boşluk Doldurma;

Öğretmen öğrenciye yazılı ya da sözlü cümleler verir "*Tom adında bir çocuk sahile gitti. Ondan sonra üzerini değiştirdi ve mayosunu giydi daha sonra ne olabilir?*" şeklinde konu yarım bırakılır ve öğrencinin tamamlanması istenir.

Bağlama Uygun Boşluklu Cümle Verip Uygun İfadeyi Buldurma;

Öğretmen öğrenciye boşluklu soru cümlesini verir "*Mary daktilo yazarken telefon çalıyor. Mary ne yapar? Cevap*" telefona bakar"

Teknikleri örnek gösterilebilir (Madsen, 1983 s: 147; Polloway ve Smith, 1992 s: 130; Topbaş, 1994 s: 20).

Uyarılmış dil alma yönteminde kullanılan teknikler öğrenci bilgisini değerlendirme üzerinde iyi bir kontrol sağlamaktadır. Bütün öğrenciler verilen soru yönergelerine benzer tepki vereceklerinden, oldukça basit karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Bu tip testlerin hazırlanması ve yönetilip değerlendirilmesi oldukça kolay olmaktadır. Testin değerlendirilmesinde cevabın doğru ya da yanlış olmasına bakılmaksızın eğer mantıklı ve anlaşılabilir cevaplar ise onlar doğru sayılmaktadır. Doğru-yanlış cevaplı testler düşük seviyeli öğrencilerde memnuniyet verici bir şekilde sonuç verdiği için sıklıkla kullanılmaktadır (Madsen, 1983 s: 147).

Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma düzeyinde tanıma durumlarının değerlendirilmesine yönelik bu araştırmada da resim-sözcük eşleme yöntemi ile gösterme soru - yanıt yöntemi ile uygun ifadeyi buldurma (adlandırma) ve resimle eşleştirme düzeylerinde yüz ifadelerini tanıma durumları değerlendirilmiştir.

2.3.1. Ölçme Aracının Hazırlanması ve Tanıtımı

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) tanıma durumlarını değerlendirmek için bir araca gereksinim duyulmuştur. Bu konuda yapılmış araştırmalara bakılmıştır. Türkiye'de bu konuda Dökmen'in (1986) geliştirmiş olduğu Yüz İfadeleri Teşhis Testi bulunmaktadır. Ancak bu ölçek normal yetişkinler için hazırlanmış ve üniversite öğrencilerinde kullanılmıştır. Dökmen'in ölçeği zihin engelli çocuklara uygun bulunmamıştır ve zihin engelli çocuklarda kullanılmak üzere Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçekteki resimler ve ifadelerin geçerlilik güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu konu ile ilgili ayrıntılar bölüm 2.3.2.-2.3.3.'de açıklanmıştır.

Yüz ifadelerini tanıma ölçeği dört temel duyguyu içeren (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 15 farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk, şapkalı adam, bebek, dede, nine, şapkalı erkek çocuk, bıyıklı adam, uzun saçlı kız, gözlüklü adam, uzun saçlı kadın, kurdela kız çocuk, çilli erkek çocuk) el ile çizilmiş siyah-beyaz 60 resimden ve yüz ifadeleri ile ilgili boşluk doldurma (uygun ifadeyi söyleme) için hazırlanmış olan 40 soru ifadesinden oluşmaktadır (Ek-3). İki ayrı uzman tarafından çizilmiş olan resimler 12x12 ebadında kartlar halinde hazırlanmıştır. Resimler 10x10 ebadında yüzün ön planda olduğu ve vücudun sadece omuzlara kadar olan bölümünü kapsamaktadır. Resimlerde basit çizimler kullanılmış, yüz ana hatlarıyla verilmiştir. Çizimlerde ayrıntılara fazla yer verilmemiştir. Örneğin kız çocuk resminin mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın çizimleri şu şekildedir;

Mutlu Kız Çocuk

- Ağız : Köşeleri yukarı doğru kalkmış; tebessüm eder şekilde ve kapalı.
 Gözler : Parlak ve hafif kısık
 Kaşlar : Kaşlar hafifçe aşağı doğru

Üzgün Kız Çocuk

- Ağız : Köşeleri aşağı doğru sarkmış ve biraz gergin.
 Gözler : Göz kapakları kasılmış gözler kısmen kapalı
 Kaşlar : Kaşlar gergin ve birbirine yaklaşmış kaşların iç köşeleri yükselmiş, dış köşeleri ise hafifçe aşağı doğru inmiş.

Kızgın Kız Çocuk

- Ağız : Dudaklar sıkıca kapatılmış ve köşeleri aşağıya doğru sarkmış.
 Gözler : Açılmış ve bir noktada sabit.
 Kaşlar : Çatılmış ve dış köşeleri çatılma nedeniyle aşağı doğru çekilmiş. Kaşların arasında alına doğru dikey iki çizgi belirmiş.

Şaşkın Kız Çocuk

- Ağız : "O" şeklinde açık.
 Gözler : Açık ve yuvarlak.
 Kaşlar : Gözlerin açılmasıyla kaşlar yukarı doğru kalkmış.

Diğer tipteki (adam, kadın, erkek çocuk) resimlerde de duygular (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) aynı şekilde ifade edilmiştir.

Aracın soru ifadeleri ile ilgili bölümü için araştırmacı tarafından her bir yüz ifadesi ile ilgili (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 10'ar tane olmak üzere 40 soru ifadesi hazırlanmıştır.

2.3.2. Ölçme Aracının Geçerlilik Çalışması

İki farklı uzman tarafından çizilmiş, dört temel duyguyu içeren (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın), 15 farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk, şapkalı adam, bebek, dede, nine, şapkalı erkek çocuk, bıyıklı adam, uzun saçlı kız, gözlüklü adam, uzun saçlı kadın, kurdela kız çocuk, çilli erkek çocuk) 60 resim yüzün ön planda olduğu 12x12 ebadında kartlar halinde hazırlanmıştır. Hazırlanan resimler, 10 kişilik bir hakem kurulu tarafından "çok uygun (5), uygun (4), biraz uygun (3), ka-

rarsızım (2), uygun değil (1) puan" olarak değerlendirilmiş 10 uzmanın yargıları arasındaki ilişki, her bir duygu sınıfı için ayrı ayrı olmak üzere, nokta çift serili korelasyon tekniği ile hesaplanmıştır. Dört duygu sınıfına ilişkin $r_{pb} = 0.66$ dır. Elde edilen korelasyon katsayıları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinde Kullanılan Resimleri Çizen Sanatçılar İle Uzmanların Görüşleri Arasındaki İlişki

Duygular	r_{pb}	z_r
Mutlu	0.69	0.848
Üzgün	0.582	0.667
Kızgın	0.679	0.828
Şaşkın	0.69	0.848
Ortalama	0.66025	0.778

Tablo 3'te 60 ifadeyi çizen sanatçılar ile uzmanların bu ifadeleri tanımlayışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Daha sonra elde edilen resimler 10 kişilik aynı hakem kurulu tarafından değerlendirilmiş ve dört farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk), dört farklı duyguyu ifade eden (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 16 resim uygulama için uygun bulunmuştur. Değerlendirme kurumundaki hakemlerin 4 tanesi Konya Özürlü Çocukları Koruma ve Eğitime Derneğinde, çalışan ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Zihin Engelliler Anabilim Dalı, Ankara Gazi Üniversitesi Zihin Engelliler Anabilim Dalı mezunu özel eğitim öğretmenleridir. Diğer 6 hakemden 2 tanesi Eskişehir Anadolu Üniversitesi Zihin Engelliler Anabilim Dalında öğretim üyesi, 4 tanesi ise Eskişehir Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksek Okulu, Zihin Engelliler Uygulama okulunda öğretmen olarak çalışmaktadırlar. Öğretmenler Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Zihin Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalından mezundurlar.

İkinci aşamada yer alan boşluk doldurma (uygun ifadeyi söyleme) bölümü için her bir duyguya (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) uygun 10'ar tane olmak üzere, toplam 40 soru ifadesi geliştirilmiştir. Bu soru ifadelerinin mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık cevaplarına uygunluk boyutları 20 kişilik bir hakem kurulu ta-

rafından "çok uygun (5), uygun (4), biraz uygun (3), kararsızım (2), uygun değil (1) puan" olarak değerlendirilmiş 20 uzmanın yargıları arasındaki ilişki her bir duygu sınıfı için ayrı ayrı olmak üzere, nokta çift serili korelasyon tekniği ile hesaplanmıştır. Dört duygu sınıfına ilişkin $r_{pb} = 0.94$ dür. Elde edilen korelasyon katsayıları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinde Kullanılan Soru İfadelerini Hazırlayan Uzman İle Uzmanların Görüşleri Arasındaki İlişki

Duygular	r_{pb}	z_r
Mutlu	0.81	1.127
Üzgün	0.984	2.299
Kızgın	0.994	2.647
Şaşkın	0.998	2.994
Ortalama	0.9465	1.783

Tablo 4'te 40 soru ifadesini hazırlayan uzmanın kendi ifadelerini tanımlayışı ile uzmanların bu ifadeleri tanımlayışları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Daha sonra elde edilen soru ifadeleri 20 kişilik aynı hakem kuruluna sunulmuş (Hakem Kurulu Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden oluşmaktadır) ve her bir duygu için 3'er soru ifadesi olmak üzere toplam 12 soru ifadesi uygulama için uygun bulunmuştur.

2.3.3. Ölçme Aracının Güvenirlik Çalışması

Hakem kurulu tarafından seçilen dört temel duyguyu içeren (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) dört farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk) resimleri Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi Uygulama Anaokuluna devam eden 3-6 yaş arası 48 normal çocuk ve Konya Özürlü Çocukları Koruma ve Eğitim Derneğinin Uygulama okuluna devam eden 7-14 yaş arası 17 zihin engelli çocuğa tek tek gösterilerek resimlerdeki yüz ifadelerini tanımları istenmiştir. Uygulama sonunda elde edilen sonuçlar SPSS 6.0 istatistik programında Cronbach α güvenirlik testi ile

güvenirlilik katsayısı hesaplanmış,

$$\text{Cronbach } \alpha = \frac{K}{K-1} \left\{ 1 - \frac{\sum s_j^2 \text{ (madde varyansı)}}{S_X^2 \text{ (Testin varyansı)}} \right\}$$

ve Cronbach α : 0.97 olarak bulunmuştur.

Hakem kurulu tarafından seçilen dört temel duyguyu içeren (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 12 soru ifadesi Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı dördüncü sınıfa devam eden 85 öğrenciye verilmiş ve "Bu soru ifadelerinin cevapları belirtilen duygular (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) olabilir mi?" şeklinde soru yönergesi verilerek değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular SPSS 6.0 istatistik programında Cronbach α güvenirlilik testi ile güvenirlilik katsayısı hesaplanmış ve Cronbach α : 0.77 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanmasına 12 Ekim 1998 tarihinde kurumlarla ön-görüşme yapılarak başlanmıştır. Veri toplama işlemine başlamadan önce Adana ve Hatay Rehberlik Araştırma Merkezlerinden özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma programlarının bulunduğu ilköğretim okulları ve özel özel eğitim kurumlarının adresleri alınarak bu okulların yöneticileri ile ön görüşme yapılmıştır. Daha sonra Valilikler aracılığı ile resmi izinler alınmış ve okullar tek tek ziyaret edilmiştir.

Veri toplama amacı ile okula gidildiğinde yöneticilerden öğrencilerin birbirlerinden etkilenmeyecekleri ve ipucu almalarını önlemek için bire bir çalışılabilecek bir mekan istenmiş; veriler yalnız uygulamacı ve veri alınacak öğrencinin bulunduğu derstlik, laboratuvar, kütüphane test odası veya okulun gösterdiği bir odada alınmıştır. Veri toplamaya başlamadan önce öğrencinin rahatlamasını sağlamak amacı ile kısa bir sohbet yapılmıştır.

Yüz ifadelerini tanıma ölçeğinin uygulaması iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama resim-sözcük eşleştirme, ikinci aşama ise bağlama uygun cümle (boşluklu cümle) soru-yanıt ile uygun ifadeyi bulma ve resimle eşleştirmedir.

Birinci aşamada dört ayrı yüz ifadesini içeren (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) aynı tip (kız çocuk) dört resim öğrencilere gösterilerek ifadeler ile resimleri eşlemesi beklenmektedir. Bu aşama resim-sözcük eşleştirme aşamasıdır.

Uygulamacı uyarıcısız bir ortamda öğrenci ile masada karşı karşıya oturur. Resimler masanın üzerine öğrencinin rahatlıkla görebileceği şekilde karışık olarak sıralanmıştır. Daha sonra öğrenciye uygulamacı: "*Bu resimlere dikkatlice bakmanı istiyorum*".

Öğrencinin resimlere bakması için 90 sn süre verilmiştir. Öğrencinin resimlere tek tek baktığından emin olduktan sonra masanın üzerindeki resimlerden rastgele seçilmiş bir resim işaret edilerek yönerge verilmiştir.

Uygulamacı: "*Bu resimlerdeki kızın ismi Ayşe. Ayşe fotoğrafçıya gitmiş ve bir, iki, üç, dört tam dört tane resim çektirmiş. Bana mutlu olan resmi göster*"

Çocuktan 30 sn içerisinde mutlu ifadeyi gösteren resmi göstererek resim ile sözcüğü eşleştirmesi beklenmektedir. Bu uygulama diğer yüz ifadeleri (üzgün, kızgın ve şaşkın) içinde aynı yönergeler kullanılarak tekrarlanmıştır. Öğrencinin doğru/yanlış cevapları ya da cevap vermediği durumlarda aldıkları puanlar değerlendirme formuna işaretlenmiştir. Bu uygulama yaklaşık 6-8 dk. sürmüştür.

İkinci Aşamada ise bağlama uygun soru yanıt ile uygun ifadeyi bulma ve resimle eşleştirmedir. Ölçeğin bu kısmında bir kadın, bir yetişkin erkek (adam) ve bir erkek çocuğun dört farklı duyguyu ifade eden (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 12 resim bulunmaktadır. Uygulamacı resimleri masada öğrencinin önüne karışık olarak sıralamıştır. Daha sonra öğrenciye gerekli yönergeyi verip adlandırma ve eşleştirme yapması beklenmiştir.

Örnek;

Uygulamacı: "*Bu resimlere dikkatlice bakmanı istiyorum*".

Öğrenciye resimlere bakması için 90 sn süre verilmiştir. Öğrencinin resimlere tek tek baktığından emin olunduktan sonra aşağıdaki yönerge verilmiştir.

Uygulamacı: "*Ahmet sen okulun camını kırsan öğretmenin sana ne yapar?*"

Öğrenciden "*kızar*" ya da "*sinirlenir*" (*öfkelenir, bağırır*) gibi davranışın doğal sonucu olabilecek cevaplar beklenmiştir. Öğrenci 30 sn süre içerisinde beklenen cevabı vermiş ise;

Uygulamacı: "*Önüdeki resimlerde de bazı insanlar var onlarda çok kızgın-sinirli. Bana onları göster*"

Öğrenci 30 sn süre içerisinde kızgın-sinirli resimlerden bir tanesini gösterdiğinde, "*başka*" diye teşvik edilmiştir. Öğrencinin cevapları değerlendirme formunu işaretlenmiştir.

Şayet öğrenci ilk yönergede belirtilen (cam kırma örneğinde) uygun bir duygu ifadesi bulamamış ise Ek 5'te verilen diğer soru örnekleri kullanılmıştır. Öğrenci yine cevabı bulamamış ise "*kızır-sinirlenir değil mi?*" diye yönlendirilmiştir. Ancak bu yönlendirmeden çocuk puan alamamıştır ve diğer duygu ifadesine geçilmiştir. Bu uygulama yaklaşık 8-10 dakika sürmüştür.

Üzgün yüz ifadesi için aşağıdaki yönerge verilmiştir.

Uygulamacı: "*Ahmet öğretmenin sana kızarsa sen ne yaparsın?*"

Öğrenciden "*üzülürüm-ağlarım*" (*mutsuz olurum üzüntü duyarım*) cevabı beklenmiştir. Öğrenci 30 sn süre içerisinde bu cevaplardan birini vermiş ise;

Uygulamacı: "*Bu resimlerin içerisinde de üzgün olan kişiler var. Bana onları göster*"

Yönergesi verilmiş ve öğrenciden 30 sn süre içerisinde uygun ifadeleri göstermesi istenmiştir. Yine aynı şekilde bir resim gösterilmişse "*başka*" diye teşvik edilmiştir. Öğrenci uygun cevabı verememiş ise Ek 5'te verilen diğer soru ifadeleri kullanılmıştır. Öğrencinin cevapları değerlendirme formuna işaretlenmiştir.

Şaşkın yüz ifadesi için aşağıdaki yönerge verilmiştir.

Uygulamacı: "*Ahmet şimdi pencere açılrsa ve içeriye bir kuş girse ne yaparsın?*"

Öğrenciden "*şaşırtırım-heyecanlanırım*" (*yüreğim hep eder ağzım açık kalır*) cevabı beklenmiştir. Öğrenci 30 sn süre içerisinde bu cevaplardan birini vermiş ise;

Uygulamacı: "*Bu resimlerin içerisinde de şaşırmış olan kişiler var. Bana onları göster*"

Yönergesi verilmiş ve öğrenciden 30 sn süre içerisinde uygun ifadeyi göstermesi istenmiştir. Aynı şekilde bir resim göstermişse "*başka*" diye teşvik edilmiştir.

Öğrenci uygun cevabı verememiş ise Ek 5'te verilen diğer soru ifadeleri kullanılmıştır. Öğrencinin cevapları değerlendirme formuna işaretlenmiştir.

Mutlu yüz ifadesi için aşağıdaki yönerge verilmiştir.

Uygulamacı: "*Ahmet birisi sana hediye alsan sen ne yaparsın?*"

Öğrenciden "*mutlu olurum-sevinirim*" (*gülerim, kahkaha atarım*) cevabı beklenmiştir.

Öğrenci 30 sn süre içerisinde bu cevaplardan birini vermiş ise;

Uygulamacı: "*Bu resimler içerisinde de mutlu olan kişiler var. Bana onları göster*"

Yönergesi verilmiş ve öğrenciden 30 sn süre içerisinde uygun ifadeyi göstermesi istenmiştir. Yine aynı şekilde bir resim gösterilmiş ise "*başka*" diye teşvik edilmiştir. Öğrenci uygun cevabı verememiş ise Ek 5'te verilen diğer soru ifadeleri kullanılmıştır. Öğrencinin cevapları değerlendirme formuna işaretlenmiştir.

İkinci aşamada kullanılan mutlu olurum, sevinirim, üzülürüm, ağlarım, şaşırırım, heyecanlanırım, kızar, sinirlenir yerine kızar, sinirlenir, öfkelenir, mutlu olur, sevinir, güler, üzülür, ağlar, üzüntü duyar, şaşırır, heyecanlanır, yüreği hop eder vb. kelimelerde kullanılabilir.

2.3.5. Veri İşleme Formu ve Verilerin İşlenişi

Veri işleme formu tek sayfadan oluşmaktadır. Sayfanın üst bölümünde öğrenciye ilişkin bilgiler (adı, soyadı, yaşı, cinsiyeti, devam ettiği eğitim kurumu ve tarih), alt bölümde ise duygu ifadeleri ve I., II. uygulamadan alınan puanların ve toplam puanının yazılacağı bölümler bulunmaktadır.

Veri işleme formunda duygu ifadeleri: "mutlu yüz ifadesini gösterme "G1 ve G2 mutlu" olarak, toplam mutlu yüz ifadesini gösterme "G1G2 mutlu" olarak kısaltma yapılmıştır. Mutlu yüz ifadesini adlandırmada ise "S mutlu" yani mutlu yüz ifadesini söyleme olarak kısaltma yapılmıştır.

Aracın birinci bölümündeki doğru cevaplar "1" puan, yanlış cevaplar "0" puan olarak değerlendirilmiştir. Birinci bölümün toplam puanı "4"tür.

İkinci bölümdeki uygun duyguyu gösterme, her bir resim için "1" puandır. Örneğin; "*Kızgın kişileri bana göster*" yönergesine uygun ifadeleri gösterme), ço-

cuğun yanlış cevap verdiği ya da cevap vermediği durumlarda ise "0" puan olarak değerlendirilmiştir. Uygun duyguyu adlandırma, her bir uygun ifadesinin doğru cevabı için örneğin; "*Ahmet sen okulun camını kırsan öğretmenin sana ne yapar?*" sorusuna "*kızar ya da sinirlenir*" cevabı için "1" puan olarak, yanlış cevap ya da cevap vermediği durumlar "0" puan olarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümün toplam puanı "16" dır.

2.4. Verilerin Çözümü

Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadesini bilme durumlarını değerlendirmede çocukların yaş, cinsiyet ve eğitim ortamları değişkenleri ile ilişkisine bakılmıştır. Bu nedenle elde edilen verilerin çözümlerinde korelasyon, t testi ve f testi (ANOVA) istatistiksel işlemleri kullanılmıştır.

Çözümler SPSS 6.0, Excel 7.0 İstatistik programında yapılmıştır. Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları ile yaşları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde korelasyon, kurumlar arası ve yaşlar arası ilişkinin değerlendirilmesinde ANOVA Varyans analizi kullanılmıştır. Cinsiyetler arası farklılığın değerlendirilmesinde ise bağımsız t testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablolar ve grafikler halinde hazırlanmış, bulgular yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amaç bölümünde belirtilen duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları ile yaş, cinsiyet ve eğitim ortamları değişkenleri arasındaki ilişkiyi değerlendiren soruların sonucunu ortaya çıkaran bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Düzeyinde Tanıma Durumuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde zihin engelli öğrencilerin genel olarak duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma düzeyinde tanıma durumlarına yer verilmiştir.

Tablo : 5- Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumları

n: 164	Gösterme		Adlandırma		Toplam Tanıma	
	f	%	f	%	f	%
Mutlu	230	26.96	105	12.30	335	39.27
Üzgün	145	16.99	85	9.96	220	25.79
Kızgın	167	19.57	93	10.90	260	30.48
Şaşkın	16	1.87	12	1.40	28	3.28
Toplam	558	65.41	295	34.58	853	100.00

Tablo 5'de araştırmaya katılan 164 zihin engelli öğrencinin duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma düzeyinde tanıma durumlarının dağılımına bakıldığında mutlu yüz ifadesini gösterme durumu % 26.96 iken adlandırma durumu % 12.30 dur. Üzgün yüz ifadesini gösterme % 16.99, adlandırma % 9.96'dır. Kızgın yüz ifadesini gösterme % 19.57, adlandırma % 10.90'dır. Şaşkın yüz ifadesini gösterme % 1.87 iken, adlandırma % 1.40 olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin en iyi tanıdıkları yüz ifadesinin mutluluk olduğu ve bunu kızgınlık ifadesinin izlediği görülmektedir. Şaşkın yüz ifadesinin ise en az tanınan duygu olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin yüz ifadelerini göstermede, yüz ifadelerine ait duyguları adlandırmadan daha başarılı oldukları söylenilebilir.

3.2. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlara Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde zihin engelli öğrencilerin yaşlarına göre duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir.

3.2.1. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 6'da verilmiştir.

Tablo: 6- Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişkinin Dağılımı

Test Türü	\bar{x}	ss	r
G1 mutlu	0.76	0.42	0.079
G2 mutlu	1.31	1.06	0.042
G1 üzgün	0.42	0.49	0.153
G2 üzgün	1.01	1.08	-0.014
G1 kızgın	0.45	0.49	0.22*
G2 kızgın	1.33	1.26	0.07
G1 şaşkın	3.04	0.17	-0.08
G2 şaşkın	9.75	0.37	0.06
S mutlu	0.64	0.48	0.012
S üzgün	0.51	0.50	0.031
S kızgın	0.56	0.49	0.028
S şaşkın	7.31	0.26	0.020
G1G2 mutlu	2.07	1.28	0.06
G1G2 üzgün	1.43	1.37	0.04
G1G2 kızgın	1.78	1.60	0.17
G1G2 şaşkın	0.12	0.47	0.02
Toplam G	5.42	3.83	0.09
Toplam S	1.79	1.30	0.03

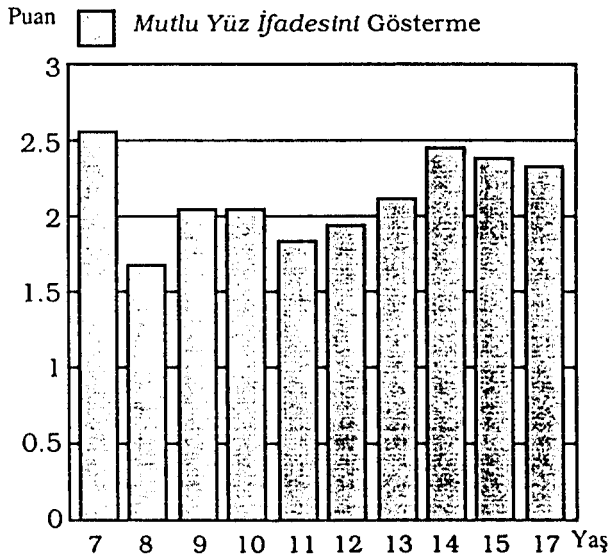
Tablo 6'da zihin engelli öğrencilerin yaşlarına göre duygusal yüz ifadelerini gösterme durumlarının dağılımına bakıldığında G1 mutlu 0.079 G2 mutlu 0.042, G1 üzgün ve 0.153, G2 üzgün-0.014. G1 kızgın 0.22, G2 kızgın 0.07, G1 şaşkın-0.08, G2

şaşkın 0.06, S mutlu 0.012; S üzgün 0.031, S kızgın 0.028, S şaşkın 0.020, G1 G2 mutlu 0.06 G1 G2 üzgün 0.04, G1 G2 kızgın 0.17, G1 G2 şaşkın 0.02, toplam G puanı 0.09, toplam S puanı 0.03 olarak bulunmuştur.

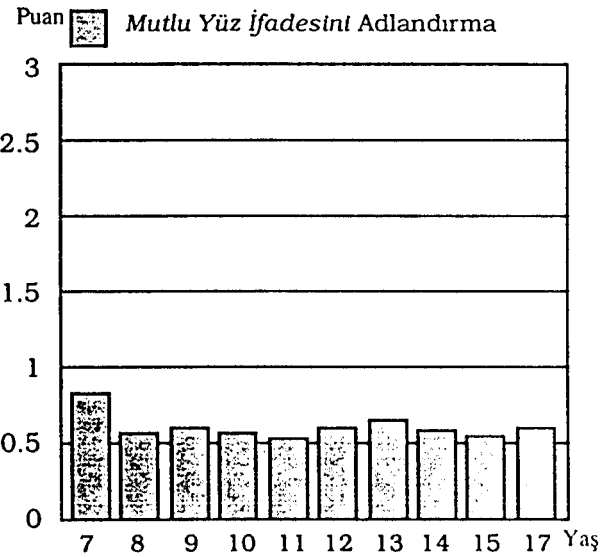
Zihin engelli öğrencilerin yaşları ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasındaki ilişki incelendiğinde tüm yaş grubu çocukların kızgın yüz ifadesini (G1 kızgın) gösterme durumları ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaşları ilerledikçe kızgın yüz ifadesini tanımada daha başarılı oldukları söylenebilir.

3.2.2. Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar grafik 1 ve 2'de verilmiştir.

Grafik: 1. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

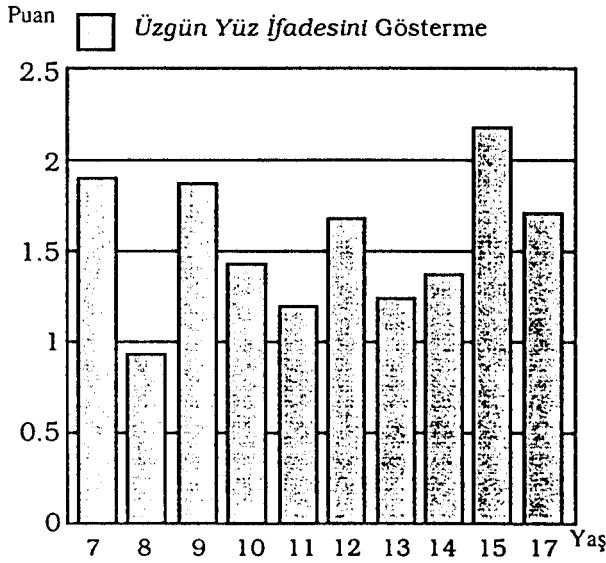
Grafik: 2. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 1-2) genel olarak gösterme test puanlarının, adlandırma test puanlarından yüksek olduğu görülmektedir. Çocukların

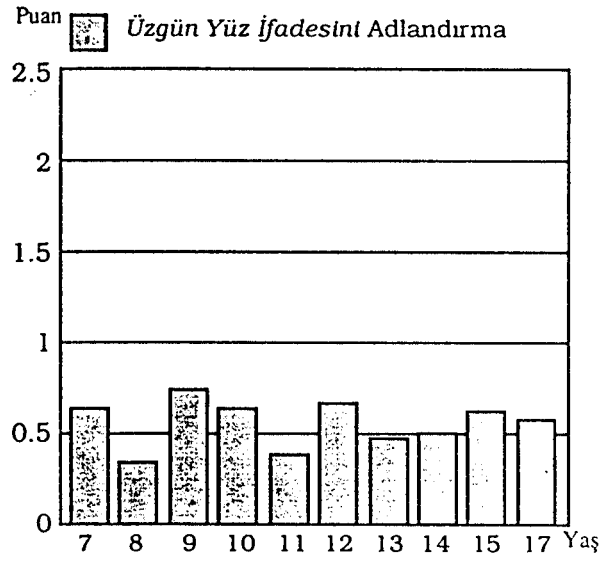
yaşları ile duygusal yüz ifadelerinden mutlu yüz ifadesini tanıma durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak her iki grupta da 7 yaşındaki çocukların mutlu yüz ifadesini tanıma puanları diğer yaş gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Yedi yaşındaki çocuklar mutlu yüz ifadesini tanımada daha başarılıdır denilebilir.

3.2.3. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar grafik 3 ve 4'te verilmiştir.

Grafik: 3. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

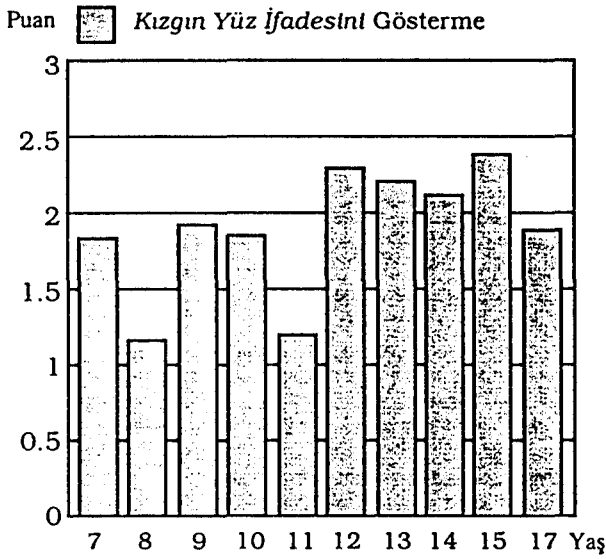
Grafik: 4. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 3-4) 15 yaşındaki çocukların üzgün yüz ifadesini göstermede daha başarılı oldukları, 9 yaşındaki çocukların ise üzgün yüz ifadesini adlandırmada daha başarılı oldukları görülmektedir. Genel olarak zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma test puanları incelendiğinde, gösterme puanlarının adlandırma puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre zihin engelli öğrencilerin yüz ifadelerini göstermede

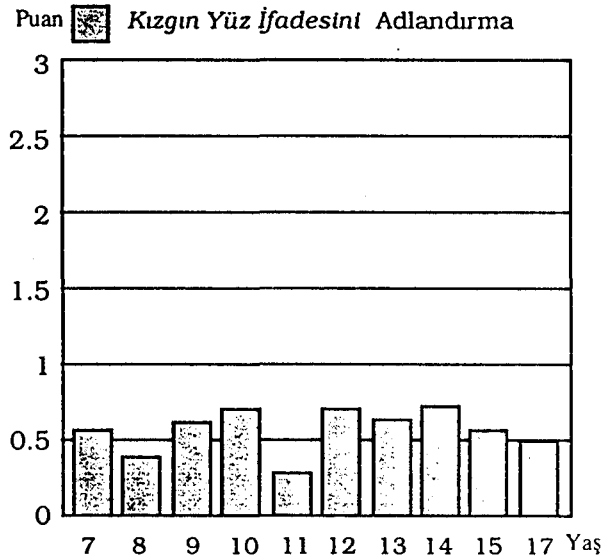
daha başarılı oldukları ancak sözel ifadelerinin zayıf olduğu düşünülerek yüz ifadelerini adlandırmada daha başarısız oldukları düşünülebilir.

3.2.4. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar grafik 5 ve 6'da verilmiştir.

Grafik: 5. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

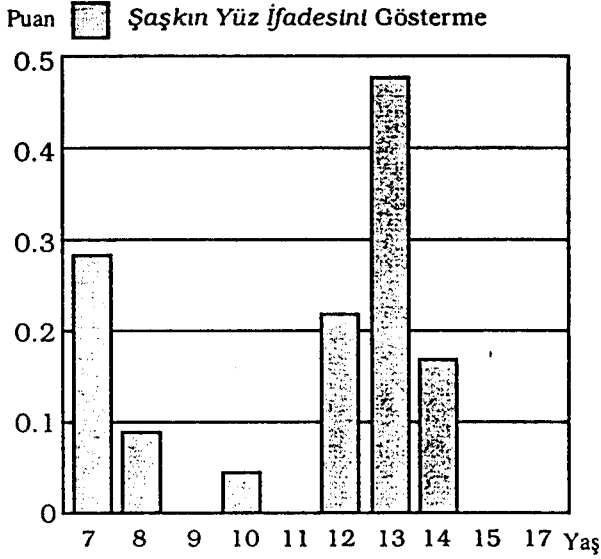

Grafik: 6. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

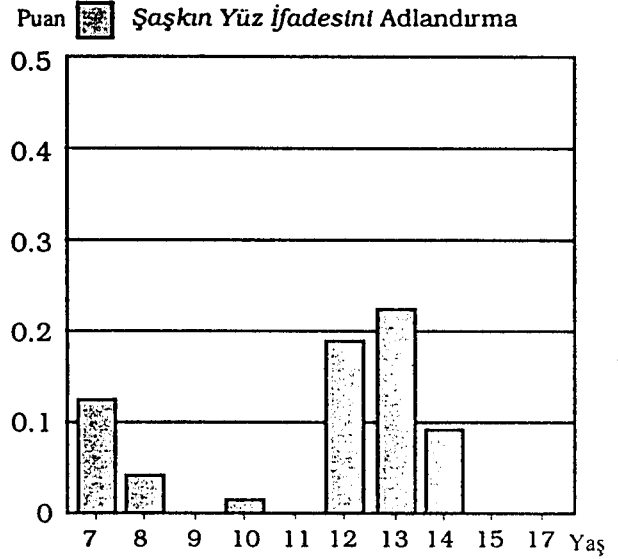
Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 5-6) 8 ve 11 yaşındaki çocukların kızgın yüz ifadesini tanımda diğer yaş gruplarına oranla daha başarısız oldukları, diğer yaş grubundaki çocukların ise kızgın yüz ifadesini hem gösterme, hem de adlandırma basamaklarında daha başarılı oldukları görülmektedir. Öğrencilerin yaşları ilerledikçe kızgın yüz ifadesini tanımda daha başarılı oldukları söylenilebilir.

3.2.5. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar grafik 7 ve 8'de verilmiştir.

Grafik: 7. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

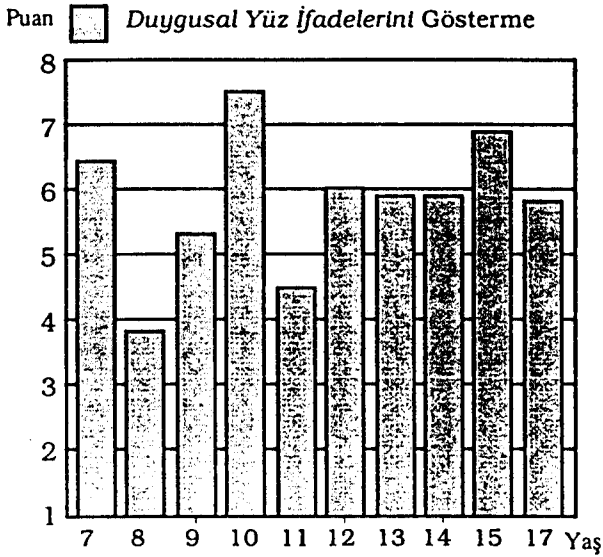

Grafik: 8. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

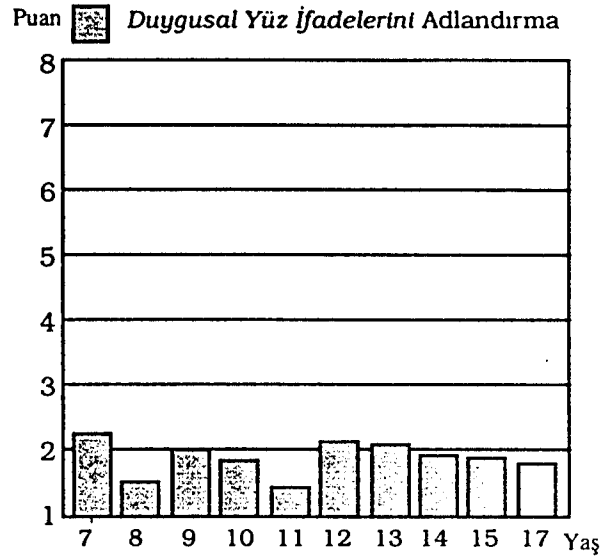
Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 7-8) 13 yaş grubundaki çocukların şaşkın yüz ifadesini tanımada başarılı oldukları, 9-11-15 ve 17 yaş grubundaki çocukların ise şaşkın ifadeyi tanımadıkları görülmektedir. Şaşkınlık daha soyut bir kavramdır. Bu nedenle öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini tanımada daha başarısız oldukları düşünülebilir.

3.2.6. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Yaş Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye ait puanlar grafik 9 ve 10'da verilmiştir.

Grafik: 9. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumlarının Dağılımı

Grafik: 10. Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanımada toplam gösterme ve adlandırma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 9-10) her iki grupta da 7 yaşındaki çocukların yüz ifadelerini göstermede daha başarılı oldukları, yüz ifadelerini göstermede 10 yaşındaki çocuklar başarılı bulunurken, adlandırmada, 7-12-13 ve 9 yaş grubu çocukların diğer yaş gruplarına göre daha başarılı oldukları görülmektedir.

Genel olarak çocukların toplam yüz ifadelerini gösterme puanları, adlandırma puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Zihin engelli çocukların sözel ifade kullanmada daha başarısız olmaları, onların yüz ifadelerini adlandırmada da daha başarısız olmalarına neden olmuş olabilir.

3.3. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde, zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlerine göre duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

3.3.1. Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 7'de verilmiştir.

Tablo : 7- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Mutlu Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları

Gruplar	\bar{x}	ss	t	p
G1 Mutlu Kız	0.77	0.42	0.28	0.77
G1 Mutlu Erkek	0.75	0.43		
G2 Mutlu Kız	1.45	1.12	1.29	0.20
G2 Mutlu Erkek	1.22	1.02		
G1G2 Mutlu Kız	2.22	1.36	1.15	0.24
G1G2 Mutlu Erkek	1.98	1.36		
S Mutlu Kız	0.67	1.20	0.77	
S Mutlu Erkek	0.61	0.48		

Tablo 7'de zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlere göre mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırıldığında G1 mutlu testinde kızların ortalaması 0.77, erkeklerin 0.75'tir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.28 olarak bulunmuştur. G2 mutlu testinde kızların ortalaması 1.45, erkeklerin 1.22'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.29'dur. G1G2 mutlu testinde kızların ortalaması 2.22, erkeklerin 1.98 dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.15'dir. S mutlu testinde ise kızların ortalaması 0.67, erkeklerin 0.61'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.77 olarak bulunmuştur. Bulunan sonuçlar tablo değerleri ile karşılaştırıldığında anlamlı bir

fark olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin cinsiyetleri ile mutlu yüz ifadesini tanıma durumları arasında ilişki bulunmadığı yani mutlu yüz ifadesini tanımada cinsiyetlerin etkili olmadığı söylenebilir.

3.3.2. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 8'de verilmiştir.

Tablo : 8- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları

Gruplar	\bar{x}	ss	t	p
G1 Üzgün Kız	0.45	0.50	0.61	0.53
G1 Üzgün Erkek	0.40	0.49		
G2 Üzgün Kız	1.03	1.11	0.12	0.89
G2 Üzgün Erkek	1.00	1.06		
G1G2 Üzgün Kız	1.48	1.85	0.32	0.74
G1G2 Üzgün Erkek	1.41	1.38		
S Üzgün Kız	0.53	0.50	0.27	0.78
S Üzgün Erkek	0.50	0.50		

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetleri ile üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırıldığında (Tablo 8), G1 üzgün testinde kızların ortalaması 0.45, erkeklerin 0.40'dır. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.61 olarak bulunmuştur. G2 üzgün testinde kızların ortalaması 1.03, erkeklerin 1.00'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.12'dir, G1G2 üzgün testinde kızların ortalaması 1.48, erkeklerin 1.41'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.32'dir. S üzgün testinde kızların ortalaması 0.53, erkeklerin 0.50'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.27 olarak bulunmuştur. Kızların ortalamaları erkeklerin ortalamasından daha yüksektir. Bulunan sonuçlar tablo değerleri ile karşılaştırıldığında, anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin cinsiyetleri ile üzgün yüz ifadesini tanıma durumları arasında ilişki bulunmadığı yani üzgün yüz ifadesini tanıma ile cinsiyet arasında ilişki olmadığı söylenebilir.

3.3.3. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 9'da verilmiştir.

Tablo : 9- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları

Gruplar	\bar{x}	ss	t	p
G1 Kızgın Kız	0.46	0.50	0.32	0.74
G1 Kızgın Erkek	0.44	0.49		
G2 Kızgın Kız	1.53	1.22	1.57	0.11
G2 Kızgın Erkek	1.21	1.28		
G1G2 Kızgın Kız	2.00	1.59	1.33	0.18
G1G2 Kızgın Erkek	1.65	1.60		
S Kızgın Kız	0.67	0.47	2.28*	0.024
S Kızgın Erkek	0.50	0.50		

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlerine göre kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırıldığında (Tablo 9), G1 kızgın testinde kızların ortalaması 0.46, erkeklerin 0.44'tür. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.32 olarak bulunmuştur. G2 kızgın testinde kızların ortalaması 1.53, erkeklerin 1.21'dir. Kızların ortalaması erkeklere göre daha yüksektir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.57'dir. G1G2 kızgın testinde kızların ortalaması 2.00, erkeklerin 1.65'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.33'dür. S kızgın testinde kızların ortalaması 0.67, erkeklerin 0.50'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 2.28 olarak bulunmuştur. Bulunan sonuç $P > 0.05$ manidarlık düzeyinde anlamlıdır. Bu fark kızların lehinedir.

Sonuç olarak kızgın yüz ifadesini tanımada kızların, erkeklere göre daha yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Buna göre kızgın yüz ifadesini adlandırmada kızlar erkeklere göre daha başarılıdır denilebilir.

3.3.4. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 10'da verilmiştir.

Tablo : 10- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumları

Gruplar	\bar{x}	ss	t	p
G1 Şaşkın Kız	4.83	0.21	0.93	0.35
G1 Şaşkın Erkek	1.96	0.13		
G2 Şaşkın Kız	0.14	0.39	1.93*	0.04
G2 Şaşkın Erkek	6.86	0.35		
G1G2 Şaşkın Kız	0.19	0.56	1.27	0.20
G1G2 Şaşkın Erkek	8.82	0.40		
S Şaşkın Kız	0.12	0.33	1.24	0.21
S Şaşkın Erkek	3.92	0.19		

Tablo 10'da zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlerine göre şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumlarının karşılaştırılması incelendiğinde G1 şaşkın testinde kızların ortalaması 4.83, erkeklerin 1.96'dır. İki grup arasında hesaplanan t değeri 0.93'tür. G2 şaşkın testinde kızların ortalaması 0.14, erkeklerin 6.86'dır. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.93 olarak bulunmuştur. Bulunan sonuç $P > 0.05$ düzeyinde anlamlıdır. Bu fark erkeklerin lehinedir. G1G2 şaşkın testinde kızların ortalaması 0.19, erkeklerin 8.82'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.27'dir. S şaşkın testinde kızların ortalaması 0.12, erkeklerin 3.92'dir. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.24 olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak şaşkın yüz ifadesini tanımada erkeklerin, kızlara göre daha yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Buna göre şaşkın yüz ifadesini tanımada erkeklerin, kızlara göre daha başarılı oldukları söylenebilir.

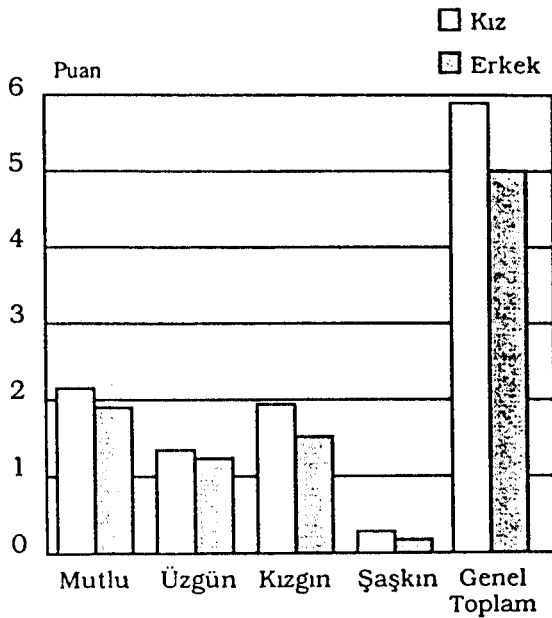
3.3.5. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumu ile cinsiyet arasındaki ilişkiye ait puanlar tablo 11'de ve grafik 11-12'de verilmiştir.

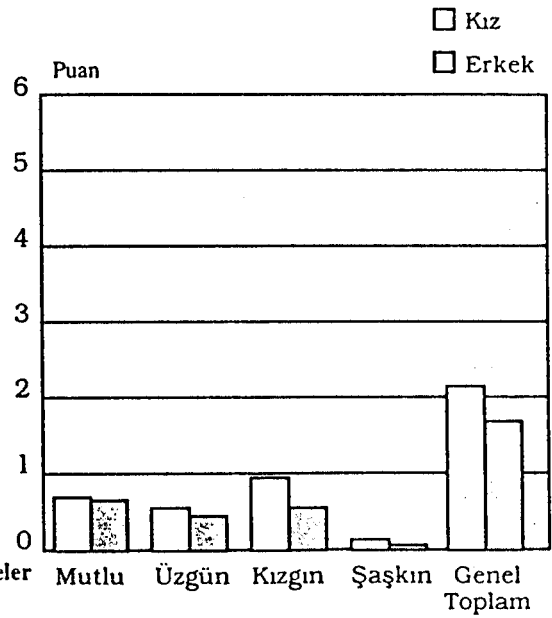
Tablo : 11- Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumları

Gruplar	\bar{x}	ss	t	p
Toplam G Kız	5.90	3.90	1.23	0.22
Toplam G Erkek	5.13	3.78		
Toplam S Kız	2.01	1.28	1.88*	0.04
Toplam S Erkek	1.66	1.29		

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlere göre toplam yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırıldığında (Tablo 11), toplam G testinde kızların ortalaması 5.90, erkeklerin 5.13'tür. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.23'tür. Toplam S testinde kızların ortalaması 2.01, erkeklerin 1.66'dır. İki grup arasında hesaplanan t değeri 1.88 olarak bulunmuştur. Bulunan sonuç $P > 0.05$ düzeyinde anlamlıdır. Bu fark kızların lehinedir. Duygusal ifadelerini tanımada kızlar, erkeklerden daha başarılıdır denilebilir.

Grafik: 11. Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumlarının Dağılımı

Grafik: 12. Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlere göre duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumlarına bakıldığında (Grafik 11-12), kızlar ve erkekler tarafından en çok tanınan duygunun mutluluk ve en iyi adlandırılan duygunun kızgınlık olduğu bunu üzüntünün izlediği görülmektedir. Zihin engelli öğrencilerin şaşkın ifadeyi tanımada ise pek fazla başarılı olamadıkları görülmektedir. Şaşkın yüz ifadesini tanımmasının zor olduğu ve zihin engelli çocukların bu ifadeyi tanımada başarısız oldukları söylenebilir.

3.4. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumlarının farklılaşp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Buna göre elde edilen anlamlı sonuçlar tukey testi ile değerlendirilerek ortamlar arası farkın "Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı, Kaynaştırma-Özel Okul, Özel Okul-Özel Eğitim Sınıf"larında hangi gruplar arasında olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.4.1. Mutlu Yüz İfadelerini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanlara tablo 12-13-14-15, grafik 13 ve 14'de verilmiştir.

Tablo : 12- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G1 Mutlu) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	2.35	2	1.173	6.895	0.001
Grup İçi	27.38	161	0.170		
Toplam	29.73	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.30	0.02*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.28	0.03*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	0.01	0.97

Zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre mutlu yüz ifadesini gösterme durumları (G1 mutlu) karşılaştırıldığında (Tablo 12) kareler toplamı gruplar arası 2.35, grup içi 27.38'dir. Kareler ortalaması gruplar arası,1.173 grup içi,0.170'dir. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.30, kaynaştırma-özel okul 0.28 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı , kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Mutlu yüz ifadesini göstermede kaynaştırma programına devam eden öğrenciler, özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılı bulunmuşlardır. Özel eğitim sınıfına devam edenlerin ise mutlu yüz ifadesini göstermede diğer gruplardan daha az başarılı oldukları söylenebilir.

Tablo : 13- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (S Mutlu) Adlandırma Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	4.68	2	2.342	11.393	0.001
Grup İçi	33.09	161	0.206		
Toplam	37.77	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.45	0.001*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.37	0.001*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	0.07	0.58

Tablo 13'de zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre mutlu yüz ifadesini adlandırma durumları (S mutlu) karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 4.68, grup içi 33.09, kareler ortalaması gruplar arası 2.342, grup içi 0.206 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.45, kaynaştırma-özel okul 0.37 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı, kaynaştırma-özel okul arasında $P > 0.05$ anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Mutlu yüz ifadesini adlandırmada kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler daha başarılı olmuşlardır. Kaynaştırma ve özel okulların eğitim ortamları ve koşulları, özel öğretim sınıflardan daha iyidir. Bu nedenle kaynaştırma ve özel okullardaki öğrencilerin mutlu yüz ifadesini adlandırmada özel eğitim sınıfı öğrencilerinden daha fazla başarı göstermişlerdir denilebilir.

Tablo : 14- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G2 Mutlu) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	25.11	2	12.556	12.633	0.001
Grup İçi	160.03	161	0.994		
Toplam	185.14	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	1.07	0.001*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.74	0.001*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.33	-0.12

Zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre mutlu yüz ifadesini gösterme durumları (G2 mutlu) Tablo 14'de karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 25.11, grup içi 160.03, kareler ortalaması gruplar arası 12.556, grup içi 0.994 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 1.07, kaynaştırma-özel okul 0.74 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Mutlu yüz ifadesini göstermede (G2 Mutlu) kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin özel eğitim sınıfı ve özel okula devam eden öğrencilerden daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Tablo : 15- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini (G1G2 Mutlu) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	41.96	2	20.979	14.739	0.001
Grup İçi	229.16	161	1.423		
Toplam	271.12	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	1.38	0.001*
Kaynaştırma-Özel Okul	1.03	0.001*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	0.35	0.20

Tablo 15'de zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre mutlu yüz ifadesini gösterme durumları (G1G2 mutlu) karşılaştırılmış kareler toplamı gruplar arası 41.96, grup içi 229.16, kareler ortalaması gruplar arası 20.979, grup içi 1.423 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 1.38, kaynaştırma-özel okul 1.03 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Mutlu yüz ifadesini göstermede (G1G2 Mutlu) kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler, özel eğitim sınıfı ve özel okula devam eden öğrencilerden daha başarılıdır denilebilir.

3.4.2. Üzgün Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle

Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanlara tablo 16-17-18-19, grafik 15 ve 16'da verilmiştir.

Tablo : 16- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G1 Üzgün) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	0.94	2	0.472	1.947	0.146
Grup İçi	39.03	161	0.242		
Toplam	39.97	163			

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre üzgün yüz ifadesini gösterme durumları (G1 Üzgün) karşılaştırılmıştır (Tablo 16). Kareler toplamı gruplar arası 0.94, grup içi 39.03, kareler ortalaması gruplar arası 0.472, grup içi 0.242 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Üzgün yüz ifadesini göstermede (G1 Üzgün) öğrencilerin başarılarının düşük olduğu söylenilebilir.

Tablo : 17- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (S Üzgün) Adlandırma Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	1.83	2	0.914	3.761	0.025
Grup İçi	39.12	161	0.243		
Toplam	40.95	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.27	0.02*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.24	0.04*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.02	0.94

Tablo 17'de zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre üzgün yüz ifadesini adlandırma durumları (S Üzgün) karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 1.83, grup içi 39.12, kareler ortalaması gruplar arası 0.914, grup içi 0.243 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu görmek için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.27, kaynaştırma-özel okul 0.24 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma özel okul arasında $P > 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Öğrencilerin üzgün yüz ifadesini adlandırmada (S Üzgün) kaynaştırma eğitimi alan grubun özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Tablo : 18- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G2 Üzgün) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	12.94	2	6.470	5.851	0.004
Grup İçi	178.01	161	1.106		
Toplam	190.95	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.77	0.002*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.56	0.03*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.21	0.48

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre üzgün yüz ifadesini gösterme durumları (G2 Üzgün) Tablo 18'de karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 12.94, grup içi 178.01, kareler ortalaması gruplar arası 6.470, grup içi 1.106 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.77, kaynaştırma-özel okul 0.56 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Üzgün yüz ifadesini göstermede (G2 Üzgün) kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin özel eğitim sınıfı ve özel okula devam eden öğrencilerden daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Tablo : 19- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini (G1G2 Üzgün) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	20.64	2	10.321	5.815	0.004
Grup İçi	285.75	161	1.775		
Toplam	306.39	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.97	0.02*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.67	0.01*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	0.30	0.38

Tablo 19'da zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre üzgün yüz ifadesini gösterme durumları (G1G2 Üzgün) karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 20.64, grup içi 285.75, kareler ortalaması gruplar arası 10.321, grup içi 1.775 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.97, kaynaştırma-özel okul 0.67 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul

arasında $P > 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Üzgün yüz ifadesini göstermede kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin daha başarılı oldukları, alt-özel sınıfa devam edenlerin ise üzgün yüz ifadesini tanımada başarısız oldukları söylenilebilir.

3.4.3. Kızgın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanlara tablo 20-21-22-23, grafik 17 ve 18'de verilmiştir.

Tablo : 20- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G1 Kızgın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	1.47	2	0.734	3.020	0.052
Grup İçi	39.14	161	0.243		
Toplam	40.61	163			

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın yüz ifadesini gösterme durumları (G1 Kızgın) karşılaştırılmış (Tablo 20), kareler toplamı gruplar arası 1.47, grup içi 39.14, kareler ortalaması gruplar arası 0.734, grup içi 0.243 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin kızgın yüz ifadesini göstermede (G1 Kızgın) başarısız oldukları söylenilebilir.

Tablo : 21- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (S Kızgın) Adlandırma Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	2.03	2	1.015	4.274	0.16
Grup İçi	38.23	161	0.237		
Toplam	40.26	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.28	0.01*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.26	0.02*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.02	0.96

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın yüz ifadesini adlandırma durumları (S Kızgın) karşılaştırılmış (Tablo 21), kareler toplamı gruplar arası 2.03, grup içi 38.23, kareler ortalaması gruplar arası 1.015, grup içi 0.237 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.28, kaynaştırma-özel okul 0.26 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul arasında $P > 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kızgın yüz ifadesini adlandırmada kaynaştırma eğitimi alanlar, özel eğitim sınıfı ve özel okullara devam edenlerden daha başarılıdır denilebilir.

Tablo : 22- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G2 Kızgın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	12.28	2	6.142	3.951	0.021
Grup İçi	250.27	161	1.554		
Toplam	262.55	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.75	0.01*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.54	0.09
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.20	0.60

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın yüz ifadelerini gösterme durumları (G2 Kızgın) karşılaştırılmış (Tablo 22), kareler toplamı gruplar arası 12.28, grup içi 250.27, kareler ortalaması gruplar arası 6.142, grup içi 1.554 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.75 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Kızgın yüz ifadesini göstermede (G2 Kızgın) kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha başarılıdır denebilir.

Tablo : 23- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini (G1G2 Kızgın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	16.77	2	8.384	3.351	0.037
Grup İçi	402.76	161	2.502		
Toplam	419.53	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.86	0.02*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.44	0.37
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.42	0.28

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın yüz ifadesini gösterme durumları (G1G2 Kızgın) karşılaştırılmış (Tablo 23), kareler toplamı gruplar arası 16.77, grup içi 402.76, kareler ortalaması gruplar arası 8.384, grup içi 2.502 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplara arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 0.86 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Kızgın yüz ifadesini göstermede (G1G2 Kızgın) kaynaştırma eğitimi alanlar, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha başarılıdır denebilir.

3.4.4. Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme ve Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanlara tablo 24-25-26-27, grafik 19 ve 20'de verilmiştir.

Tablo : 24- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G1 Şaşkın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	0.18	2	0.089	3.073	0.040
Grup İçi	4.67	161	0.029		
Toplam	4.85	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	0.09	0.03*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.06	0.19
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	0.02	0.59

Tablo 24'de zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın yüz ifadesini gösterme durumları (G1 Şaşkın) karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 0.18, grup içi 4.67, kareler ortalaması gruplar arası 0.089, grup içi 0.029 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma özel eğitim sınıfı 0.09 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Şaşkın yüz ifadesini göstermede kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha başarılıdır denilebilir.

Tablo : 25- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (S Şaşkın) Adlandırma Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	0.06	2	0.031	0.448	0.640
Grup İçi	11.06	161	0.069		
Toplam	11.12	163			

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın yüz ifadesini adlandırma durumları (S Şaşkın) karşılaştırılmış (Tablo 25) kareler toplamı gruplar arası 0.06, grup içi 11.06, kareler ortalaması gruplar arası 0.031, grup içi 0.069 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini adlandırmada başarısız oldukları söylenilebilir.

Tablo : 26- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G2 Şaşkın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	0.04	2	0.021	0.153	0.858
Grup İçi	22.40	161	0.139		
Toplam	22.44	163			

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın yüz ifadesini gösterme durumları (G2 Şaşkın) Tablo 26'da karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 0.04, grup içi 22.40, kareler ortalaması gruplar arası 0.021, grup içi 0.139 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini göstermede (G2 Şaşkın) başarısız oldukları söylenilebilir.

Tablo : 27- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini (G1G2 Şaşkın) Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	0.25	2	0.127	0.568	0.568
Grup İçi	36.06	161	0.224		
Toplam	36.31	163			

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın yüz ifadesini gösterme durumları (G1G2 Şaşkın) karşılaştırılmış (Tablo 27), kareler toplamı gruplar arası 0.25, grup içi 36.06, kareler ortalaması gruplar arası 0.127, grup içi 0.224 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Şaşkınlık ifadesinin zor tanınan bir ifade olduğu bu nedenle zihin engelli öğrencilerin bu ifadeyi tanımada başarısız oldukları söylenilebilir.

3.4.5. Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini gösterme durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanları tablo 28, grafik 21'de verilmiştir.

Tablo : 28- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	293.09	2	119.546	8.898	0.001
Grup İçi	4.67	161	0.029		
Toplam	297.76	163			

Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	3.33	0.001*
Kaynaştırma-Özel Okul	2.18	0.01*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-1.14	0.17

Tablo 28'de zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini gösterme durumları karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 293.09, grup içi 4.67, kareler ortalaması gruplar arası 119.546, grup içi 0.029 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 3.33, kaynaştırma-özel okul 2.18 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Duygusal yüz ifadelerini göstermede kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin, özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılı oldukları söylenilebilir. Alt özel sınıfa devam eden öğrenciler duygusal yüz ifadelerini göstermede başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlığın nedeni bu sınıflara devam eden öğrencilerin bazılarının çocuk yuvasından gelmelerinden dolayısıyla anne babadan yoksun çocuklar olmasından kaynaklanıyor olabilir.

3.4.6. Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumu İle Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamları Arasındaki İlişki

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini adlandırma durumu ile eğitim ortamları arasındaki ilişkiye ait puanları tablo 29, grafik 22'de verilmiştir.

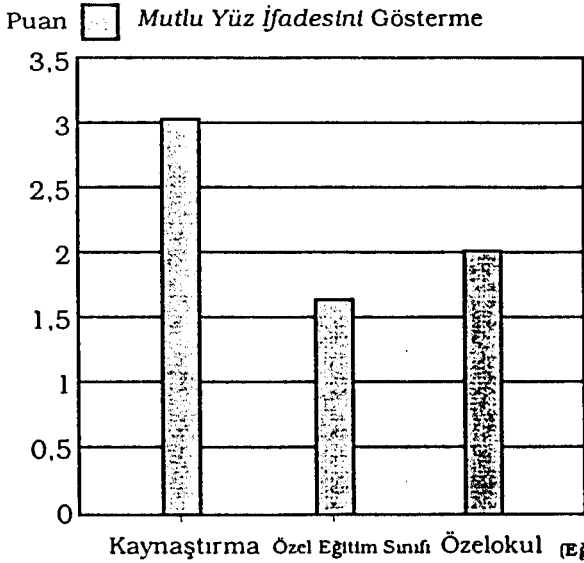
Tablo : 29- Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma Durumları

Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar Arası	25.83	2	12.915	8.300	0.001
Grup İçi	250.53	161	1.556		
Toplam	276.36	163			

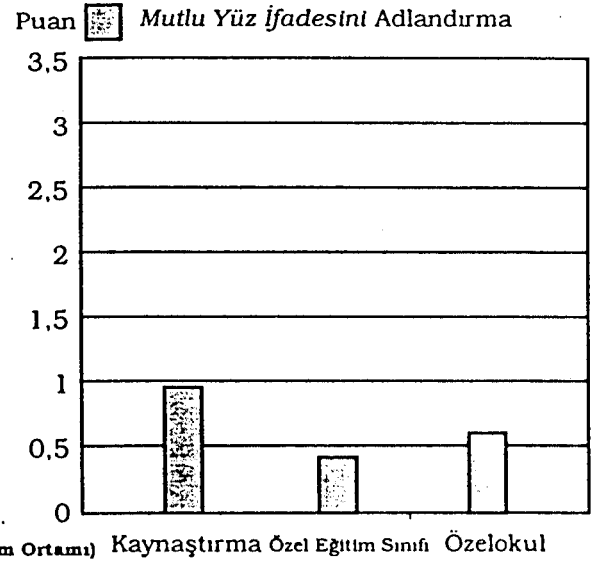
Gruplar	Ortalama Fark	P
Kaynaştırma-Özel Eğitim Sınıfı	1.06	0.001*
Kaynaştırma-Özel Okul	0.89	0.002*
Özel Okul-Özel Eğitim Sınıfı	-0.16	0.73

Tablo 29'da zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini adlandırma durumları karşılaştırılmış, kareler toplamı gruplar arası 25.83, grup içi 250.53, kareler ortalaması gruplar arası 12.915, grup içi 1.556 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlarda gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için tukey testi yapılmış kaynaştırma-özel eğitim sınıfı 1.06, kaynaştırma-özel okul 0.89 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kaynaştırma-özel eğitim sınıfı, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma basamaklarında tanıma durumlarını değerlendirmede, kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler daha başarılı bulunmuşlardır. Alt özel sınıfa devam eden öğrenciler ise duygusal yüz ifadelerini tanımada başarısız olmuşlardır. Bu durum eğitim ortamlarının fiziki koşulları ve sınıf öğretmenlerinin özel eğitim ve zihin engelli çocuklar konusundaki yeterliliği ile ilişkili olabilir. Nitekim özel okuldaki öğretmenler genellikle özel eğitim bölümü mezunu iken özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma eğitiminde bu söz konusu değildir. Ayrıca kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin zeka düzeyi diğer gruplara göre biraz daha yüksek olabilir.

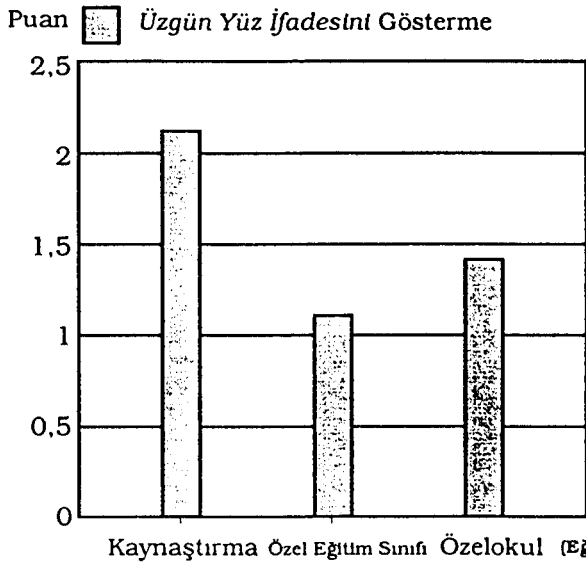

Grafik: 13. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

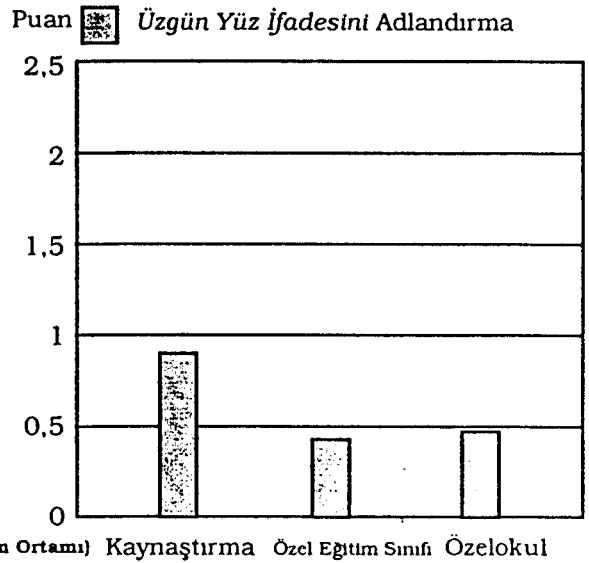

Grafik: 14. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Mutlu Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarına göre tanıma puanlarının dağılımı incelendiğinde (Grafik 13-14) kaynaştırma eğitime devam edenlerin mutlu yüz ifadesini tanıma puanları daha yüksek bulunurken, özel eğitim sınıfına devam edenlerin düşük bulunmuştur. Mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarında incelediğimizde özel okula devam edenler, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha yüksek puan almışlardır. Kaynaştırma eğitime devam eden öğrenciler mutlu yüz ifadesini tanımada daha başarılıdır denilebilir.

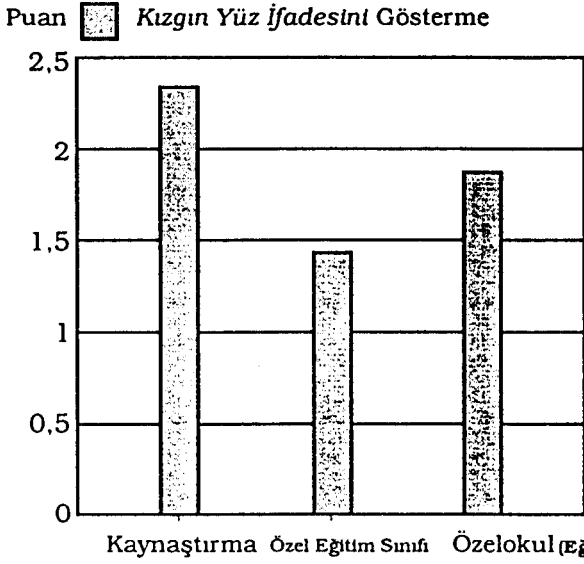

Grafik: 15. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

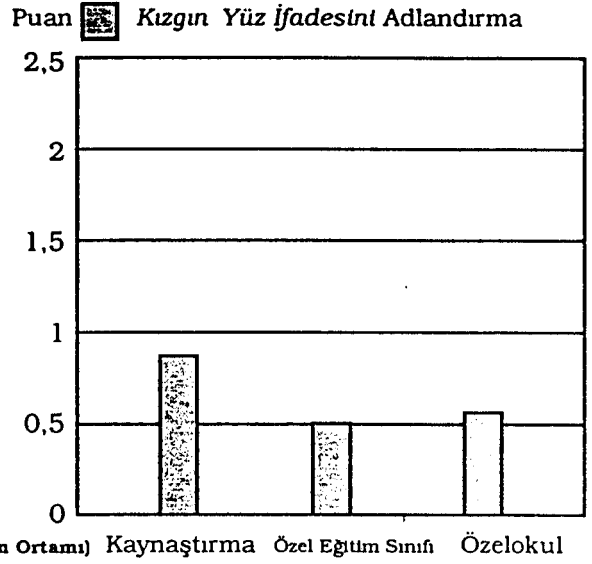

Grafik: 16. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Üzgün Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarına göre tanıma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 15-16) kaynaştırma eğitime devam edenlerin üzgün yüz ifadesini tanımada daha başarılı oldukları görülmektedir. Üzgün yüz ifadesini tanımada özel okula gidenler, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha başarılı bulunurken, üzgün yüz ifadesini adlandırmada özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Üzgün yüz ifadesini tanımada kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler daha başarılıdır denilebilir.

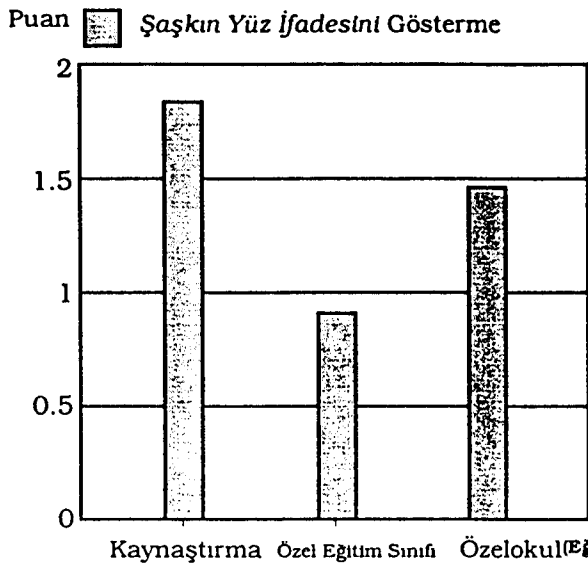

Grafik: 17. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

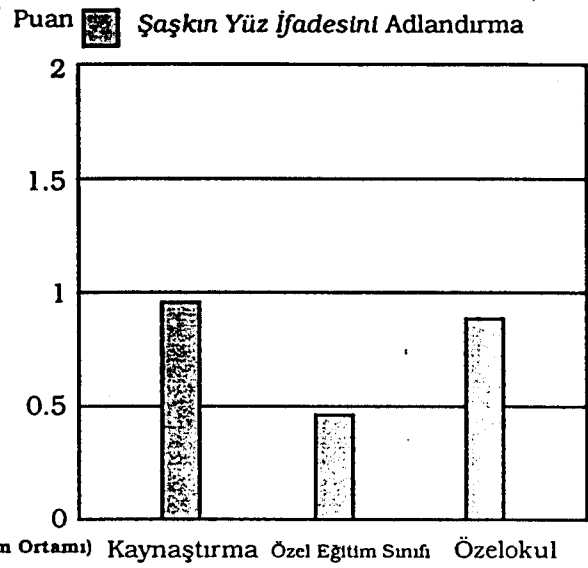

Grafik: 18. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Kızgın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarına göre tanıma puanlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 17-18) kaynaştırma eğitimine devam edenlerin kızgın yüz ifadesini tanımada daha başarılı oldukları görülmektedir. Kızgın yüz ifadesini tanımada özel okula devam edenler özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha başarılı bulunurken, kızgın yüz ifadesini adlandırmada özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kızgın yüz ifadesini tanımada tüm gruplar başarılı bulunurken, kaynaştırma eğitimi alanlar kızgın yüz ifadesini tanımada diğer gruplardan daha başarılıdır denilebilir.

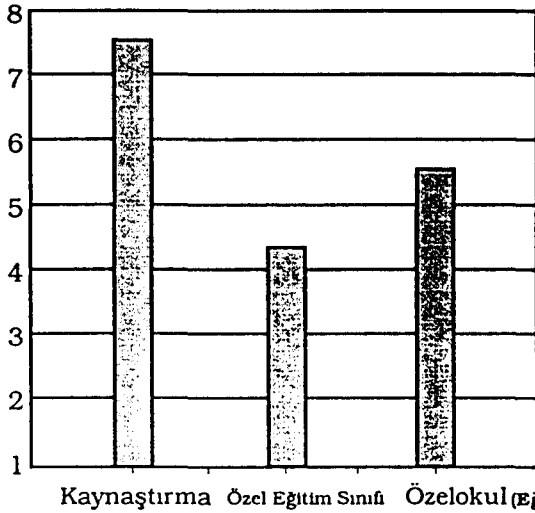
Grafik: 19. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Gösterme Durumlarının Dağılımı

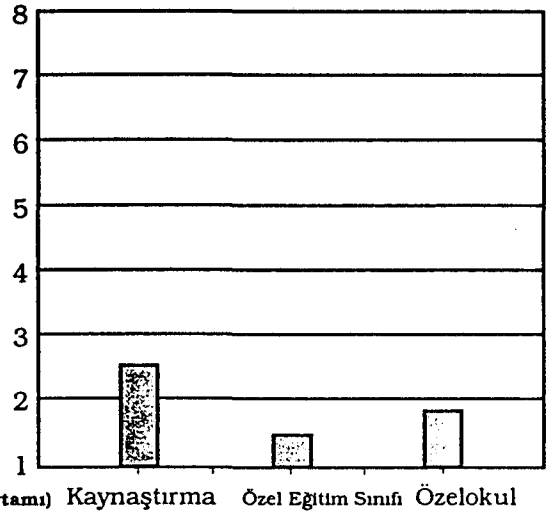
Grafik: 20. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Şaşkın Yüz İfadesini Adlandırma Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarına göre tanıma puanlarının dağılımı incelendiğinde (Grafik 19-20). kaynaştırma eğitimine devam edenlerin şaşkın yüz ifadesini tanıma puanları daha yüksek bulunurken, özel eğitim sınıfına devam edenlerin düşük bulunmuştur. Şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma basamaklarında incelediğimizde, özel okula devam edenler, özel eğitim sınıfına devam edenlerden daha yüksek puan almışlardır.

Öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini tanımada başarılarının düşük olduğu buna karşın kaynaştırma programına devam eden öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini tanımada diğer gruplara göre daha başarılı oldukları söylenilebilir.

Puan Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme

Grafik: 21. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Gösterme Durumlarının Dağılımı

Puan Duygusal Yüz İfadelerini Adlandırma

Grafik: 22. Zihin Engelli Öğrencilerin Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Söyleme Durumlarının Dağılımı

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerinin gösterme ve adlandırma basamaklarına göre tanıma durumlarının dağılımına bakıldığında (Grafik 21-22). kaynaştırma eğitimine devam edenlerin yüz ifadelerini tanıma puanları daha yüksek bulunmuştur. Alt özel sınıfa devam eden öğrencilerin yüz ifadelerini tanıma daha başarısız oldukları tanıma test puanlarının, adlandırma test puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanıma kaynaştırma eğitimi alan öğrenciler özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılıdır denilebilir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada yaş, cinsiyet ve eğitim ortamı değişkenlerine göre zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları değerlendirilmiştir. Değerlendirme araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan "Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği" ile yapılmıştır. Ölçek iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, resim-sözcük eşleştirme, ismi verilen duyguya ait resmi gösterme, ikinci aşamada ise, soru-yanıt ve boşluklu cümle verip uygun ifadeyi buldurma yöntemleri kullanılmıştır.

Bu bölümde zihin engelli öğrencilerin, yaşlarına, cinsiyetlerine ve eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma düzeyinde tanıma durumlarına bakılmıştır (Tablo 5). Öğrenciler tarafından en iyi tanınan duygunun mutluluk olduğu, bunu kızgınlık ve üzüntünün izlediği, en az tanınan duygu ifadesinin ise şaşkınlık olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular Sayıl (1997) tarafından yapılmış olan, ilkokul çocuklarının duygusal yüz ifadelerini çizme becerileri ile ilgili araştırma bulguları ile benzer özellik göstermektedir. Sayıl çalışmasında, ilkokul öğrencilerinin duygu ifadelerini çizmede en başarılı oldukları duygunun mutluluk olduğu ve bunu kızgın, üzgün ve şaşkın ifadelerinin izlediğini bulmuştur.

Araştırmada zihin engelli öğrencilerin duygu ifadelerini göstermede, duygu ifadelerini adlandırmadan daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu sonuç Harrigan'ın (1984) çalışmasının sonuçlarına ters düşmektedir. Ancak çoğu zihin engelli çocukta konuşma problemi bulunmaktadır. Bu nedenle zihin engelli çocuklar iletişim için daha çok sözsüz ifadelere güvenmek zorunda kalmaktadırlar (Örneğin yüz ifadelerine). Özellikle sözlü ifade becerileri (konuşma) zayıf olan çocuklar ve yetişkinler için, yüz

ifadeleri arasındaki ayırımı yapma yeteneği, diğer insanlarla iyi iletişim kurmak için zorunlu kılmaktadır (Walden ve Field, 1982 s: 1312).

4.2. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Yaşlara Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Zihin engelli öğrencilerin yaşlarına göre duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarına bakılmış ve tüm yaş grubu öğrencilerin kızgın yüz ifadesini göstermede daha başarılı oldukları bulunmuştur (Tablo 6). Dünya'da ve Türkiye'de yapılan pek çok çalışma sonucunda öfkenin ilkel bir duygu olduğu, insanların bu duygusal tepkiyi içgüdüsel olarak açığa vurdukları ve bu duyguya doğuştan sahip oldukları görüşü ortaya çıkmaktadır (İlal, 1991 s: 112; Fonberg, 1972 s: 131; Pinter ve ark., 1991 s: 84).

Bu konuda zihin engelli çocuklarla yapılan çalışmalarda da kızgınlık ifadesinin daha çok tanındığı ve daha erken öğrenildiği sonucu bulunmaktadır. Benson ve Walz (1996), Rojahn (1994) zihin engelli çocukların karşısındaki kişilerin yüz ifadelerindeki duyguyu tanımlamasına yönelik yaptıkları çalışmalarda, bu çocukların öfkeli yüz ifadesini tanımada daha başarılı olduklarını bulmuşlardır.

Bir insan hayatında yaşayacağı en güzel duygulardan birisi çocuk sahibi olmaktır. Ancak çocuğun zihin engelli olduğunun öğrenilmesi aileyi çok üzmektedir. Aile zihin engelli çocuğa sahip olduğunu farketdiği andan itibaren farklı duygusal tepkiler göstermektedirler. Bu tepkiler genellikle şok, suçluluk, derin keder ve kızgınlık olmaktadır (Eripek, 1996 s: 139). Özellikle kızgınlık ailenin çocuklarını kabul etmelerine önemli bir engeldir ve kızgınlık bazan özürlü çocuğa da yönelmektedir. Zihin engelli çocuk bu şekilde sürekli öfkeye ve şiddete maruz kaldığında öfkeye ilişkin ifadeleri tanımada daha başarılı olabilir.

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumlarının dağılımına bakılmıştır (Grafik 1-2). Öğrencilerin genel olarak mutlu yüz ifadesini gösterme puanlarının, adlandırma puanlarından yüksek olduğu ancak yaşlara göre mutlu yüz ifadesini tanımada anlamlı bir farklılık olmadığı bu-

lunmuştur. Sayıl, 1996, 1997; Walden ve Field, 1982; Harrigan, 1984; Bulloc ve Russel, 1984; Gross ve Ballif, 1991; Boyatzis ve Ark, 1993 yaptıkları çalışmalarda mutluluğun en erken öğrenilen duygu olduğunu ve yaş ilerledikçe duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarının da daha iyi olacağını savunmaktadırlar. Ancak bu çalışmada 7 yaşındaki çocuklar mutlu yüz ifadesini tanımada daha başarılı bulunmuşlardır. Bunun nedeni 7 yaşındaki öğrencilerin büyük çoğunluğunun kaynaştırma eğitimine devam ediyor olmaları olabilir. Kaynaştırma programına katılan öğrencilerin zeka düzeyinin, özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha yüksek olabileceği düşünülebilir. Bu durumun da 7 yaşındaki öğrencilerin mutlu yüz ifadesini tanımada daha başarılı olmalarına neden olabileceği söylenebilir.

McAlpine, Kendal ve Sing (1991), zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumunu değerlendiren araştırmalarında zeka düzeyi değişkeninin duygusal yüz ifadelerini tanımada etkili olduğunu bulmuşlardır. Çocukların zeka düzeyi yükseldikçe yüz ifadelerini tanımada daha başarılı oldukları görülmüştür.

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumlarının dağılımına bakılmıştır (Grafik 3-4). 15 yaşındaki öğrencilerin üzgün yüz ifadesini göstermede, 9 yaşındaki öğrencilerin ise üzgün yüz ifadesini adlandırmada daha başarılı oldukları bulunmuştur. Zihin engelli öğrencilerin yaşları ile üzgün yüz ifadesini gösterme ve adlandırma puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni zihin engelli öğrencilerin seçiminde yaş değişkeni ile birlikte, eğitim ortamı değişkeninin de dikkate alınmasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü zihin engelli öğrencilerin bazıları özel öğretim sınıfı, bazıları özel okula, bazıları ise kaynaştırma programına devam etmektedir. Ayrıca öğrencilerin yaş ve eğitim ortamı değişkenlerine göre gruplara ayrılmış, ancak bu ayırım yapılırken öğrencilerin zeka düzeyi dikkate alınmamıştır. Yaşlar arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamamasının bir nedeni de zeka düzeyinin dikkate alınmamasından kaynaklanıyor olabilir.

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre kızgın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumlarının dağılımına bakılmış (Grafik 5-6) ve 8-11 yaşının dışındaki öğrencilerin kızgın yüz ifadesini tanımada daha başarılı oldukları bulunmuştur. Ayrıca

yaş ilerledikçe kızgın yüz ifadesini tanıma durumunun da arttığı görülmüştür. Bu konuda Dünya'da ve Türkiye'de yapılmış araştırmalarda öfkenin ilkel bir duygu olduğu ve içgüdüsel olarak öğrenildiği, bu nedenle de zihin engelli öğrencilerin öfkeyi tanımada daha başarılı oldukları düşünülmektedir.

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırma durumlarına bakılmış (Grafik 7-8) ve 13 yaşındaki öğrencilerin şaşkın yüz ifadesini tanıdıklarını, ancak diğer yaş grubundaki öğrencilerin bu ifadeyi tanımadıkları görülmüştür.

Duygusal yüz ifadelerini tanıma durumu ile ilgili Dünya'da ve Türkiye'de yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda "şaşkınlık ifadesinin, soyut bir ifade olduğu (anlamı soyut) için daha zor öğrenildiği sonucu bulunmuştur (Walden ve Field, 1982 s: 1299; Harrigan, 1984 s: 154; Bulloc ve Russel, 1984 s: 193; Gross ve Ballif, 1991 s: 368; Boyatzis ve Ark., 1983 s: 375; Sayıl, 1996, 1997 s: 61-129).

Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanımada toplam gösterme ve adlandırma durumlarının dağılımına bakılmış (Grafik 9-10) her iki grupta da 7 yaşındaki çocukların, yüz ifadelerini tanımada daha başarılı oldukları ve genel olarak öğrencilerin yüz ifadelerini gösterme puanlarının, adlandırma puanlarından yüksek bulunmuştur. Zihin engelli çocuklarda sözel iletişim daha zayıftır. Bu durum zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini adlandırmada başarısız olmalarına neden olmuş olabilir. Nitekim Walden ve Field (1982) Zihin engelli bireylerin sözlü iletişim becerilerinin zayıf olduğu ve bu nedenle de yüz ifadelerini adlandırmada başarısız olabilecekleri görüşü savunmaktadırlar.

Araştırma sonucunda zihin engelli öğrencilerin yaşları ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu konuda Buck (1975), Zuckerman ve Przewuzman (1979) duyguları şifrelemek (kodlamak) ve şifreleri çözme yeteneğinin yaşla birlikte geliştiğini bulmuşlardır. Ancak zihin engelli çocuklarda bu yeteneğin, normal akranları ile aynı şekilde gelişmediğini ve zihin engelli çocukların duyguları tanımada daha başarısız olduklarını bulmuşlardır. Bu konuda Adams ve Markham (1991) yaptıkları çalışmalar sonucunda zihin engelli çocukların takvim yaşının duygusal yüz ifadelerini öğrenmede etkili olmadığını bulmuşlardır. Adams ve Markham duygusal yüz ifadelerini öğrenmede zeka yaşının,

takvim yaşından daha önemli olduğu görüşünü savunmaktadırlar.

Öğrencilerin yaşları ile duygusal yüz ifadelerini tanımaları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamasının diğer bir nedeni, öğrencilerin yüz ifadelerini tanımada, adlandırma ve gösterme görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerde öğrencilerin bir yandan tekrarlanan sıfatları anlamaya ve belleklerinde tutmaya çalışırken, bir yandan da doğru cevabı belirleyip tepki vermeye çalışmalarını bağlı olabilir.

4.3. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlerine göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırılmıştır (Tablo 7-8-9-10). Mutlu ve üzgün yüz ifadelerini göstermede kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunamazken, kızgın yüz ifadesini adlandırmada kız öğrencilerin, erkek öğrencilerden daha başarılı oldukları gözlenmiştir.

Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetlerine göre duygusal yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma durumlarına bakıldığında (Grafik 11-12), kız ve erkek öğrenciler tarafından en çok gösterilen duygunun mutluluk, en iyi adlandırılan duygunun ise kızgınlık olduğu, bunu üzüntünün izlediği görülmüştür. Çalışmada öğrenciler mutlu ile şaşkın yüz ifadelerini tanımada zorlanmış ve bazen mutlu ifade yerine, şaşkın yüz ifadesini göstermişlerdir. Benzer olay Harrigan (1984)'ın çalışmalarında da olmuştur. Bu duygu ifadelerinin her ikisinde de ağız açık olduğu için öğrenciler bu ifadeleri ayırt etmekte zorlanmış olabilirler. Dünyada ve Türkiye'de yapılmış olan pek çok çalışmada öfkenin daha sıklıkla tanındığı, şaşkınlık ifadesinin ise en az tanınan duygu olduğu bulunmuştur (Maurer ve Newbrough, 1987 s: 505; Gray ve ark., 1983 s: 556). McAlpine, Kendal ve Sing (1991) ve Adams ve Markham (1991) yaptıkları çalışmalarda mutlu yüz ifadesinin zihin engelli çocuklar tarafından en iyi tanınan duygu olduğunu bulurken, cinsiyet ile yüz ifadelerini tanıma durumu arasında bir ilişki bulunamamışlardır.

Kız öğrenciler kızgın yüz ifadesini adlandırmada, erkek öğrencilerin ise, şaşkın yüz ifadesini göstermede daha başarılı oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni araştırmaya katılan erkek öğrencilerin yaş ortalamasının, kız öğrencilerden daha yüksek olması olabilir. Kızların adlandırma puanlarının yüksek olması ise, dil gelişiminin kızlarda, erkeklere kıyasla daha erken gelişmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca araştırmaya katılan kız öğrencilerin, erkek öğrencilerden daha başarılı oldukları görülmektedir. Bu da onların adlandırma basamağında daha başarılı olmalarına neden olmuş olabilir ancak, araştırmada mutlu ve üzgün yüz ifadesini tanımada cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu konuda Türkiye'de ve Dünya'da yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde elde edilen bulguların bu araştırma bulguları ile benzer özellikte oldukları görülmektedir. Genellikle yapılan araştırmalarda cinsiyet ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasında ilişki bulunamamıştır (Mc Alpine, Kendal ve Sing, 1991 s: 29; Harrigan 1984 s: 154; Adams ve Markham, 1991 s: 21; Güngör, 1987 s: 2; Sayıl, 1996, 1997 s: 61-129).

4.4. Araştırmaya Katılan Zihin Engelli Öğrencilerin Buldukları Eğitim Ortamlarına Göre Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma Durumlarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlarda kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanımada, özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılı bulunmuşlardır.

Mutlu yüz ifadesini tanımada kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin daha başarılı oldukları, özel öğretim sınıfına devam edenlerde ise başarı oranlarının çok düşük olduğu bulunmuştur. Bunun nedeni kaynaştırma eğitim programlarına devam eden öğrencilerin diğer gruplara oranla zeka düzeylerinin daha yüksek olması olabilir. Çünkü eğitim ortamlarına göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini gösterme ve adlandırmada kaynaştırma eğitimine devam edenler, özel eğitim sınıfı ve özel okul devam edenlerden daha başarılı bulunmuşlardır. Ayrıca Kaynaştırma eğitimine devam edenlerin, normal ilköğretim programına devam edebilmeleri için belirli bir başarı göstermeleri gerekmektedir. Buda zeka düzeyi ile ilişkilidir.

Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında Harrigan (1984) yüz ifadelerini

tanımada zeka'nın önemli bir yeri olduğu ve zeka düzeyi yüksek olan öğrencilerin yüz ifadelerini tanımada daha başarılı olduklarını bulmuştur. Maurer ve Newbrough (1991) ise yaptıkları çalışmalarda, zihin engelli ve normal öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirmişler ve normal çocukların, yüz ifadelerini tanımada, zihin engellilerden daha başarılı olduklarını bulmuşlardır. Onlar zeka ile yüz ifadelerini tanıma durumu arasında doğrudan bir ilişki olduğunu savunmuşlardır. Yine bu konu ile ilgili bir çalışmada normal, sınır zekada ve zihin engelli öğrencilerin takvim yaşı ile zeka yaşlarının yüz ifadelerini tanıma durumlarına etkisi araştırılmış ve zeka yaşı yükseldikçe yüz ifadelerini tanıma durumlarında da artış görülmüştür (Adams ve Markham 1991 s: 21).

Bu çalışmada kaynaştırma eğitime devam eden öğrencilerin bir kısmı özel öğretim sınıflarında başarı gösteren ve kaynaştırma eğitiminde de başarılı olabileceği düşünülen çocuklardan oluşmaktadır. Ayrıca kaynaştırma eğitime devam eden öğrencilerin seçilmesinde, bu öğrencilerin raporları (Rehberlik ve Araştırma Merkezi Raporları) dikkate alınmıştır. Bu nedenle zeka düzeyleri diğer programlara devam eden çocuklardan daha yüksektir denilebilir. Özel Eğitim Sınıfı ile özel okul arasındaki ilişkilerde ise özel eğitim sınıfına devam edenlerin en başarısız grup olduğu görülmektedir. Özel öğretim sınıfına devam eden çocuklardan 17'sini çocuk esirgeme kurumunda kalan ve duygusal yoksunluk nedeni ile zihin engelli olan, anne-babadan yoksun çocuklar oluşturmaktadır. Aynı zamanda özel eğitim sınıfları arasında (5 sınıf) hiç bir sınıfın öğretmeni özel eğitim bölümü mezunu değildir. Öğretmenler sınıf öğretmenliğinden çeşitli nedenlerle özel eğitim sınıfı öğretmenliğine geçmişlerdir. Öğretmenlerden sadece bir tanesi özel eğitim alanında hizmet içi kurslara katılmıştır. Bu da özel eğitim sınıfına devam edenlerin daha başarısız olmalarına neden olmuş olabilir.

Özel okullara devam eden zihin engelli öğrencilerin, özel öğretim sınıflara devam edenlere göre daha başarılı oldukları görülmüştür. Bunun nedeni bu okullardaki fiziki koşulların, özel eğitim sınıflarından daha iyi olması, bu kurumlarda çalışan öğretmenlerin özel eğitim alanında uzman olmaları ve bu kuruma devam eden öğrencilerin ailelerinin özel eğitim sınıfına devam edenlerin ailelerinden daha ilgili olmaları olabilir.

Sonuç olarak zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları gösterme ve adlandırma düzeylerinde değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin duygu ifadelerini göstermede, adlandırmadan daha başarılı oldukları bulunmuştur. Bu bulgular Harrigan (1984)'ın yaptığı çalışma bulguları ile ters düşmesine karşın, Adams ve Markham (1991) çalışmasıyla benzer özelliktedir. Adams ve Markham çalışmalarında öğrencilere yüz ifadelerindeki duyguyu gösterme (Görev A) ve yüz ifadelerindeki duyguyu adlandırma (Görev B) görevleri vermişlerdir. Çalışma sonucunda görev B'nin yani yüz ifadelerini adlandırma görevinin, görev A'dan yani yüz ifadelerini göstermeden daha zor olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca zihin engelli çocukların görev B'yi gerçekleştirmede daha başarısız oldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanımada yaş, cinsiyet ve eğitim ortamları değişkenleri arasındaki ilişkiye bakılmış, yaşlara göre ve cinsiyetlere göre yüz ifadelerini tanıma durumu arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgular Adams ve Markham (1991), McAlpine, Kendal ve Sing (1991)'in bu konuda yaptıkları çalışma sonuçları ile benzer özelliktedir. Eğitim ortamlarına göre yüz ifadelerini tanıma durumları arasındaki ilişki incelendiğinde kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin, diğer programlara devam edenlerden daha başarılı oldukları söylenilebilir. Sonuçların bu şekilde çıkmasında öğrencilerin test yapıldığı ortamın fiziki koşulları, o anki duygusal durumları, öğretmenlerin tutumlarının da etkisi olabilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları değerlendirilmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeline göre yapılmıştır ve yaş, cinsiyet, eğitim ortamı değişkenlerinin duygusal yüz ifadelerini tanıma durumlarına etkisi kıyaslanmıştır. Araştırmanın örneklemini Adana ve Hatay bölgelerinde özel okul, (öğretilbilir çocuklar okulu) özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma eğitimine devam eden 7-17 yaş arası 62 kız, 102 erkek olmak üzere 164 zihin engelli çocuk oluşturmaktadır. Araştırmanın amaç bölümündeki verileri toplamak amacı ile araştırmacı tarafından informal "Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği" geliştirilmiştir. Araç dört temel duyguyu içeren (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık), dört farklı tipte (adam, kadın, kız çocuk, erkek çocuk) onaltı el ile çizilmiş siyah-beyaz resimden ve her bir yüz ifadesi için (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 3'er tane olmak üzere 12 soru ifadesinden oluşmaktadır.

Yüz ifadelerini tanıma ölçeğinin uygulaması iki aşamada gerçekleşmiştir. Birinci aşamada resim-sözcük eşleştirme yöntemi kullanılmıştır. Öğrencinin aynı tip dört resim arasından yüzdeki duyguyu tanıma konusuna yer verilmiştir. Bu aşamada uygulamacı tarafından masanın üzerine aynı tipte (kız çocuk) farklı yüz ifadelerini içeren (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) dört resim karışık olarak konulmuştur. Daha sonra öğrenciye "Bu resimlerdeki kızın ismi Ayşe. Ayşe fotoğrafçıya gitmiş ve resim çektiymiş. Bu resimlerden hangisinde Ayşe mutlu olmuş?" diye sorulmuştur. Öğrenci "mutlu" resmi göstermesi beklenmiştir. Öğrencinin verdiği cevaplar değerlendirme formuna kaydedilmiştir. İkinci aşamada bağlama uygun soru-yanıt ile boşluklu cümle verip uygun ifadeyi buldurma yöntemlerine yer verilmiştir. Öğrencinin farklı tipte 12 resim arasından yüzdeki duyguyu gösterme ve adlandırma konularına yer verilmiştir. Bu aşamada masanın üzerine farklı tipte (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın, adam, kadın, erkek çocuk) 12 resmi karışık olarak konulmuştur. Daha sonra öğrenciye "Ahmet sen okulun camını kır-san öğretmenin sana ne yapar?" diye soru yönergesi verilmiş ve öğrenciden "kızar" cevabı beklenmiştir. Öğrenciden cevap alındıktan sonra "Bak bu resimlerde de bazı kişiler çok kızgın, bana onları göster?" diye yönerge verilmiştir. Öğrenciden kız-

gın kişilerin resimlerini göstermesi beklenmiştir. Uygulamaya diğer yüz ifadeleri için hazırlanmış olan sorularla devam edilmiştir. Sonuçlar kaydedilmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Araştırmanın sonunda zihin engelli öğrencilerin yaşları ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasındaki ilişki incelendiğinde, tüm yaş grubu öğrencilerin kızgın yüz ifadesini (G1 kızgın) tanıma durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini gösterme ve adlandırma test puanlarının dağılımları incelendiğinde, mutlu yüz ifadesini gösterme ve adlandırmada 7 yaşındaki öğrencilerin tanıma puanlarının diğer yaş gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Üzgün yüz ifadesini göstermede 15 yaşındaki öğrencilerin başarılı oldukları, 9 yaşındaki öğrencilerin ise üzgün yüz ifadesine adlandırmada daha başarılı oldukları görülmüştür. Zihin engelli öğrencilerin yaşlara göre kızgın yüz ifadesini göstermede 8 ve 11 yaş grubu çocukların, diğer yaş gruplarından daha başarısız oldukları, şaşkın yüz ifadesini gösterme ve adlandırmada ise başarının çok düşük olduğu görülmüştür. Genel olarak yaşlara göre yüz ifadelerini gösterme puanı, adlandırma puanından düşük bulunmuştur. Zihin engelli öğrencilerin yaşları ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasında ilişkiye bakıldığında sadece kızgın yüz ifadesini tanıma durumu ile yaş arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun nedeni kızgınlığın ilkel bir duygu olması olabilir. Ayrıca zihin engelli öğrenciler tarafından da kızgınlığın sıklıkla karşılaşılan bir duygu olmasından kaynaklanıyor olabilir. Yaş ile diğer duygusal yüz ifadelerini tanıma durumu arasında anlamlı bir ilişki çıkmamasının nedeni, araştırmada sadece yaş değişkeninin değil aynı zamanda cinsiyet ve eğitim ortamı değişkenlerinde dikkate alınmasından kaynaklanıyor olabilir.

Cinsiyetlere göre zihin engelli öğrencilerin duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadesini tanıma durumları değerlendirilmiştir. Zihin engelli öğrencilerin cinsiyetleri ile duygusal yüz ifadelerinden mutlu ve üzgün yüz ifadesini tanıma durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma durumları arasında ise kızgın yüz ifadesini adlandırmada kızlar erkeklerden daha başarılı bulunurken, şaşkın yüz ifadesini göstermede erkekler kız-

lardan daha başarılı bulunmuşlardır. Genel olarak kızlar ve erkekler tarafından en çok tanınan duygu mutluluk, en iyi adlandırılan duygu ise kızgınlık olarak bulunmuştur. Zihin engelli öğrencilerin şaşkın ifadeyi tanımada pek başarılı olamadıkları görülmüştür. Bunun nedeni şaşkınlık ifadesinin daha soyut bir ifade olması ve bu nedenle tanınmasının daha zor olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca yapılan pek çok çalışmada duygusal yüz ifadelerini tanıma durumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Elde edilen bulgular bu çalışmanın sonucu ile benzer özellikler göstermektedir.

Zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma durumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, öğrencilerin buldukları eğitim ortamına göre mutlu (G1, G2-G1G2-S mutlu) yüz ifadesini tanıma durumları karşılaştırıldığında kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ve kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre (G1 üzgün) yüz ifadesini tanıma durumları karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Üzgün yüz ifadesini tanımada (G2-G1G2, S üzgün) kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ile, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre kızgın (G1 kızgın) yüz ifadesini tanıma durumları karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Kızgın yüz ifadesini tanımada (G2-G1G2-S kızgın) kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ile, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Zihin engelli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre şaşkın (G1 şaşkın) yüz ifadesini tanıma durumları karşılaştırılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ile, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Şaşkın yüz ifadesini tanımada (G2-G1G2-S şaşkın) ve elde edilen sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Zihin engelli öğrencilerin buldukları eğitim ortamlarına göre duygusal yüz

ifadelerini gösterme ve adlandırma durumları karşılaştırılmış ve kaynaştırma-özel eğitim sınıfı ile, kaynaştırma-özel okul arasında $P>0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Sonuç olarak kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin diğer programlara devam edenlerden daha başarılı oldukları bulunmuştur. Bunun nedeni zihin engelli öğrencilerin normal eğitim programına devam ediyor olmalarından kaynaklanabilir. Normal programa devam edebilecek öğrencilerin zeka düzeylerinde normale yakın olması beklenebilir. Bu nedenle de kaynaştırma eğitimine devam eden çocuklar özel eğitim sınıfı ve özel okula devam edenlerden daha başarılı olmuş olabilirler. Özel okullarda başarının özel eğitimi sınıflarındandaha yüksek bulunmasının nedeni ise bu okulların fiziki koşulları ve çalışan öğretmenlerin eğitim düzeyleri ile ilgili olabilir. Çünkü özel okullarda fiziki koşullar özel eğitimi sınıflarından daha iyi ve özel okulların öğretmenleri özel eğitim bölümü mezunlarıdır. Alt özel sınıflarda çalışan öğretmenlerin hiçbirinin özel eğitim konusunda eğitim almamış olmaları araştırmaya katılan öğrencilerin başarılarını olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

6. ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde uygulamaya ve yeni araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

6.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Zihin engelli bireylerin çevreleriyle sosyal etkileşime girebilmeleri açısından önemli olan duygusal yüz ifadelerinin öğretilmesi yararlı olabilir.
2. Zihin engelli çocukların aileleri, öğretmenleri ve zihin engelli çocuklar ile çalışma yapacak olan kişiler bu çocukların çevreleri ile iletişimlerinde yüz ifadelerinin önemi konusunda bilgilendirilebilirler.

6.2. Yeni Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada yalnızca yaş, cinsiyet ve eğitim ortamı değişkenleri dikkate alınmıştır. Yeni araştırmalarda zeka düzeyi ile duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları arasındaki ilişkiye bakılabilir.
2. Araştırmada duygusal yüz ifadelerinden mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın yüz ifadelerini tanıma durumu değerlendirilmiştir. Yeni araştırmalarda korku ve tiksinti gibi diğer duyguları tanıma durumu da araştırılabilir.
3. Bu araştırmada zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları araştırılmış ve şaşkın yüz ifadesini tanımada başarısız oldukları görülmüştür. Yeni araştırmalarda şaşkın yüz ifadesinin öğretimine yönelik çalışmalar yapılabilir.
4. Yeni araştırmalarda farklı engel gruplarında yüz ifadelerini tanıma durumlarını değerlendirilebilir.
5. Zihin engelli çocuklar ile normal çocukların duygusal yüz ifadelerini tanıma durumları kıyaslanabilir.
6. Özel eğitim sınıflarında hizmet veren öğretmenler zihin engelliler ve eğitimi konusunda bilgilendirilebilirler.

E K L E R

	<u>Sayfa No.</u>
Ek : 1- Ekman ve Friesen'e (1975) göre dört temel duygusal yüz ifadesinin ortaya çıkışında yüzün üç bölgesinin aldığı şekiller	84
Ek : 2- Izard'a (1971) göre dört temel duygusal yüz ifadesinin ortaya çıkışında çeşitli yüz bölgelerinin aldığı şekiller	85
Ek : 3- Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeği Uygulama Yönergesi.....	87
Ek : 4- Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinde kullanılan resimler.....	89
Ek : 5- Yüz İfadesini Tanıma Ölçeği değerlendirme formu.....	94
Ek : 6- Yüz İfadeleri Tanıma Ölçeğinde kullanılan sorular	95
Ek : 7- Resmi İzinler ve Yazışmalar	97

EK: 1

**EKMAN VE FRİESEN'E (1975) GÖRE DÖRT TEMEL DUYGUSAL
YÜZ İFADESİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA YÜZÜN
ÜÇ BÖLGESİNİN ALDIĞI ŞEKİLLER**

Duygu	Alın ve Kaşlar	Gözler ve Göz Kapakları	Yanaklar, burun, ağız, çene dahil yüzün alt bölümü
Hayret	Kıvrılarak yukarı kalkmış, enine alın çizgileri dalgalı.	Göz akı bazen irisün üstünde, fakat sıklıkla altında olmak üzere gözler açık; alt göz kapağı gevşek, üstelik yukarı kalkmış, göz kapağı üzerindeki deri gergin.	Ağız bazen açık; bazen kapalı; yüzün alt kısmı aşağı sarkmış, dudaklar gevşek ve ayrık.
Mutluluk	Ayırtedici bir özelliği yok.	Gözler gevşek; yanakların hareketinden ötürü alt göz kapağı yukarı itilmiş; gözler kısık; göz kenarlarında şakaklara doğru kırışıklıklar var.	Ağız köşeleri yukarı ve geriye doğru çekilmiş; ağız açık veya kapalı (dişler gözükebilir); naso-labial oluk bazen belirgindir.
Üzüntü	Kaşların iç kenarları yukarı, dış kenarları aşağı doğru çekilmiş; yatay alın çizgilerinde küçük kavisler, alın ortasında dikey çizgiler, alında kaş üstünde, kaşların kasılmasıyla oluşan küçük bir şişlik.	Gözler buğulu; üst göz kapağı düşmüş; alt göz kapağı gevşek; bakışlar aşağı doğru, gözler yaşlı olabilir.	Ağız gergin ve açık, dudaklar titrek- (veya, ağız kapalı) kenarları aşağı sarkmış.
Öfke (Kızgınlık)	Kaşlar aşağı ve ileri doğru çekilmiş; alında güçlü dikey çizgiler; kaşların ortasında yukarıya doğru kırışıklık.	İrisün altında veya üstünde gözakı gözükmüyor; üst göz kapağı aşağı inmiş ve gergin; alt göz kapağı gergin ve yukarı çekilmiş; göz altında kemer şeklinde kavis; gözler kısalmış.	Dudaklar sıkıca kapalı veya açık; ağız, dudaklarla birlikte yukarı veya ileri doğru çekilmiş; dişler gözükmek - veya gözükmek.

EK: 2

**IZARD'A (1971) GÖRE DÖRT TEMEL DUYGUSAL
YÜZ İFADESİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ÇEŞİTLİ
YÜZ BÖLGELERİNİN ALDIĞI ŞEKİLLER**

MUTLU - SEVİNÇLİ

- Kaşlar** : Kaşlar hafifçe aşağı doğru, alın nisbi olarak düz.
- Gözler** : Parlak, kısmen kapalı (kısık) - gülme halinde daha da kapalı. Dış kenarları kırışık.
- Ağız** : Köşeleri yukarı doğru kalkmış; tebessüm ederken kapalı veya hafifçe açık; gülerken köşeleri yukarı ve geriye çekilmiş dişler gözüktüyor, üst dudak gergin. Naso-labial oluklar belirgin.
- Yanaklar** : Yukarı kalkık, gözün alt kenarına doğru çekilmiş; yüz enine genişlemiş gibi gözüktüyor.
- Burun** : Uzamış izlenimi veriyor veya kırışık gözüktüyor.

ŞAŞKINLIK - HAYRET

- Kaşlar** : Gözlerin açılmasıyla birlikte kaşlar yukarı kalkmış veya hafifçe aşağı doğru inmiş.
- Gözler** : İkiside açık ve yuvarlak veya yarı kapalı.
- Ağız** : Genellikle açık ve "O" şeklinde.
- Alın** : Yatay kasları kasılmış, çizgileri kırışık.
- Çene** : Sarkık, yüzün alt bölümü uzamış.

ÜZÜNTÜ - ISDIRAP

- Kaşlar ve Alın** : Kaşlar gergin; kaşlar birbirine yaklaşmış; kaşların iç köşeleri yükselebilir veya hafifçe aşağı iner. İki kaş arasında dikey buruşma görülür.
- Gözler** : Göz kapakları kasılmış, gözler kısmen kapalı.
- Ağız** : Köşeleri aşağıya sarkmış. Genelde gergin; üst ortası yukarı doğru çekilmiş; üst dudağın üstündeki yarık belirginleşmiş.

ÖFKE - HİDDET

- Kaşlar** : Çatılmış, çatılma nedeniyle aşağı doğru çekilmiş.
- Gözler** : Açılmış, bir noktada sabitleşmiş. Gözler kızarmış olabilir; pupillalar kasılmış.
- Ağız** : Dişler sıkıca sıkılmış; çene ve dudaklar katı. Dudaklar sıkıca kapatılmış veya dişleri gösterecek şekilde geriye doğru açılmış.
- Boyun** : Gergin.

EK : 3

YÜZ İFADELERİNİ TANIMA ÖLÇEĞİ UYGULAMA YÖNERGESİ

Yüz İfadelerini Tanıma Ölçeğinin Uygulaması İki Aşamadan Oluşmaktadır:

Birinci aşamada dört ayrı yüz ifadesini içeren (mutlu, üzgün, kızgın ve şaşkın) aynı tip (kız çocuk) dört resim öğrencilere gösterilerek ifadeler ile resimleri eşlemesi beklenmektedir. Bu aşama resim-sözcük eşleştirme aşamasıdır.

Uyarısız bir ortamda öğrenci ile masada karşı karşıya oturun. Resimleri masanın üzerine öğrencinin rahatlıkla görebileceği şekilde karışık olarak sıralayın. Daha sonra öğrenciye (*Bu resimlere dikkatlice bakmanı istiyorum*". şeklinde yönerge verin.

Öğrencinin resimlere bakması için 90 sn süre verin. Öğrencinin resimlere tek tek baktığından emin olduktan sonra masanın üzerindeki resimlerden rastgele seçilmiş bir resim işaret ederek;

Uygulamacı: (*Bu resimlerdeki kızın ismi Ayşe. Ayşe fotoğrafçıya gitmiş ve bir, iki, üç, dört tam dört tane resim çektirmiş. Bana mutlu olan resmi göster" şeklinde yönerge verin.*

Çocuktan 30 sn içerisinde mutlu ifadeyi gösteren resmi göstererek resim ile sözcüğü eşleştirmesini bekleyin. Bu uygulamayı diğer yüz ifadeleri (üzgün, kızgın ve şaşkın) içinde aynı yönergeler kullanılarak tekrarlayın. Öğrencinin doğru/yanlış cevapları ya da cevap vermediği durumlarda aldıkları puanlar değerlendirme formuna işaretleyin.

İkinci Aşamada ise bağlama uygun cümle (boşluklu cümle) soru yanıt ile uygun ifadeyi bulma ve resimle eşleştirmedir. Ölçeğin bu kısmında bir kadın, bir yetişkin erkek (adam) ve bir erkek çocuğun dört farklı duyguyu ifade eden (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve şaşkınlık) 12 resim bulunmaktadır.

Resimleri masada öğrencinin önüne karışık olarak sıralayın. Daha sonra öğrenciye;

Uygulamacı: *"Bu resimlere dikkatlice bakmanı istiyorum."* şeklinde yönerge verin.

Öğrenciye resimlere bakması için 90 sn süre verin. Öğrencinin resimlere tek tek baktığından emin olunduktan sonra,

Uygulamacı: *"Ahmet sen okulun camını kırsan öğretmenin sana ne yapar?"* şeklinde yönergeyi verin.

Öğrenciden *"kızır"* ya da *"sinirlenir"* gibi davranışın doğal sonucu olabilecek cevaplar bekleyin. Öğrenci 30 sn içerisinde beklenen cevabı vermiş ise;

Uygulamayı: *"Şimdi önündeki resimlere bakmanı istiyorum orada da bazı insanlar var, onlar da çok kızgın sinirli bana onları göster"* şeklinde diğer yönergeye geçin.

Öğrenci 30 sn süre içerisinde kızgın - sinirli resimlerden bir tanesini gösterdiğinde, *"başka"* diye teşvik edin. Öğrencinin cevapları değerlendirme formunu işaretleyin.

Şayet öğrenci ilk yönergede belirtilen (cam kırma örneğinde) uygun bir duygu ifadesi bulamamış ise Ek 5'te verilen diğer soru örneklerini kullanın. Öğrenci yine cevabı bulamamış ise *"kızır - sinirlenir değil mi?"* diye ipucu kullanarak yönlendirin. Ancak bu yönlendirmeden çocuk puan alamaz ve diğer ifadesine geçilir.

Üzgün yüz ifadesi için *"Ahmet öğretmenin sana kızarsa sen ne yaparsın?"* yönergesini verin.

Öğrenciden *"üzülürüm - ağlarım"* cevabını bekleyin.

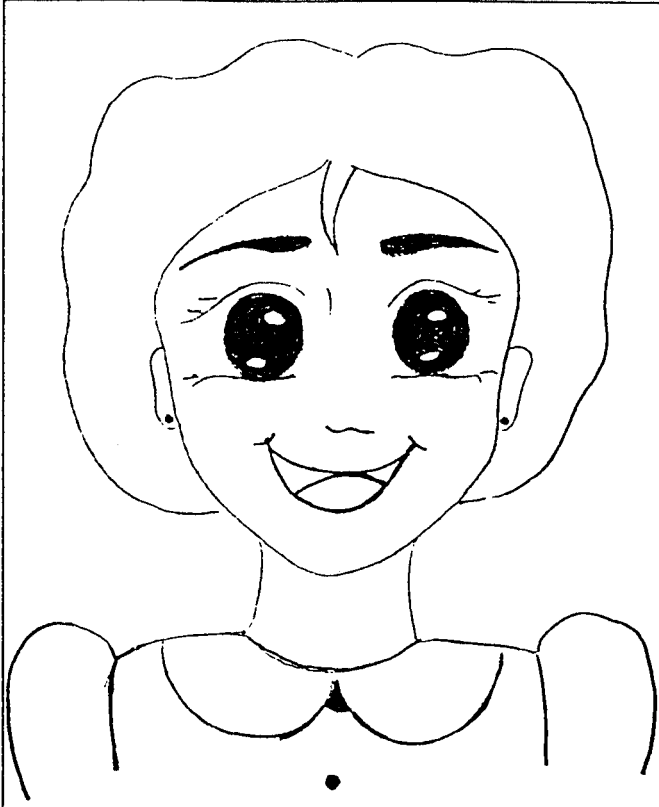
Şaşkın yüz ifadesi için *"Ahmet şimdi pencere açılrsa ve içeriye bir kuş girse ne yaparsın?"* yönergesini verin.

Öğrenciden *"şaşırtırım - heyecanlanırım"* cevabını bekleyin.

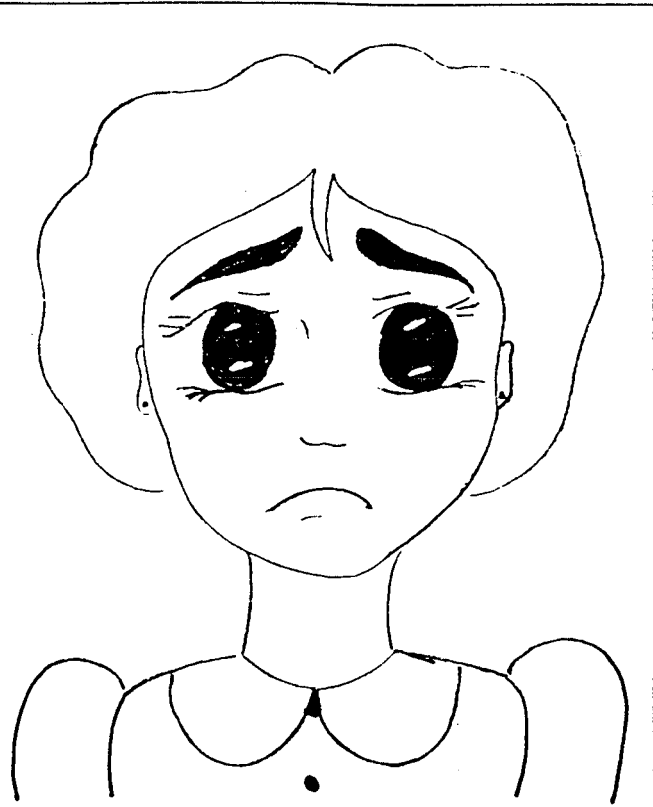
Mutlu yüz ifadesi için *"Ahmet birisi sana hediye alsa sen ne yaparsın?"* yönergesini verin.

EK: 4

**YÜZ İFADELERİNİ TANIMA ÖLÇEĞİNDE
KULLANILAN RESİMLER**

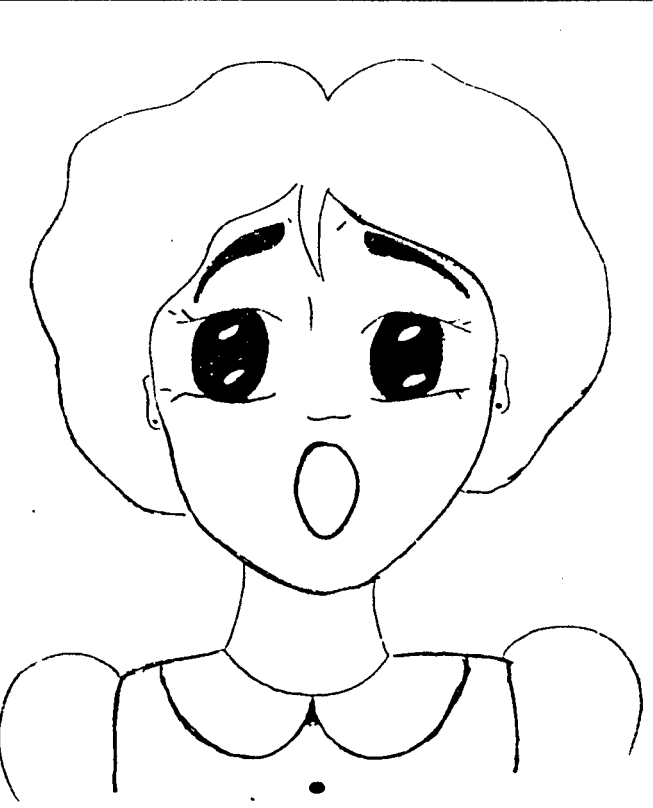
MUTLU

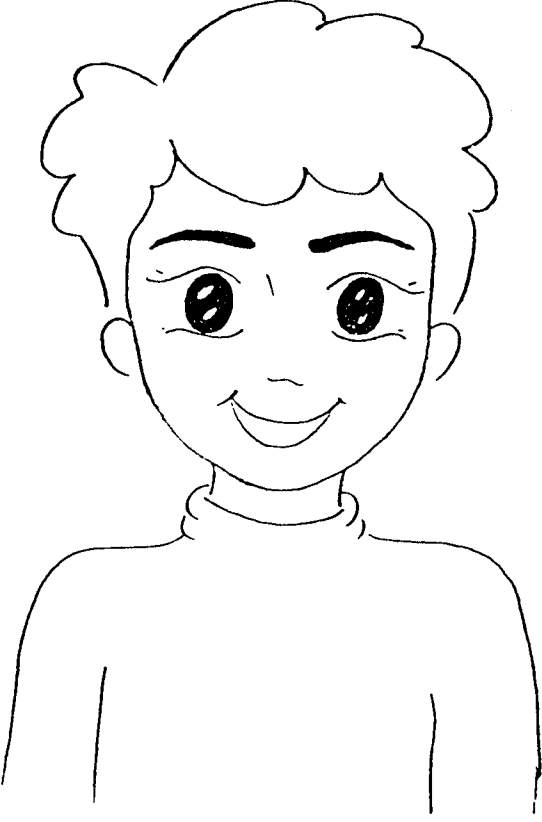
ÜZGÜN

KIZGIN

ŞAŞKIN

MUTLU

ÜZGÜN

KIZGIN

ŞAŞKIN

MUTLU

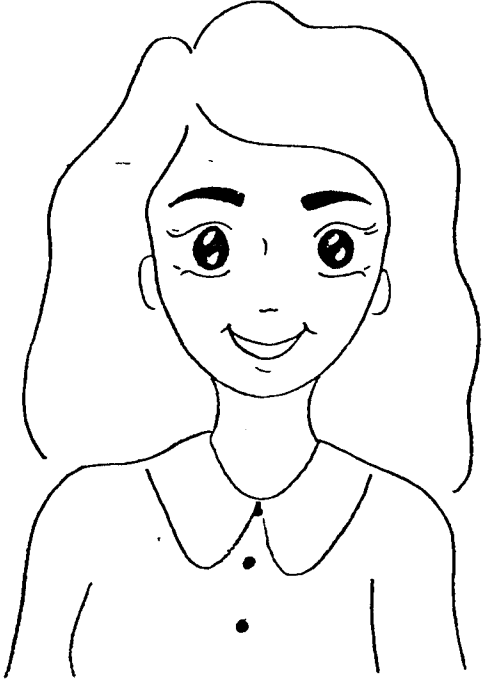
ÜZGÜN

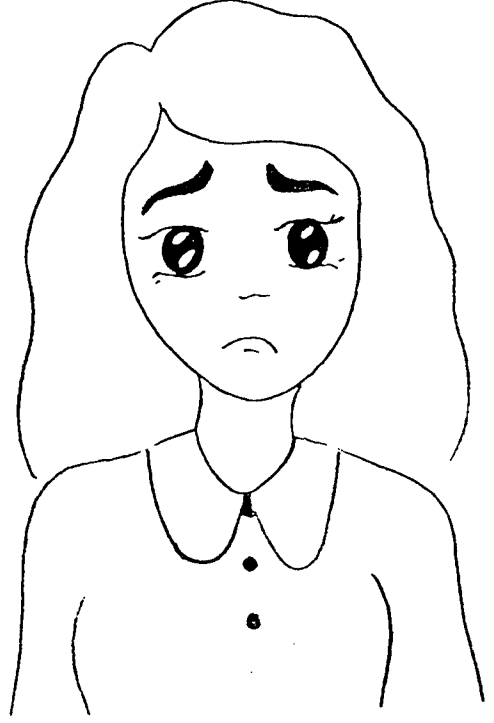
KIZGIN

ŞAŞKIN

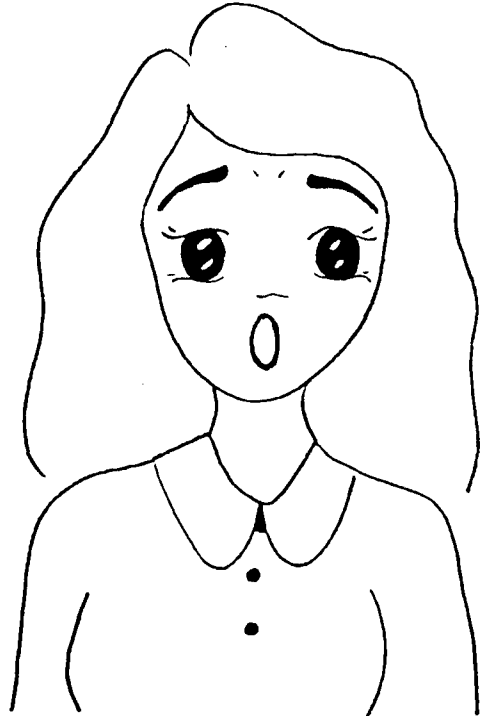
MUTLU

ÜZGÜN

KIZGIN

ŞAŞKIN

EK: 5

**YÜZ İFADELERİNİ TANIMA ÖLÇEĞİNİN
DEĞERLENDİRME FORMU**

Cinsiyet : Tarih/...../.....

Yaş :

Kurum Adı :

Uygulama Yüz İfadeleri	Uygulama I G1	Uygulama II		Toplam	
		G2	S	G1G2	S
MUTLU					
ÜZGÜN					
KIZGIN					
ŞAŞKIN					
TOPLAM					

EK : 6

**YÜZ İFADELERİ TANIMA ÖLÇÜ ARACINDA
KULLANILAN SORULAR**

KIZGINLIK

1. Ahmet sen okulun camını kırsan öğretmenin sana ne yapar?
"....."
2. Ahmet sen baban televizyon seyrederken çok gürültü yapıp onu rahatsız etsen, baban sana ne yapar? "....."
3. Ahmet sen okula ödevini yapmadan gelsen öğretmenin sana ne yapar?
"....."

ÜZÜNTÜ

1. Ahmet öğretmenin sana kızarsa sen ne yaparsın? "....."
2. Ahmet baban (annen) sana kızarsa sen ne yaparsın?
"....."
3. Ahmet en sevdiğin oyuncuğun kırılrsa ne yaparsın? "....."

MUTLULUK

1. Ahmet birisi sana hediye alsa ne yaparsın? "....."
2. Ahmet baban (annen) seni lunaparka götürse ne yaparsın?
"....."
3. Ahmet öğretmenin seni ödüllendirse ne yaparsın? (Takdir etse).
"....."

ŞAŞKINLIK

1. Ahmet şimdi pencere açılrsa içeriye bir kur girse ne yaparsın?
"....."
2. Ahmet uzaktan bir arkadaşın habersizce seni ziyarete gelse ne yaparsın?
"....."
3. Ahmet okulun bahçesine kocaman bir fil gelse ne yaparsın?
"....."

NOT: Uygulama sırasında her yüz ifadesi için ilk sorular kullanılacaktır. Eğer çocuk soruyu anlayamazsa, diğer sorulara geçilecektir. Üç sorunun sonunda çocuk cevap veremezse 0 puan alacaktır. Uygulamada öğrencilere isimleri ile hitap edilecektir. olan yere cevap gelecektir.

EK: 7

RESMİ İZİNLER VE YAZIŞMALAR

Sayın Veli;

Zihin engelli çocuklarda sosyal iletişim ve öğrenme açısından önemli yeri olan, "Yüz İfadelerini Tanıma Düzeylerini Değerlendirmeye" yönelik tarama modelinde bir araştırma yapılacaktır.

Yüz ifadelerini tanıma köklü bir sosyal beceridir. Bu beceriye sahip olan bireyler-çevrelerindeki kişilerle daha rahat bir iletişim kurarlar ve sosyal kabul görürler. Bu nedenle çalışma süresince gerekli kolaylığı sağlamamız, çocuğunuzun çevresindeki kişilerin his ve duygularını ne derece anladığını tesbit etmek açısından önemlidir.

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Araş. Gör. S. Sunay Yıldırım DOĞRU

S.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi

KONYA

T.C.

HATAY VALİLİĞİ

Dörtyol İlçe Milli Eğitim Müd.

SAYI : B.08.4. MEM. 4.31.03.00.1.510 (202)/1425

KONU : Tez hazırlığı

İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜKLERİNE

DÖRTYOL

Doktora tez çalışması yapmak isteğinde bulunan S. Sunay Yıldırım DOĞRU İlköğretim kurumlarında "Zihinsel Engelli çocuklarda duygusal yüz maddelerini tanıma becerilerinin değerlendirilmesi" ile ilgili çalışma yapmasında sakınca görülmemiştir.

İlgiliye yardımcı olunması hususunu bilgilerinize rica ederim.

Selahattin PAŞALIOĞLU

Müdür. V.

NOT : Araştırma için 15 Şubat ile 15 Mayıs 1999

tarihleri arasında müsaade edilmiştir.

T. C.
ADANA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.NEM.4.01.00.05.00/6510
KONU : Uygulama

ADANA
12 / 02 / 1999

VALİLİK MAKAMINA
ADANA

Konya Üniversitesi Mesleki Eğitim Dekanlığından alınan 1.02.1999 tarih ve 100 sayılı yazıda;

Fakülteleri Çocuk gelişimi ve Okulöncesi Anabilim dalı Arş.Gör.S.Sunay YILDIRIM'ın doktora dersi için "Zihin engelli çocukların duygusal yüz ifadelerinin (Tanıma)Becerilerini Gerçekleştirme Düzeyinin Değerlendirilmesi" konusunda veri toplama amacıyla 15 Şubat 15 Mayıs 1999 tarihleri arasında aşağıda isimleri belirtilen Müdürlüğünüz okullarında uygulama yapmak istedikleri belirtilmektedir.

Söz konusu uygulamanın aşağıda isimleri belirtilen okullarımızda yapılması Müdürlüğünüzce uygun görülmektedir.

Hatanlaştığınızca da uygun gördüğünüz taktirde olurlarınıza arz ederim.

Veli CUMA
İl Milli Eğitim Müdürü V.

O L U R A
.. / 02 / 1999
Arşahan TOTUK
Vali a.
Vali Yardımcısı

UYGULAMA YAPILACAK OKULLAR

- 1- Mehmet Akif İlköğretim okulu
- 2- Mınar Memal İlköğretim okulu
- 3- Ziya Gökalp İlköğretim okulu
- 4- Sarıçam İlköğretim okulu
- 5- Sevinç Abla Özel Eğitim okulu

T.C.
B A Ş B A K A N L I K
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU
İL SOSYAL HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: B.02.1.SCE.4.01.00.00/E-11-99 229-582
Konu: Uygulamalı Araştırma

A D A N A

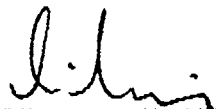
01/03/1999

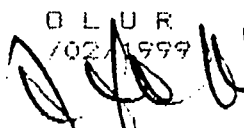
VALİLİK MAKAMI'NA

Konya Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanlığı'nın 11.02.1999 tarih ve 0100 sayılı yazısında Çocuk Gelişimi ve Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı Ars.Gör.S.Sunay YILDIRIM'ın doktora der- si için "Zihinsel Engelli Çocukların Duygusal Yüz İfadesinin (Tanıma) Edeçerilerini Geliştirme Düzeyinin Değerlen- dirilmesi" konusunda veri toplamak amacıyla 15 Şubat-15 Mayıs 1999 ta- rihi arasında Müdürlüğümüze bağlı özel ve Resmi Rehabilitasyon Mer- kezlerinde uygulamalı araştırma yapmak isteği bildirilmiş olup gerek- li izin verilmesi talep edilmiştir.

Şu konu talep Müdürlüğümüzce uygun bulunmuş olup, Makamı' nızca da uygun görülmesi halinde, Ars.Gör.S.Sunay YILDIRIM'ın yukarı- da belirtilen hususta araştırma yapmasını;

Olurularınıza arz ederim.

Gülümser YAVUZ
İl Müdürü

OLUR
102/1999

Andançan TOTUK
Vali a.
Vali Yardımcısı

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanlığı

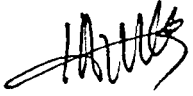
Sayı : B.30.2.SEL.0.36.02.00. 280/00140
Konu :

Konya, 18.02/1999.

İL SOSYAL HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜNE
ANTAKYA/HATAY

Fakültemiz Çocuk Gelişimi ve Okulöncesi Eğitimi Anabilim Dalı
Arş.Gör.S.Sunay YILDIRIM (DOĞRU), doktora dersi için "Zihin Engelli Çocukların Duygusal Yüz İfadelerinin (Tanıma) Becerilerinin Gerçekleştirme Dancyinin Değerlendirilmesi" konusunda veri toplamak amacıyla 15 Şubat - 15 Mayıs 1999 tarihleri arasında Müdürlüğünüze bağlı özel ve resmi rehabilitasyon merkezlerinde uygulamalı araştırma yapmak isteği ile ilgili dilekçesi 10.2.1999 tarih ve 184/12 sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile uygun görülmüştür.

Gerekli izin verilmesi hususunda gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof.Filiz GÜNDÜZ Y.
DEKAN

09 MAR '99 13:45 S.Ü MESLEKİ EĞT FAK KONYA TR. 0 332 3237772
T. C.

TO:

3+ SÖL

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanlığı

Sayı : B.30.2.SEL.0.36.02.00.280/0200
Konu 'S.Sunay Yıldırım'ın
Doktora çalışması

Konya, 09.03.1999

İLGİLİ KURUMA

Fakültemiz Araştırma Görevlisi S.Sunay YILDIRIM'IN Doktora tez konusu olan "Zihin Engelli Çocuklarda Duygusal Yüz Maddelerini Tanıma Becerilerinin Değerlendirilmesi" ile ilgili olarak kurumunuzda, kaynaştırma eğitimi olan Zihin Engelli Çocuklarda uygulamalı bir çalışma yapılabilmesi için, gerekli yardımların yapılması hususunda bilgilerinize arz ve rica ederim.

Prof.Filiz GÜNDÜZ
DEKAN

KAYNAKÇA

- AAMR / American Association on Mental Retardation. **Mental Retardation; Definition, Classification and Systems of Supports.** (9 th Edition) Washington, DC: 1992.
- Adams, K.; R, Markham, "The effect of type of tasks on childrens identification of facial expressions". **Journal of Nonverbal Behavior** 1992. 16 (1). 21-39.
- Alport F.H. **Social Psychology.** Boston, Houghton Mifflin, 1924. 211-312.
- Baltaş, Acar; Zuhâl Baltâş **Bedenin Dili. İletişim Becerilerinizin Anahtarı Sessiz Diliniz.** Remzi Kitabevi. İstanbul. 1997. 45-52.
- Benson M.C. Walz, B.A. "Labelling and Diserimination of facial expression by aggressive and nonaggressive man with mental netardation". **American Journal of mental Refardation** 1996, 101 (3) 282-291.
- Boyatzis, C.J; E. Chazan; C. Thin, "Preschool Children's decading of facial emotions". **The Journal of Genetic Psychology.** 1993. 154 (3), 375-382.
- Buck, R. (1975). "Nonverbal communication on affect in children". **Journal of Personality and Social Psychology,** 31, 644-653.
- Buckley, S; B. Sacks, **The adolescent With Down's Syndrome: Life for the teenager and for the family,** In Press 1986. 3-8.
- Bulloc M.; J.A. Russel, "Preschool Children's Interpretation of facial expressions of emation". **International Journal of Behavioral Development.** 1984, 7, 193-214.
- Camras, L.A; J.C. Grow; S.C. Ribordy, "Recognition of emational expression by abused children". **American Journal of Mental Dificiency.** 1985, 12. 325-328.
- Chace, M.R.A. "An Ethological Assesment of Emotions". In R. Plutchick and H. Kellerman (Eds.) **Emotions: Theory, Research and Exprience,** New York: Academic Press, 1980.
- Cooper, K. **Sözsüz İletişim,** İlgi Yayınevi, İstanbul, 1989.

- Cüceloğlu, Doğan. "Üç Farklı Kültürde Yüz İfadeleri İle Bildirişim". **İstanbul Üniversitesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları**. İstanbul, 1968. 6, 49-112.
- Cüceloğlu, Doğan. **İnsan ve Davranış**. Remzi Kitabevi. İstanbul 1991. 262-284.
- Cüceloğlu, Doğan. **Yeniden İnsan İnsana**. Remzi Kitabevi. İstanbul 1992. 158-162.
- Darwin, C. **Expressions of the Emotions in Man and Animals**, Chicago: University of Chicago Press. 1965.
- Davitz, J.R. **The Communication of emotional meaning**. New York: Mc Graw-Hill Book Company. 1964. 177-178.
- Doyle, P.M.; D.L. Gast; M. Wolery; M.J. Ault, Farmer, J.A., "Use of Constant time delay in small group instruction: A study of observational and incidental learning", **Journal of Special Education**, 1990, 23. 244-260.
- Dökmen, Üstün. "Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Becerisi ve İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerine Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi 1986. 5-45.
- Dökmen, Üstün. "Yüz İfadeleri Konusunda Verilen Eğitimin Duygusal Yüz İfadelerini Teşhis Becerisi ve İletişim Çatışmalarına Girme Eğilimi Üzerindeki Etkisi". **Psikoloji Dergisi** 1987 (a) 6 (21), 75-79.
- Dökmen, Üstün. "Duygusal Yüz İfadelerinin İki Boyut Üzerindeki Dağılımı". **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 1987 (b), 19, 303-319.
- Dökmen, Üstün. **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996, 15-50.
- Duncan, S. Jr. S. "Nonverbal Communication". **Psychological Bulletin**, 1969. 72, 118-137.
- Ekman, P. **Darwin and Facial Expression**. New-York-London, Academic Press, 1973. 88-106.
- Ekman, P; W.V. Friesen, "Nonverbal leakage and clues to deception". **Psychiatry**, 1969, 32, 88-106.
- Ekman, P; W.V. Friesen, **Universals and cultural differences in facial expressions of emotions**. In J. K. Cole (Ed.). **Nebraska Symposium on Motivation**. 1971, 19. 207-286.

- Ekman, P; W.V. Friesen, **Unmasking the face**. Englewood-Clifts: Prestice Hall, 1975. 711-724.
- Ekman, P; W.V. Friesen, "Head and body cues in the Judgement of emotion: A re-formulation". **Perceptual and Motor Skills**, 1967, 24, 711-724.
- Ekman, P; H. Foster; B. Tomkins, "Facial expression of emotion". **Annual Review of Psychology**. 1979, 30. 327-354.
- Ekman, P. **Emotion in the human face**, New York: Cambridge, Univer, Press. 1982. 270-277.
- Engen, T; N. Levy; H. Schlosberg, "The Dimensional analysis of anew series of facial expressions". **Journal of Experimental Psychology**, 1958, 55, 454-458.
- Eripek, Süleyman. "Engelli Çocukların Normal Sınıflara Yerleştirilmesi "Kaynaştırma". **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 1986 1 (2), 157-168.
- Eripek, Süleyman. **Zihinsel Engelli Çocuklar**. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları. Eskişehir 1996. 9-136.
- Evans, J. Evans E, Mercer, "A Classrom Instruction for young Spanish Speobers", **Exceptional children**, 41-16-19, 1986.
- Fawcus, M; M. Robinson; J. Williams; R. Williams, **Working Oysphasics**, London: Winslow, Press 1983. 52-58.
- Fiske, J. **Introduction to Communication Studies**, Methuen Co, N.Y. 1982.
- Fonberg, E. **Control of Emotional Behaviour through the Hypothalamus and Amygdaloid Complex, Physiology, Emotion and Psychosomatic İllness**. Ciba Foundation Symposium8, Elsevier, Amsterdam 1972. 131-161.
- Gearheart, B.R., **Learning disabilities: Educational Strategies**, Columbus, Old: Charles E. Merrill Pablishing, 1989, 58-59.
- Gray, J. M; W.L. Fraser; I. Leudar, "Recognition of emotion from facial expression in mental handicap". **British Journal of Psychiatry**. 1983. 142, 556-571.
- Grossman, H.J. (Ed.) **Classification in mental retardation**. Washington, D.C. American Assocation on Mental Deficiency 1973.

- Gross, A.L; B. Ballif, "Children's understanding of emotion from facial expressions and situations: A review". **Developmental Review**. 1991, 11, 368-398.
- Güngör, S.Ö. **Nevrotik ve Psikotik Hastalar İle Normallerin Yüz İfadelerini Tanıma Becerileri**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara: 1987. 2-30.
- Gürgen, Haluk. **Sözsüz İletişim**, Yayınlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi, 1986. 1-60.
- Güvsa, A.İbrahim, **Çocukta Duygusal Gelişim**, Hayat Yayınları, İstanbul 1998.
- Harrigan J.A., "The effects of task order on children's identification of facial expression". **Motivation and Emotion**. 1984. 8, 154-169.
- Harrison, R.P., "Nonverbal Communication". I. de S. Pool, W. Schramm, N. Maccoby ve E.B. Parlo (Eds.) **Handbook of Communication**. Chicago: Rand McNally College, 1973. 93-115.
- Izard, C. E. **The face of emotion**. New York: Appeton-Century Crofts, 1971.
- İlal, Günsel. **Tıpsal Psikoloji. (Tıpta Davranış Bilimleri)**, 3 Nisan 1991. 112-121.
- Karasar, Niyazi. **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**. Yedinci Basın. Ankara 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. 1995. 79-86.
- Mc Alpine, C.; K.A. Kendal; N.N. Sing, "Recognition of facial expressions of emotion by persons with mental Retardation". **American Journal of Mental Retardation**. 1991. 96 (1), 29-36.
- Kırcaali-İftar, Gönül, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Yayınlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1998. 2-6.
- Le Compte, W.A. **Duygusal Yüz İfadeleri ve Klinik Psikoloji**, Psikoloji Dergisi, 1982. 44-48.
- Madsen, H.S., **Techniques, in Testing**, Oxford University Press. New York, 1983. 147-169.
- Maurer, H; J.R. Newbrogh, "Facial expression of mental Retarded and Nonretarded Children: I Recognition by mentally retardation Nonretarded Adults". **American Journal of Mental Deficiency**. 1987, 91 (5), 505-510.

- McCarthy, D.A., "Language development in Children", in L. Carmicheal (Ed.) **Manual of Child Psychology**, New York Wiley-pp. 1946, 108.
- Mehrabian, A. **Communication Without Words**. Psychology-Today. 1968. 2, 53-58.
- Mehrabian, A. **Nonverbal Communication**. Chicago: Aldine Atherton, Inc. 1972. 109-114.
- Mehrabain, A. **Silent Messages**. Belmont, CA: Wads worth 1971. 359-372.
- Manadler, G. Emotion. In R. Brown et al. (Eds.) **New Directions in Psychology**. New York: Holt, 1962.
- Morgan, C.T. **Psikolojiye Giriş**. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji bölümü yayınları, Yayın no: 1 Hacettepe Üniversitesi Ankara 1980. 213-234.
- Nelson, B.R; J.A. Cummings; H. Boltman, "Teaching Basic Concepts to Students Who Are Educable Mentally Hangicapped", **Teaching Exceptional Children**, 1991, 23 (2). 13-15.
- Newman, J.B. A nationale for a definition of communication A.G. Smith (Ed.) **Communication and Culture**. New York: Holt, Reinehart and Winston, 1966, 55-63.
- Nunan, D., **Research Methods in Language Learning**, Cambridge Language Teaching, Library, 1992. 51-57.
- Özbydar, S. "Çehreleri Tanıma ve Hatırlamada Sitüasyon'un Tesiri". **İstanbul Üniversitesi Tecrübî Psikoloji Çalışmaları**. 1966, 4. 55-77.
- Özsoy, Yahya; Mehmet Özyürek; Süleyman Eripek, **Özel Eğitime Giriş**. Karatepe Yayınları. Ankara 1997.
- Paisley, W. Communication in the Communication Sciences, B. Dervin, M.J. Voigt (Eds.) **Progress in Communication Sciences**. New Jersey: ABLEX Publishing Corporation 1984, 1-43.
- Pease, A. **Body Language (How to Read Others Thoughts By Their Gestures)**, Sheldon, Press. London 1990. 5-27.
- Pinter, R. and Others, **Eğitim Psikolojisi (Education Psychology)**, (Ed. Akdeniz S). İstanbul 1991. 84-92.

- Polloway, E.A; T.E. Smith, **Language instruduction for Students With disabilities**, 1992. 130-137.
- Plutchik, R. **The emotions: Facts, theories and a new model**. New York: Random House, 1962. 662-664
- Plutchik, R.A. A General Psychoevolutionary Theory of Emotion. **Emotion: Theory Research and Experience**, New York: Academic Press 1980. 68-78
- Rogers, E.M; D.L. Kincaid, **Communication networks toward a new paradigm for research**. New York: The Free Press, 1981. 20-28.
- Rogers, E.M; S.H. Chaffee, "Communication as an academic discipline: A dialogue". **Journal of Communication**, 1983. 33, 18-30.
- Rojahn, T. and Others. "Performance on the Penn Facial Discrimination Task by Adults with Mental Retardation". **American Journal on Mental Retardation**. 1994, 99 (3), 316-319.
- Sayıl, Melike, "Okulöncesi Dönemdeki Çocukların Duygusal Yüz İfadelerini Tanıma ve Çizme Becerileri". **Türk Psikolojisi Dergisi**. 1996, 11 (36): 61-71.
- Sayıl, Melike, "İlkokul Çocuklarında Duygusal Yüz İfadesi Çizmelerinin Gelişimi". **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**. 1997, 4 (3), 129-134.
- Schachter, S; J.E. Singer, "Cognitive Social and Physiological Determinants of Emotional State". **Psychological Review**, 1962, 69, 379-389.
- Schlosberg, H. "The description of facial expressions in terms of two dimensions". **Journal of Experimental Psychology**. 1952, 44, 229-237.
- Schlosberg, H. "Tree dimensions of emotions". **The Psychological Review**. 1954. 61, 81-88.
- Scholock, R. L., Lilley, M.A. "Placement from community-based mental retardation programsi Howwell do clients do after 8 to yo years"? **American Journal of Mental Dificiency** 1986, 90, 669-676.
- Seyidoğlu, Halil. **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**. Güzem Yayınları, İstanbul: 1992.

- Siyavusgil, S.E. "Mimiklerin Kavranılması Üzerinde Bir Araştırma", **Sosyoloji Dergisi**, 1949, 4-5, 72-91.
- Sigman, M.D. and Others., "Responses to the negative emotions of others by Autistic, mental retarded and normal children". **Child Development**. 1992, 63 (4) 786-807.
- Sorce, J.F; R.N. Emde, "The meaning of infant emotional expressions: Regularities in caregiving responses to normal and Down Syndrome infants". **Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines**. 1982, 23, 145-158.
- Tfayer, S.; W. Schiff, "Stimulus factors in Observer Judgment of social interaction: Facial expression and emotion pattern", **American Journal of Psychology**, 1969, 82, 73-85.
- Thompson, D.F; L. Meltzer, "Communication of emotional infant by facial expression". **Journal of Abnormal and Social Psychology**. 1964, 68, 129-135.
- Tomkins S.S; R. McCarter, "What and Where are the primary affects? Some evidence for a theory". **Perceptual and Motor Skills**. 1964, 18, 199-158.
- Topbaş, Seyhun, **Dil Gelişimi ve İletişim**, Yayınlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1989. 1-51.
- Topbaş, Seyhun, "Dil ve Konuşma Sorunlu Çocukların Sesbilgisel Çözümleme Yöntemi İle Değerlendirilmesi ve Konuşma Örüntülerindeki Sesbilgisel Özelliklerin Belirlenmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994. 1-35.
- Topbaş, Seyhun, "Dil, Anadili ve Türkçe Öğretimi", **Türkçe Öğretimi**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s. 3,18.
- Tubbs, S.K; S. Moss, **Human Communication: An İnter Personal Perspective**. New York: Random House, 1974.
- Turhan, Mümtaz, "An Experimental Study on the Interpretations of Facial Expressions". **Studies in Experimental Psychology**, 1961, 3, 81,104.

- Turhan, Mümtaz, Reconsideration of Theories and Experiments on the Interpretation of Facial Expressions. **Studies in the Experimental Psychology**, 1966, 5, 12-37.
- Turhan, Mümtaz. **Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tetkik**. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası. 1941.
- Van Dalen, D.B. **Understanding Educational Research: An Introduction**. McGraw-Hill, 1962 (Second ed. 1966).
- Walden, T.A.; T.M. Field, "Production and discrimination of facial expressions by preschool children". **Child Development**. 1982, 53: 1299-1300.
- Weinrich, J.D. Toward a Sociobiological Theory of the Emotions R. Plutchick & H. Kellerman **Emotion: Theory, Research and Experience**, Vol: 1 New York: Academic Press, 1980.
- Wilkinson, F. **Language in the Classroom**, Penquin, 1975. 866-868.
- Wilson, M., Gumpel, T. "Application of a Rasch Analysis to the Examination of the Perception of Facial Affect Among Persons with mental retardation". **Research in Developmental Disabilities**. 1996. 17 (2), 161-171.
- Wood Worth, R.S. **Experimental Psychology**. New York: Holt and Company, 1938.
- Young, P.T. **Emotion in Man and Animal**. Huntington, New York: Krieger, 1973. 447-452.
- Yüksel, A.Haluk. **Bireyler Arası İletişime Giriş**. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 96, Eskişehir: 1994. 23-32.
- Zuckerman, M., & Przewuzman, S.J. (1979). "Decoding and encoding facial expressions in preschool-age children", **Environmental Psychology & Non-verbal Psychology**, 3, 147-163.